

(sic!)

Časopis za po-etička
istraživanja i djelovanja

Sarajevo/novembar/decembar/09 broj 2

Upravo kad smo počeli misliti na malo, povijest je počela djelovati na veliko. "Djeluj lokalno, misli globalno", postao je poznat ljevičarski slogan; ali živimo u svijetu u kojem politička desnica djeluje globalno dok postmoderna ljevica misli lokalno. I dok se Velika priča o kapitalističkoj globalizaciji zajedno sa destruktivnom reakcijom širi svijetom, ona zahvaća te intelektualce u vrijeme kada su mnogi uopće prestali misliti politički. Suočen s tim nepomirljivim političkim neprijateljem, i to fundamentalističkim, Zapad će bez sumnje biti prisiljen sve više misliti o temeljima vlastite civilizacije... Morat će razmisliti o istini i stvarnosti vlastite egzistencije u vremenu kada postmoderna misao sumnja i u istinu i u stvarnost. Morat će, dakle, zvučati duboko u razdoblju sve veće plitkosti.

(Terry Eagleton,
Teorija i nakon nje)

Admir Jamaković
Interpretacija poezije
Vaska Pope
Prva pjesma *Savin izvor*

16

Amer Tikveša
Kanonizacija bošnjačke
književnosti kao kanonizacija žene

24

Intervju sa Mirkom Kovačem,
južnoslavenskim klasikom
Uvijek ćemo imati mitova za razaranje

33

Temat

Dinko Kreho
Studentska buna na početku milenija

53

Krystyna Zukowska
Južna slavistika kao zrcalo
raspada sistema

67

Šiškultura
Predrag Lucić / *Iz Betona*

74

Mirnes Sokolović
Bosanski jezik
za početnike

86

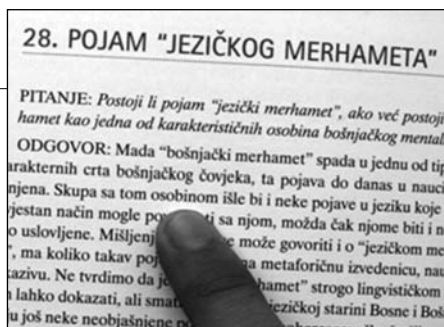

FOTO: Nenad Veličković

Sportski infospjev (specijalno guslanje)

Od Bosne ide sila na boj pod Talinom

Podigla se od Bosne konjica,
silesija ljutijeh konjikah,
a pred njima Blažević Miroslav,
od Travnika gosin agramerski.
Zastala je sila na konaku,
na Ilidži pokraj Sarajeva,
ter tu oni tolu zametnuše,
i iz torbi ploske povadiše.
Redna čaša naokolo hoda,
a besjedi Ćiro Blaževiću:
"O, družino, družinice moja,
Kuda ćemo na koju li stranu?
Odbili smo silu od Belgije,
sasjekli hin u sred Limburgije.
Suzbili smo pretile Jermence,
u Jervenu na gori Kavkaskoj,
Hajastanom kruže gavranovi.
Jošti nami crni Turčin prijeti,
al nećemo u boj kod Turakah,
već hajdemo k dalekom Baltiku,
da mi tudi kavgu zametnemo.
Dobijemol pod Talinom bitku
Ni Turčin nam ništa moći neće."
Kad to reče svi spremni skočiše,
spremati se za boj pod Talinom.
Kad bilo je donekoliko dana,
stale Bošnje na megdansko polje,

u Talinu na La Coq poljani,
pa zazivlju estlandeske bojнике,
smijul s njima kavgu zametnuti,
i junački megdan podijelit.
Izišli su Estlandani ljuti,
zauzeli polje od megdana.
Sade Ćiro svoju vojsku redi.
Prvi stoji Kenan Hasagiću,
pa do njega Emire Spahiću,
pa do njega Nadarević Safet,
pa do njega Sanele Jahiću,
pa do njega Sead Salihović,
pa do njega Ibričić Senijad,
pa do njega Elvir Rahimiću,
pa do njega Muratović Samir,
pa do njega Misimović Zvezdan,
pa do njega Ibišević Vedad,
pa do njega Edine Džeko,
najsajjniji od svih junakah.
Ljuta se je kavga zametnula,
gdje ti junak na junaka ide,
kome li je posestrima vila,
kome li će zakukati majka?
Kako vrijeme boja odmicaše,
Bošnje bitku silom nadbijaše.
Kad ugleda Misimović Zvezdan,
u Bošnjana oko sokolovo,

gdje se Džeko ko bjesni lav bori,
odape ti jednu brzu strijelu,
ter se Džeko probi do pobjede.
Tu se Esti malo povukoše,
pa ponovu bitku zametnuše,
ne daju se ukaljat obrazu,
ni sramotu navući na junaka.
Ponovo se silna bitka bije,
udario junak na junaka.
Sade vidje Misimović Zvezdan,
gdje juriša Ibišević Vedad,
pa jopeta pusti jednu strijelu.
Probio se Ibišević Vedad,
popadali estonski junaci,
nadbijen je boj pod Talinom,
već se slavlje u Saraj'vu sprema.
Povraća se pobjednička vojska,
svugdje slava sačekuje borce,
svugdje gozba velika se sprema,
ni Turčin nam ne mož' ništa više.
Sad junaci slavlje zametnuli,
širit će se Bosna do Afrike,
a Blažević Ćiru brige more,
na kog ćemo udrit u baražu?

Nepoznati pjevač
(početak 21. vijeka)

Bilinpolska bitka protu Portugalije

Glasnik grede od Ciriha grada,
knjigu nosi Bosni kalovitoj,
sitnu knjigu Jozef Blater šilje,
a na ruke Blaževiću čiri.
Prihvatili knjigu šaroliku,
ter ti Bošnje knjigu proučiše:
"Mir sa vama predobri Bošnjani
i posvemu perjanicom vašom,
premudrijem činom Blaževićem.
U Afriku ak' hoćete poći,
valja vami bit baražnu bitku,
i megdansko polje podijelit,
protu sile s Pireneja surih,
Portugala, zemlje katoličke".
Kako čiro knjigu proučio,
Proučio, od nje mu se smučī.
Pa on skupi svoju družinicu,
u logoru Novom Vinodolskom,
na sablju je naslonio ruku,
pa održa svečanu besjedu,
i podučī taktici junake.
Kada vrijeme bitke bilo došlo,
otisla se sila k Lisabonu.
Ređaju se mrki Portugalci,
ljuti junak na junaka gleda,
sabljā traži vraga i belaja,
tvrd je bedem grada Lisabona,

a duboko ispod njega more,
neće moći niko pobjegnuti,
kada se bude zametnula kavga.
Kada sunce došlo na pol' neba.
udario junak na junaka.
Kako vrijeme boja odmicalo,
popuštala u junaka snaga,
Portugalci Bošnje namaknuše,
i nad njima bitku nadjačaše.
Popadaše veliki junaci,
mrtav leži Emire Spahiću,
i do njega Muratović Samir,
u ranama Salihović Sejad,
izdahnuo Elvir Rahimiću.
Ali boju jošte kraja nije,
ostao je revanš u Zenici.
Hoda čiro po taboru svome,
pa ohrabren sablji progovara:
"Sabljo moja, ne ostala pusta,
što mi zvečiš, a čemu li slutiš,
jal' Africi, jali jadu mome".
To slušaju predobri Bošnjani,
pa zakletvu njemu časnu daše,
da će svojim srcem bitku bitu,
i do zadnjeg ginut na terenu.
Stala vojska na Bilino polje,
uz njih stoji posestrima vila,

na zelenu konju krilatome.
Taman sunce leglo za planine,
kad udari portugalska vojska,
ter se dvije sile sastavile.
S'jeva, l'jeva, i krv se proljeva,
od akšama do žarkoga sunca,
popadali po polju junaci,
ni na jednom ruse glave nema.
Već su Bošnje bitku nadbijale,
sustali su mrki Portugalci,
al' izdade Mišimović Zvezdan,
međ' Bošnjama kukavičje jaje,
povuče se s polja od megdana,
tad Bošnjaci snagom oslabiše,
i junačku bitku izgubiše.
Silnu Bosnu guja opasala,
klete svako izdajicu ljutu,
a najviše Blažević Miroslav,
valja njemu gubit glavu mudru.
U Afriku Portugalci hode,
a Bošnjama i baraž je dosta.

**Nepoznati pjevač
(početak 21. vijeka)**

Nenad Veličković

Škljocam i zvocam Praznik u Sarajevu

Nastavnik književnosti pred malim ekranom u drugim okolnostima ne bi vjerovao svojim ušima, ali na ovaj dan, za koji će drugi sportski komentator nekoliko minuta kasnije reći da je u Sarajevu ličio na praznik, sve je moguće. Pa i da krv bude plavo-žuta.

Da je takvu rečenicu pročitao u učeničkoj zadaći, podvukao bi je crvenom olovkom (ili plavožutom!) i objasnio nesretnom djetetu da je to slaba stilska figura. Krv može biti plava, u prenesenom smislu, u izrazu koji upućuje na nečije aristokratsko porijeklo, dodao bi. I još bi mu ispričao, nesretnom djetetu, da je u opštu upotrebu ta metafora, plava krv - ušla iz španjolskog jezika, gdje su "čisti" Španci imali svjetliju put od pridošlih Maora, pa su im se plave vene vidjele jasnije.

Ali danas je praznik, a praznikom nema škole! Praznik je dan kad nastavnici ćute, a sportski komentatori govore. Praznik je dan kad je krv plavo-žuta. Ona je takva jer je naša zastava plava i žuta. Hrvatska je krv, po toj prazničnoj logici - crveno-bijela. Ali hrvatskom nastavniku književnosti to bi još nekako i prošlo bez podvlačenja, jer krv ima crvena i bijela krvna zrnca.

Praznik je, zaboravlja se škola, i znanje o miješanju boja, o plavoj i žutoj koje zajedno daju zeleno. Možda je to komentator htio reći, da nam je krv zelena?

Kao marsovcima. Jer se cijeli dan ponašamo kao da nismo s ove planete - kitimo aute zastavicima, trubimo i turiramo, vozimo se klijajući na sve strane iz automobila kao klice iz omekšalih krompira, hodamo umotani u zastave, govorimo glasno i sa sjajem u očima kao pijani ili napušeni, nosimo majice s imenima fudbalera koji će nas odvesti u Afriku ma na kojem kontinentu ona bila.

Afrika nam je danas puno bliža od Evrope. Ako njih dvadesetak ode da tamo šuta crno-bijelu loptu po plavo-žutoj travi lakše ćemo nas četiri miliona podnijeti činjenicu da jedino našoj od svih bivših jugoslavenskih republika neće biti ukinute šengenske vize. Nema veze što smo diskvalifikovani u životu, samo da se kvalifikujemo u fudbalu. Šta će nam država dok imamo reprezentaciju. Tri su predsjednika, ali jedan je Čiro. Lakše je čovjeku bez ustava kad se ogrne zastavom. Nema novca u budžetu, ali ima patriotizma u srcima. Lijepo je zviždati na riječi tuđe himne, kad već ne znaš tekst vlastite.

Praznik je danas! Zašto bismo bili tužni što naša djeca ne mogu slobodno putovati po Evropi? Šta mogu vidjeti potučajući se po Berlinu, Londonu ili Rimu, a što ne mogu vidjeti stojeći ispred displeja na Bibi-centru. Zvijezda vodilja s limenke Hainekena iste nam je boje i na Titovoj i na Rokinu. Plavo-žute. Poput krvi.

Oni kojima je krv ostala crvena ne slave danas. Oni su izgubili uprkos голу Katalinskog na majstorici sa Španijom u Frankfurtu 1974. Oni su naučili da fudbal ne spasava domovinu. Njih je vrijeme pregazilo. Oni su danas marsovcima, sa svojim uspomenu na vrijeme radnih akcija, kad je iza omladinskih okupljanja ostajalo i drugih tragova osim tuposti i smeća. Kad su zvijezde još uvijek bile na nebu, a ne na displejima i konzervama. Kad se počasnim doktorima postajalo učenjem, a ne trčanjem. Oni danas više nemaju praznika, jer je prvi maj postao prvi april.

Njima je danas praznina.

Škljocam i zvocam Šipak se okreće

Ocvalom magistru koji provodi po deset sati dnevno radeći na doktorskoj tezi umor često umjesto sna donese noćne more. Sanja on tako da je njegova disertacija došla na dnevni red Univerziteta, ali kao tačka nakon rasprave o počasnim doktoratima. A rasprava se odužila, odlučuje se o prijedlogu Fakulteta za istoriju da se nekakav planinar proglasi počasnim doktorom za izuzetan doprinos u oblasti patriotizma, jer je pronašao tragove halki na Perunu i Romaniji.

Tragovi su, veli se u obrazloženju, siguran dokaz o postojanju halki, a halke opet siguran dokaz da su se tu nekada vezali brodovi, što je opet siguran dokaz da je Bosna bila potopljena istim talasom kojim i Atlantida, a što je onda siguran dokaz da smo mi Bosanci potomci drevnih naroda i da baštinimo njihovu superiornu inteligenciju. Do danas, veli se u obrazloženju, halke su bile samo hipoteza, ali s pronalaskom tragova one su činjenica koju nauka više ne može ignorisati. Tragova, veli se dalje u obrazloženju, ima nekoliko, u nazivima toponima: zašto bi se neko selo na 1500 metara nadmorske visine zvalo Luke ako tu nisu nekad pristajali brodovi, zašto bi se selo zvalo Skomorje, ako tu nije bilo usko more, zašto bi se zaselak zvao Lađice, ako tu nisu pristajale lađe?

Zašto bi se Vujica zvala Alka ako nema halki i u okolini Šuice? Ovo je neko dobacio, na način koji je ispod dostojanstva Univerziteta, i zbog čega je na kraju sjednica prekinuta. Ocvali magistar budi se vas u znoju i bez daha, njegova tačka ostala neriješena, otvara usta kao riba na vrhu planine, krevet se pod njim ljulja kao dušek na talasima...

...Talasa se more pred njim, a on nije siguran da li je na obali Neum kod Kleka ili Ulog kod Kalinovika. Samo vidi da kako nosač aviona ulazi na rikverc u zaliv, članovi Bosanskog pomorskog društva čekaju na vezovima da prihvate konope i vežu ih za halke, ali onda (kao da je sam šejtan prebacio san na drugi kanal!) iz broda ne izlaze marinci nego ovce kratko podšišane, a na sjednici senata čita se prijedlog da se počasni doktorat nauka dodijeli nekakvom mesaru za izuzetan doprinos iz patriotizma. U njegovoj je, veli se u obrazloženju, ruci nož pero. On je hirurg koji ovcama smrt čini lakšom od života, a ljudima žvakanje lakšim od varenja. Ipak se okreće nisu riječi Galilejeve o Zemlji nego njegove o ražnju. On moru pretvara u miro i čini da krezubi osmjese zabljestaju. Njemu je posvećen Službeni put Alije đerzeleza. O njemu je film Kad jaganjci utihnu. Aska i muk. Lakše je praznoj glavi s punim ustima. Bez peke nema nauke. $E=wc^2$...

Ocvali magistar prevrće se pod perinom kao na gradelama, ali umor je moćan sedativ, i on propada opet u košmar...

Cvrči meso na roštilju, senat posjedao oko niskog stola, pred svakim viljuška zabodena u steon somun, a jedan glas obrazlaže prijedlog da se ministru za patriotizam dodijeli titula počasnog doktora nauka zbog otvaranja Muzeja ćevapa, u kojem evo imamo izložbu ćevap na tlu Bosne i Hercegovine od praistorije do danas. A u policama biblioteke naslovi: *Na pravi sam ti ćevap, majko, naišo... Ćevap sljezove boje... Eviija Ćevaplija... Ko je ko u ćevapa... ćevapova kućica... Na Drini lepinja... A iz čoška čuje se tiha pjesma: Čudna jada ko s ćevapa strada... Dva ćevapa u somunu rasla...*

Magistar se budi u goloj vodi... Trlja oči, zora samo što nije pukla... Uključuje radio, kad tamo Univerzitet razmatra prijedlog da se fudbalski trener čiro Blažević proglasi za počasnog doktora, jer je, kako stoji u pravilima Univerziteta, dao značajan doprinos... Baš tako. Nisu se sjetili Šejtani da ga proglase za počasnog navijača Vrbanjuše, ali evo jeste univerzitet da predloži za počasnog doktora nauka. Nikome se (među pet miliona Bosanaca i šest milijardi ljudi) nije ta naučna ustanova na kraju 2009. godine poželjela prije pokloniti u Minervino ime nego uvaženom čiropraktičaru. Jer je predstavio Bosnu na najbolji način... ujedinio reprezentaciju... Odveo u Afriku, da sadimo papriku, čuje se glas sa strane, ali ga zagluši jauk očajnog magistra, koji polako shvata da se još uvijek nije probudio.

I da možda nikad neće, jer nema buđenja iz ove more u kojoj je teorija loptanja nauka a teorija evolucije lupetanje.

Đorđe Krajišnik / *Prognaničko lutanje sopstvenom mračnom dušom*

(Vladimir Pištalo: *Tesla, portret među maskama*;
Agora, Beograd, 2008.)

U svom izuzetnom pripovijedačkom zanosu Vladimir Pištalo neprestano govori o Tesli kao čovjeku koji se kroz cjelokupan život kretao granničnim predjelima. Tako Pištalo Tesla stoji na granici utvarnog i stvarnog. Pištalo ne zaboravlja oslikati i Teslinu balkansku granicu, oživotvoravajući unutar njegova djelokruga sve ono što je karakteristika balkanskih predjela iz kojih je Tesla ponikao, i tu imamo jednu balkansku sintezu ili milje njegove ličnosti.

Vladimir Pištalo važi danas za jednog od najznačajnijih romansijera i pripovjedača u postapokaliptičnoj interliterarnoj južnoslovenskoj zajednici. On je čovjek koji se svojim književnim radom tokom mračnog i krvavog perioda devedesetih godina prošloga vijeka snažno opirao miloševićevsko-ćosićevskoj mašineriji za proizvodnju smrti i tako izbjegao postajanje dvorskim piscem za zabavu pučkih masa. Pištalo je, stoga, intelektualac koji se sasvim jasno odredio prema ideologiji zla i svojom maksimumom da "ne može pisati o cveću dok okolo kolju ljude" postavio temelje jednog novog pripovijednog kanona na kome bi se trebala graditi književnost na ovim prostorima. Odnosno, slijedeći ovu svoju maksimu kao vodilju, on je odbacio "moralni daltonizam koji vodi u mrak moralnog slepila" i time pozicionirao svoj književni rad kao visoko moralan i književno etički. Iz takvog stava Vladimir Pištalo raste pred nama kao alternativan pisac, koji stoji nasuprot ratnohušakačkim ideološkim piscima. Pri tome, kada kažemo alternativan, mi apsolutno nijednog trenutka ne umanjujemo ili, pak, marginalizujemo njegovu književnu vrijednost, već naprotiv samo određujemo njegovu poziciju u odnosu na učmalu književnu praksu. Posmatrajući njegov dosadašnji književni opus možemo uočiti kako je Pištalo izgradio svoj sistem dekonstrukcije nacionalizmom zadvojene književnosti, i pri tome stvorio vlastiti, kako ga je Krleža nekada nazivao, *dijalektički antibarbarus*. S tim što je Pištalo za razliku od Krleže imao posla sa jednim mnogo rigidnijim i krvavijim totalitarizmom. Sa takvim pogledom na stvarnost, nije ni čudo što je Vladimir Pištalo danas jedan od rijetkih savremenih pisaca sa ovih prostora koji prihvata biti na granici dvaju književnosti; stoga, on sasvim ravnopravno pripada kako srpskoj, tako i bosanskohercegovačkoj književnosti, što potvrđuje i njegov pristanak da bude uvršten u *Antologiju bosanskohercegovačke pripovijetke XX vijeka* (Kazaz, Lovrenović, Kovač, 2000).

Vladimir Pištalo je rođen 1960. godine u Sarajevu. Svoju književnu karijeru započinje početkom osamdesetih godina prošlog vijeka u Beogradu. Među njegova najpoznatija ostvarenja spadaju prozna djela *Slikovnica*, *Manifest*, *Noć i Kraj veka*, zbirke priča *Vitraž u sećanju*, *Priče iz celog sveta*, te romani *Milenijum u Beogradu* i *Tesla, portret među maskama*. Za ovaj posljednji Pištalo je dobio NIN-ovu nagradu 2008. godine. Pored navedenih djela u svom opusu Vladimir Pištalo posjeduje još dvije literarno-biografske knjige. Jedna je *Aleksandrida*, lirska biografija o životu Aleksandra Makedonskog, a druga je novela *Korto Malteze*.

U vihoru krvavog rata na prostorima bivše Jugoslavije Pištalo napušta Beograd i odlazi u SAD, gdje je doktorirao svjetsku i američku istoriju koju danas predaje na univerzitetu u Worcesteru.

"Sa sobom sam doneo i zalepio na zid svoje sobe u Duramu plavu stodinarku sa likom Nikole Tesle. Nadam se da je ona vesnik promene nabolje. To je prva lepa jugoslovenska novčanica,

koju koristim otkad sam se rodio", rekao je Vladimir Pištalo u jednom svom intervjuu sredinom devedesetih godina prošlog vijeka. Tu se negdje, vjerovatno, i počela rađati Pištaloova ideja o romanu *Tesla, portret među maskama*, sve dok nije dobila svoj konačni oblik 2008. godine. Knjiga *Tesla, portret među maskama* se sastoji od tri dijela koja prate život i rad jednog od najvećih naučnika u svjetskoj istoriji, Nikole Tesle. Prvi dio ove knjige koji nosi naziv *Tesla, mladost* prvobitno je objavljen 2006. godine kao zasebna knjiga, da bi joj kasnije bila dodata još dva dijela, *Amerika* i *Novi vek*, što čini ukupnu građu ovog romana.

Liku ovog vanvremenog naučnika Vladimir Pištalo pristupa kao niko do sad. On se pritom u potpunosti otrgao od stvaranja još jedne u nizu, puke Tesline biografije i savršeno nam prikazao njegovu ličnost smještenu u kontekst velike tehničko-tehnološke revolucije kada svijet dobija, okrenuvši se od romantičarskih ka modernističkim vremenima, jedan posve novi izgled, i kada njegova percepcija i mogućnosti koje mu se pružaju dosežu do tada nezamislive razmjere. Ovo je knjiga koja osvjetljava Teslin život i

rad iz interiorizirane perspektive, predočavajući ono što se dešavalo u mislima i tijelu velikog naučnika, gradeći tako potpuno novu dimenziju viđenja Nikole Tesle. Također su iznosena njegova snažna unutrašnja trvenja, te jasno otkrivena njegova duhovna i fizička bol. Pištalo, pri tome, poznaje i jednu i drugu stranu Teslinog života. Kao čovjek koji je i sam osjetio život i sa balkanske i sa američke strane, on uspijeva u potpunosti da razumije Teslinu poziciju, te tako na autentičan način slika i njegovu mladost, njegove evropske dane i njegov američki život. Vladimir Pištalo, dakle, veoma uspješno rekonstruiše ep-

ohu u kojoj je Tesla stvarao ideje koje su u potpunosti promijenile dotadašnje poglede na svijet, i obilježile istoriju čovječanstva. Tu on s pravom dolazi do zaključka da se svijet "manje promenio od Platona do njegovog (Teslinog) rođenja, nego od njegovog rođenja do njegove smrti".

Priča o Nikoli Tesli je ispričana toplo u jednom posve liričnom tonu. Pogotovo je snažno i sa mnogo emotivnog naboja data priča o Teslinom djetinjstvu. Pripovijedajući o dječaćkim Teslinim danima, narator nam slika idilični predio Like gdje se krije velika tajna iz koje se rodio jedan tako veliki um. On pravi miksturu nekoliko presudnih faktora koji su uticali na razvoj Tesline ličnosti u djetinjstvu, odnosno čitav melanž uticaja koji će na njega ostaviti sudbonosan trag i pratiti ga tokom čitavog života. Tako sa jedne strane pisac daje sliku Nikolino oca Milutina, sveštenika koji se tokom svog vijeka neprestano rve sa pitanjima čovjekovog postojanja, on se u svojim zanosima prepire sa samim sobom na nekoliko jezika i pretvara se u "parlament sveta". Na drugoj strani imamo majku Đuku, mirnu i prostu ženu koja uprkos Milutinovim prijedlozima uči svoju djecu jednom drugom, skrivenom svijetu. Đuka nije učena žena, ne poznaje škole i knjige ali poznaje bajke, poznaje znakove i zvukove prirode. Majka je pričala priče o bogovima starijim od boga. Učila je da "retko koja biljka stoji sama, nego je obično kakva duša vezana uz nju" i da "kad nema crkve čovek se može pomoliti pod jelom ili lipom". I baš u ovakvim pasažima Pištaloovo pripovijedanje doseže do jednog posve bajkovitog tona i tada ovo djelo dobija prave odlike lirskog narativnog postupka. U takvim trenucima kratkim i slikovitim rečenicama Vladimir Pištalo plete jedno pjesničko klupko i stranice ove knjige iz proznog prelaze u poetski oblik. Pored oca i majke Nikolino život je u potpunosti odredio brat Dane. Favorizirani i u svemu bolji, Dane je bio Nikolino kamen spoticanja. Jednog kobnog trenutka usljed nestašnih igrarija Dane izgubi život, i sva krivica pada na Nikolino pleća. On će taj teret osude nositi tokom cijelog života

i lik mrtvog brata će ga poput utvare neprekidno slijediti na njegovom putu, biti njegova prepreka ali i snaga koja ga tjera da korača snažno naprijed.

Tesla je predočen kao pjesnik munja i gromova, sve u njemu svakodnevno treperi, njegova inspiracija nadrasa i njega samog, prelazi granice stvarnog i pojmljivog i dopijeva u ljubavnu vezu sa kosmosom. On je naučnik visina, koji neprestano, tokom čitavog života, korača na niti koja razdvaja bajkovito od stvarnog. Vječni sanjar koji na razmeđu dvaju epoha donosi promjene koje svijet i njegovog kretanje mijenjaju iz osnove i naglo ga ubrzavaju. Tesla je tvorac dvadesetog vijeka, poslije njega ništa više neće biti isto. Duboko vjerujući da će njegovi izumi donijeti svijetu mnogo dobrog, gine da bi ostvario svoj naum, i da bi čovječanstvu podario besplatan prenos energije, slike, zvuka. Isprva je smatrao da će, uz sve prednosti koje će donijeti njegovi izumi i napredak svijeta koji će se njima postići, dvadeseti vijek biti vijek blagostanja i ljudske radosti. Ali naprotiv, Tesla veoma brzo biva svjedokom sve ljudske zlobnosti i pokvarenosti. Njegovi snovi će veoma brzo biti srušeni, i on će doći do zaprepašujuće istine da je iz njih izrastao prvo jedan, a na samom kraju njegovog života i drugi veliki rat koji će u potpunosti razoriti i raspršiti njegove snove. Tada on postaje čovjek bez doma, izgnanik vremena, neshvaćena maska čovječanstva. Nikola Tesla je, stoga, Pištalo tragični vitez u borbi sa vjetrenjačama, ili đavolji šegrt čija je duša izgubljena u vječnom traganju za istinom.

Pištalo nam, takođe, prikazuje Teslu kao čovjeka koji tokom cijelog života potiskuje svoju seksualnost zarad nauke, ona se samo nazire u pojedinim momentima kada se Tesla susreće sa ženom svog prijatelja Katarinom Džons. Ali i tada ona ostaje za njega daleko od prirodnog osjećaja privlačnosti. Tesla je monah svog električnog boga, on ne upražnjava ni jednu od mono-teističkih religija koje je poznao, on se duhovno uzdiže tek u svojim eksperimentima. On svoje duhovno prosvjetljenje doživljava okružen munjama, sa udarima gromova u ušima. Tek kada osjeti hiljade vati kako struje njegovim tijelom osjeća mir u duši. Tada nestaju sve utvarne slike prošlosti, tada prestaje da postoji okrutni i nerazumni svijet oko njega, on prelazi granicu stvarnog i dopijeva u jedan prostor izvan svega. Prostor koji se nalazi duboko u njegovoj svijesti. Tu je njegov mir, tu može da se prepusti pulsiranju zemlje i poleti na plavom zraku energije visoko izvan svega što običan čovjek može dokučiti svojim umom.

U svom izuzetnom pripovijedačkom zanosu Vladimir Pištalo neprestano govori o Tesli kao čovjeku koji se kroz cjelokupan život kretao graničnim predjelima. Tako Tesla stoji na granici utvarnog i stvarnog. Pištalo ne zaboravlja oslikati i Teslinu balkansku granicu, oživotvoravajući unutar njegova djelokruga sve ono što je karakteristika balkanskih predjela iz kojih je Tesla ponikao, i tu imamo jednu balkansku sintezu ili milje njegove ličnosti. Osim toga, Pištalo za Teslu kaže da je čovek s granice koji zna prenatalnu tamu srpskih crkava, islamski kult svetta i vode, latinski kult satova i zvoona, dok su turska i ruska kultura za njega bile po sebi razumljive. Što ponovo pokazuje da pisac ovog djela apsolutno poznaje sve prilike u kojima se nalazio njegov junak, iz čega možemo uočiti jedan predan rad koji teži da do u tančine zaokruži i osvijetli Teslinu poziciju iz svih uglova, a da pri tome niti jedna njegova strana ne ostane neosvijetljena, ili pak manje osvijetljena od drugih. Njegova priča o Tesli je, stoga, u potpunosti vizuelno sugestivna, tako da čitalac u pojedinim trenucima može doživjeti Teslu kao svog prijatelja i savremenika. Dakle, ovo je jedna od onih knjiga

koja svojim snažnim sugestivnim djelovanjem može čitaoca otrgnuti iz njegove zbilje i na trenutak ga povesti u fantastični svijet velikog naučnika.

"Tesla, portret među maskama spada u tzv. višestruko kodirane postmoderne romaneskne hibride, u kojima se stapaju kodovi različitih tipova romana. Pritom, temeljni okvir predstavlja kod biografskog romana, veoma rijedak u interliterarnoj južnoslavenskoj zajednici, a onda njemu Pištalo pridodaje naraciju karakterističnu za psihološki, poetski i na koncu kulturološki roman. Na taj način stvara složenu romanesknu miksturu, u kojoj postoje okviri i ključni događaji Tesline biografije...".¹ Pored ovog sinkretičkog prosede romana, Pištalo daje i široku lepezu najrazličitijih likova Tesline epohe koje kombinuje sa Teslinim prijateljima koji nemaju svoje istorijsko utemeljenje. Pa tu možemo susresti Marka Tvena, Edisona, Pupina, Frojda i mnoge druge značajne Tesline savremenike.

Na kraju možemo konstatovati da nam Vladimir Pištalo svojim majstorskim pripovijedačkom pruža jednu izvrsnu priču o Nikoli Tesli, čime pomjera sve dosadašnje granice do kojih se doprlo kako u izučavanju, tako i prikazivanju Tesle te njegovog života i rada. A tih pokušaja ima nemali broj. Pištalo, stoga, svojim izrazitim književnim talentom prevazilazi sva dosadašnja nastojanja da se objasni lik ovog velikog naučnika, bježeći pri tome od stvaranja još jedne u nizu sladunjavih knjiga koje gotovo po pravilu Teslin lik pokušavaju prikazati u svjetlu raznoraznih kontroverzi i teorija zavjere. Pored toga što obara takav pristup Teslinom liku ovaj roman predstavlja pravo osvježenje u već pomalo zamornoj produkciji romana koji se bave tematikom ratnih strahota na području bivše južnoslovenske zajednice. Tako, ako bismo parafrazirali Eliotovo tumačenje odnosa jednog književnog teksta i tradicije, mogli bismo doći do zaključka da ovaj roman Vladimira Pištala sasvim sigurno narušava postojeći književni poredak, i veoma uspješno se pozicionira u njemu, donoseći pri tome mnogo novine u književnost na ovim prostorima.

Jasmina Bajramović / Čovjek niotkud - - endem savremenog društva

(Aleksandar Hemon: *Projekat Lazarus*,
VBZ, Zagreb, 2009.)

Ipak, Hemonov narator kroz ovu pseudo-dokumentarističku priču ide dalje od eksplicitnog raskrinkavanja dogme na kojoj počivaju svi totalitarni sistemi, sve te utopije, pa tako i američka, ne uspijevaju biti održive; time Lazarus postaje paradigmatički primjer žrtvovane figure, čija sudbina nadilazi svoj historijski kontekst i postaje pandanom sudbina sličnih individua koje će stradati u posvemašnjoj historiji odbrane od Drugog, nakon napada od 11. septembra na WTC, što će i sam Brik primjetiti istražujući dokumentaciju vezanu za ovaj slučaj.

Književnost granice kao simboličkog toposa susreta raznolikih kulturoloških obrazaca, za onoga koji je ispisuje, otjelotvorena je metafora njega samog, kao lutajućeg elementa, istovremeno prisutnog i višestruko pripadajućeg, ali ne i kodiranog unutar jednoobraznih, homogenih cjelina svodenih pod nacionalne, vjerske i ine predznake. Onaj koji ispisuje - subjekt ili pošiljalac poruke - time se konstruira kao individua s migrantskim, izb-

¹ Enver Kazaz, *Magazin "Dani" br. 611, str. 64-65, Sarajevo, 2009.*

jegličkim, prognaničkim iskustvom, baštineći sve identitarne odrednice fluidnosti, fragmentarnosti, nepostojanosti. Međutim, graničnost migrantskog, izbjegličkog, prognaničkog iskustva nije pitanje prelaženja nego prevođenja kulturalnih razlika budući da uvijek ostaje onaj nedjeljivi prostor, "komad života kojeg je nemoguće prevesti, iskustvo koje je obilježilo zajednički život u određenoj zemlji, određenoj kulturi...".² Poetika Hemonovog iskaza jeste poetika obilježena prvenstveno migrantskim iskustvom, jedinstvenim, neponovljivim, i svakako - neprevodivim. Hibridizacija kulturoloških instanci inkorporirana je u Hemonov poetski prosede, te je nezaobilazna i u njegovom novom romanu *Projekat Lazarus*.

Paralelizam dva romaneskna narativna toka uspostavlja dva naizgled različita iskustva, suprotstavljajući, s jedne strane, naratora, Vladimira Brika, hemonovski prepoznatljive figure pisca, koji početkom rata odlazi u Ameriku, u kojoj je njegova neprilagodnost svakako dominantna unutar takve životne sredine:

Ja sam umjeren lojalni građanin par država. U Americi - toj razumnoj zemlji - tračim svoje pravo glasa, nevoljko plaćam poreze, djelim život sa ovašnjom ženom, i s teškom mukom se prisiljavam da ne zavoim bolnu smrt idiotu predsjedniku. Ali također posjedujem i bosanski pasoš koji rijetko koristim; u Bosnu idem na mučne odmone, i sahrane...

Takvo iskustveno poimanje, bazirano na autoironičnom iskazu, postat će polaznica s koje će Brik neprestano interpretirati svoju poziciju, koja je suštinska pozicija margine. Njegova je marginalnost višestruko kodirana; on je Drugost kao američki kolumnista koji piše o vlastitim migrantskim iskustvima; Drugost je i u privatnoj sferi intime vlastite porodice; međutim, Drugost je i unutar migrantske mikrokulture, ustanovljene u proslavama Dana državnosti, okupljanjima koja predstavljaju blijeđe projekcije reafirmacije patriotsko-patrijarhalnog duha i tradicionalnih vrednota: svadama oko parking mjesta za invalide, lošom interpretacijom sevdalinke, te epilogom u prezirnim kritikama na račun ustaljenih stereotipa o američkom načinu života. Brik, kao posmatrač iz čije je perspektive čitaocu dat uvid u ove događaje, postaje aktivni sudionik ove samoobmane, kako je on naziva:

Kao i svi drugi, uživam u nezasluzenoj časti pripadanja jednoj naciji, a ne drugoj; volim odlučivati ko će nam se pridružiti, ko ispada, i ko je dobrodošao kad svrati.

U ovoj ironičnoj rečenici sadržana je suština zloknobnosti svih nacionalnih/nacionalističkih dogmi, koje će Hemon problematizirati, kroz iskustva svojih protagonista; jer, kako je prethodno rečeno, naspram prvog, dominantnog narativnog toka Brikove životne priče, otkriva se i druga, subordinirana fabula - priča o Lazarusu, jevrejskom imigrantu ubijenom 1908, glavnom junaku Brikovog romana u nastanku. Lazarusova nerazjašnjena smrt, opisana u uvodu, tematska je okosnica koja će odrediti tok Brikovog djelovanja, kao i ostalih protagonista romana.

Ove dvije uzajamno ovisne fabule funkcioniraju kroz identitarno prelamanje njihovih likova, obilježenih istovrsnim tragičkim usudom individue u marginalnoj poziciji, kontekstualizirane u različitim historijskim epohama. Naime, Brikova se margina očituje u višestrukosti njegovog identiteta, postavljenom kao kontrapunkt njegovoj supruzi američkog porijekla Mary, zatvorenoj ženi konzervativnog odgoja, koja pojačava njegovu samoalijenaciju - nepristupačnost nje i njene porodice, uzrokovana *sumnjivom* bazom njegova porijekla, postaje jednim od motivacijskih tačaka za odlazak. Istovremeno, Brik se ne može poistovjetiti sa novoformiranim viktimoškim identitetom matične *domovine*, jer ratno iskustvo njegovih sunarodnjaka nije i njegovo vlastito; time Hemon zaokružuje figuru svog naratora - *nowhere man* - čija je egzistencijalna pozicija limb neprilagodnosti, i, samim tim, heterogenosti nasuprot monolitskom vakumu koji teži da ga usisa. Pojava Lazarusa Averbucha, mladića čije se nepravedno ubistvo zataškalo iz političke korektnosti, asocijativno se nadovezuje na Brikovo iskustvo; naime, Lazarusova figura jeste figura *mučenika*, imigranta pridošlog u Ameriku u potrazi za mirnim životom, dječaka u bijegu od strahota pogroma; demokračičnost američkog sna licemjerna je krinka čistog građanskog društva, koje korijene svojih profašističkih vjerovanja skriva pod moralističkim tezama o pogubnosti stranačkog utjecaja, zbog kojih će Lazarus, okarakterisan kao ANARHISTIČKI TIP, na kraju i nastradati:

Nepoželjni stranci bit će deportovani. (...) Ali, sada su talijanski i ruskojevrejski elementi došli u proi plan. Vođe su im niže, degenerisane kriminalne sorte, vrijedne svakog prezira, ali su njihove metode daleko opasnije. Oni vjeruju u nihilističke ideje samoubistva i atentata.

Ipak, Hemonov narator kroz ovu pseudo-dokumentarističku priču ide dalje od eksplicitnog raskrinkavanja dogme na kojoj počivaju svi totalitarni sistemi, sve te utopije, pa tako i američka, ne uspevaju biti održive; time Lazarus postaje paradigmatički primjer žrtvovane figure, čija sudbina nadilazi svoj historijski kontekst i postaje pandanom sudbina sličnih individua koje će stradati u posvemašnjoj hysteriji odbrane od Drugog, nakon napada od 11. septembra na WTC, što će i sam Brik primjetiti istražujući dokumentaciju vezanu za ovaj slučaj.

Ipak, ono što ova dva lika temeljno povezuje na narativnoj ravni jest princip putovanja, kroz koji Brik, razotkrivajući Lazarusov imigrantski put/bijeg, rekonstruira vlastite identitarne odrednice, počevši od trenutnog prebivališta, koje se uvjetno može nazvati prvom tačkom putovanja, preko Ukrajine, koja se u njegovom kulturalnom sjećanju formira isključivo kao naslijeđe, do privremenog ishodišta putovanja - Sarajeva. Time čin putovanja nije uvjetovan konačnim odredištem, ili *mjestom gdje neko primjeti da te nema*, kako Brik nekoliko puta tokom romana referira na određenje *doma*, jer takvo mjesto ne postoji za njega kao lutajućeg subjekta; u tom segmentu susreću se njegova i Lazarusova ličnost, kao dvaju figura na razmeđu i u stalnom metafizičkom putovanju. Nemogućnost potpunog osamostaljenja (fizičkog i materijalnog) od Mary, licemjerja svoje životne sredine, pa i projekcije sopstva unutar takvog sistema, Brikova je krajnja preokupacija, usmjerena na njegovog suputnika i prijatelja iz djetinjstva - Roru. Kroz figuru Rore, koji istinski baštini sve karakteristike imigranta, pa i nomada (njegovo je lutanje kružno, uvijek se vraća na tačku polazišta) uspostavlja se dodatni kontrapunkt - Rora je personifikacija neopterećenosti metafizičkim promišljanjima, koje su Brikova stalna opsesija. Rorina dominantnost također proizilazi iz lakoće pripovijedanja, jednostranosti pristupa, klasičnog lokalnog šarma i transparentnosti, vidljive i u efektu uvedenom podžanru bosanskog vica, koji su na stalnoj komunikacionoj ravni između Rore i Brika, te razbijaju sumornost Brikovih egzistencijalnih pitanja lakoćom svoje forme.

Ipak, fenomen egzistencijalne zapitanosti glavnog naratora implicitno se provlači kroz čitavu romanesknu strukturu, preplićući oba fabularna toka do materijalne nerazdvojjivosti. Ispisujući roman o Lazarusu, obnavljajući tokove Lazarusovog puta, posjećujući muzeje posvećene pogromu i holokaustu, prolazeći kroz njihovu tragikomičnu ukočenost, Brik dolazi do poraznog zaključka da je cijena koju je potrebno platiti za vlastitu nesvrstanost previsoka, te da završava u uzaludnoj smrti ili zaboravu. Stoga su i svi događaji koji slijede nakon Lazarusove smrti samo mehanički produžetak apsurdnosti njegove pogibije; mučna borba njegove sestre za dostojanstven pokop (unaprijed osuđena na propast), te čerečenje njegovog tijela u svrhu medicinskog eksperimentisanja samo su slikoviti pokazatelji uzaludnosti njihove borbe protiv totalitarnog režima i diktata većine. Lutalica, nomad, imigrant, egzilant - svi djelimično prepoznatljivi u Brikovoj ličnosti, kao i ostalim protagonistima romana - manjina su koja je prisiljena platiti svoj ceh društvima zasnovanim na totalitarnom poretku, pri čemu Hemon, kao i u zbirci pripovijedaka *Ljubav i prepreke*, romanu *Nowhere Man* i svojim kolumnama razotkriva maniju kolektiviziranja i sveopšteg grupisanja, paranoju nimalo zagušenu masovnom globalizacijom, postavljajući u rascjep svog *čovjeka niotkud, na ničijoj zemlji*.

Edin Salčinović / U raljama identiteta

(Bekim Sejranović, *Nigdje, niotkuda*, Profil International, Zagreb, veljača 2008.³)

Identitarna drama kao jedan od fantoma savremenog svijeta masmedijskih komunikacija, globalnog liberalno-kapitalističkog tržišta, nuklearnog oružja, granica kao virtualnih fronti i mržnje spram različitosti kao polazišta u formiranju identiteta, konačno je ishodište romana Nigdje, niotkud.

² Denić-Grabić, Alma: *Etika i trauma nepripadanja*; u *Sarajevske sveske*, broj 23-24, Mediacentar, Sarajevo, 2009, Str. 248.

³ Dobitnik nagrade "Meša Selimović" za najbolji roman napisan u 2008. godini.

Identitarna polivalentnost, autsajderska narativna perspektiva, subkulturni bekgraund pripovijesti, složena struktura naracije postali su elementima koji čine skup obilježja književnog modela u teorijskoj praksi južnoslavenske interliterarne zajednice označenog kao *kritički mimetizam*. *Kritički mimetizam* ultimativno zahtijeva aktivizam, društvenu osviještenost, tekst zanimljiv za čitanje, tendiranje ka fabulističnosti i bavljenje prezentom⁴. Roman Bekima Sejranovića, *Nigdje, niotkud*, ima sve potrebno da ispuni takav horizont očekivanja čitaoca: djeluje subverzivno na ortodoksne etno-nacionalističke kanone etičkih i estetičkih vrijednosti, profilira se u autsajderskoj poziciji prema toku mejnstrimerskog kiča, narativno je strukturiran u intimistički iskaz dovoljno napete fabule da održi pažnju čitaoca.

Društveni i moralni rasap aktuelnog prezenta postaje inspirativan za tematiziranje pitanja identiteta koje u ovom romanu konfigurira kao dominantna tematska odrednica spremna preispitati svaku identitarnu konstrukciju dovodeći je do osnovnog ontološkog pitanja (*Šta je čovjek?*). Sagledavajući svoj život sa vremenske distance, što mu omogućava naknadan uvid u događaje, fiktivni narator slaže epizode u jedinstvenu projekciju vlastitog identiteta. *Moj se identitet, priznavao sam to sebi ponekad, sastoji od hrpe poluistina i maštovitosti ispričanih laži, te iskrivljenih i nedorečenih odnosa sa ženama*. Ničeg više tu nema, niti bi trebalo biti (str. 131.). Identitarna drama naratorskog ja (čiji osnovni biografski podaci odgovaraju onima aktuelnog autora) otvorit će za čitaoca prostor intimnoga, predočavajući mu osim autobiografskih crtica i čitavu mrežu porodičnih odnosa. Cijela se priča strukturira oko dženaze amidže Alije koja u romanu figurira kao centralni događaj, a sam narator dijeli događaje na prije i poslije dženaze. Dženaza, zbog koje se glavni protagonist vraća kući otvorila je grobnicu sjećanja, pa se opis tog događaja pojavljuje kao neka vrsta preludija svakom poglavlju, a roman započinje i završava scenama sa dženaze pri tome gradeći alegorijsku sliku života (*Cijeli je život jedna duga dženaza*, str. 183).

Računajući sa fragmentarnošću sjećanja Sejranović se vješto poigrava narativnom strategijom uvodeći u naraciju introspekciju, kao i neku vrstu flešbeka, gradeći teksturu narativa kao psihogram narativnog subjekta. *Samo sam ja taj koji teglim sjećanja sa sobom, poput vreće rastočenih kostiju* (str. 101.). Provodeći čitaoca kroz slike vlastitih sjećanja narator se profilira kao neposredni svjedok kulturnih i društvenih previranja, burnih i često zlokobnih događanja koja su obilježila posljednje decenije dvadesetog stoljeća i ulazak u novi milenij. Svoju naratorsku kameru on pozicionira na marginu *sociosa*, topos kulturalne mikroprakse generiran energijom pobune protiv ordinarnih konvencija pigmalionske sredine.

U prvim epizodama romana slikom se čitaoca vraća u djetinjstvo u kojem se konstruiše neka vrsta patologiziranog subjekta istrauniranog porodičnim raskolom, skeptičnog spram socijalizacije i uživljenog u svijet stripova i crtanih filmova (*Mercedes, Mene zovu Cigo, Dete moje, dete moje..., Miki s rižom*). Naknadni uvid u događaje omogućava promišljanje začetka formiranja vlastitog identiteta koji se najednom ukazao s onu stranu odgojne prakse, pedagoškog mehanizma, instanciranog u proces obrazovanja i socijalnu sredinu, koji je odgajao malene pionire i dobre drugove (*Suze za Tita, Nesretna učiteljica, Titova dženaza*). Iako odgajan u obitelji djeda prvoborca i majke (bake) koja odražava patrijarhalnu projekciju žene, subjekt ipak usvaja alternativnu identitarnu praksu koja svijest oslobađa ideoloških zapreka indoktriniranih kako bi formirale poslušnog subjekta.

Sagledavajući hronološki slijed događaja u romanu, naredno razdoblje je period srednje škole i početak studija. Taj period obilježen je tinejdžerskim buntom oličenim kroz kulturu pank. Subkulturalna praksa iz Velike Britanije i SAD-a u socijalistička društva ulazila je prezrena i sa stigmama zapadnjačke kulturne dekadencije. Osamdesete godine u Jugoslaviji obilježene su pluralnošću međusobno sukobljenih kultura. Socijalizam je slabio, a budili su se mržnjom zadojeni partikularistički etno-nacionalizmi prepoznavajući u socijalističkoj državi odraz gospodara zla. Istovremeno, na margini sukoba velikih ideoloških naracija, pojavljivale su se

buntovne, beskompromisne, anaroidne skupine sastavljene od ljudi koji su na svijet gledali kroz intelektualističku prizmu pjesama Boba Dylana i Neila Younga, do onih frajera s irokezama na glavama i zihernadlama na pantalonama koji su svoj svjetonazor filtrirali kroz pjesme The Exploiteda i Misfitsa. Upravo subjekt takvog identiteta dolazi u fokus ovog dijela romana. Za razliku od mejnstrimerskih narativa o drugoj polovini osamdesetih godina dvadesetog stoljeća blagoslovljenim u zvaničnom historiografskom diskursu, roman *Nigdje, niotkud* prikazuje naličje te zvanič-

ne slike fokusirajući marginu na kojoj se pojavljuju sasvim drugačiji, heterogeni i autsajderski identiteti. Ipak, i ovdje je zanearena moguća progresivna energija takvih pokreta, a priča je (stereo)tipizirana konvencionalnim slikama alternativne prakse (sukobi sa zakonom, opijanje, uživanje droga, etc...), (*Paranoja, Problem, bendovi, svirke, Mile Glava*).

Devedesete na horizont očekivanja konačno donose migrantskog subjekta. Rat, izbjegavanje vojske, emigracija, prihvatni centar, izbjeglice, Norveška kao zemlja imigranata, zemlja identitarne multilateralnosti i sve ostalo što ide uz priče o migrantskim i pluralnim identitetima. Kao da je autor u ovom dijelu romana želio odati počast Janku Poliću Kamovu, pa protagonist počinje naličiti na Kamovljevog Arsena Toplaka, a sam roman se transformiše u Isušenu kaljužu kraja dvadesetog i početka dvadeset prvog vijeka. Nije izostao ni Kamovljevič avangardizam povremeno naličeci na luzersku patetiku, jer u vremenu internet pornografije rečenica "Mi smo uvijek analno." i ne zvuči preveć avangardno. Tako i njegovo ponašanje u mreži odnosa među likovima u ovom dijelu romana (Lars, Sara, Selma, Marko) naliči na one Arsena Toplaka. Cijelo ovo razdoblje preplavljeno je osjećanjima egzistencijalne praznine, odbačenosti, nepripadnosti, bezdomnosti (*Nigdje, niotkuda, Na otoku S., Praznina, Novi milenij, Kao da smo mrtvi*).

Zanimljivo je i nekoliko povratka u domovinu iz tog razdoblja, gdje se narator susreće sa novim slikama, promijenjenim nazivima ulica i javnih ustanova, novim ljudima koje ne poznaje (Domofina). To je razdoblje kada umiru svi likovi iz prošlog života, onog prije emigracije (Alija, Kole, djed, majka). Sve postaje dodatno usložnjeno, razlomljeno, fragmentirano da individua (onaj id) sve više blijedi u takvom svijetu.

Identitarna drama kao jedan od fantoma savremenog svijeta masmedijskih komunikacija, globalnog liberalno-kapitalističkog tržišta, nuklearnog oružja, granica kao virtualnih fronti i mržnje spram različitosti kao polazišta u formiranju identiteta, konačno je ishodište romana *Nigdje, niotkud*. Paranoja današnjice, brzina življenja, izopačenost etike, gramzivost kapitala, skrivanje postojeće diskriminacije pod krinku multikulturalizma na ontološki horizont izvele je dislociran subjekt koji se mora zapitati *Gdje, kuda*. A kako bi odgovor mogao glasiti u vremenu globalnih apokaliptičkih naracija sem *Nigdje, niotkuda*.

⁴ Vidjeti: *Prošlo je vrijeme Sumatra i Javi, Jurica Pavičić, Sarajevske soeske br. 5, Mediacentar Sarajevo, 2004.*

Delila Repuh / Poezija formativnog mozaika i preciznosti emocije

(Bisera Alikadić. *Žirafa u plamenu*,
Naklada ZORO, Sarajevo - Zagreb, 2008.)

S obzirom da je Bisera poznata po tome da je prva bošnjačka pjesnikinja/romansijerka koja je na bazi transformiranja tradicije smjelo otvorila tabuizirane erotske teme u ženskom pismu, njen je poetski opus i nakon toliko godina, i nemalog broja objavljenih zbirki, i dalje markiran odrednicom erotike - dakle kao površan. Alikadićeva ima vrlo nezahvalnu poziciju u svijetu književne scene - ona je žena-pisac

Bisera Alikadić, jedna od najznačajnijih pjesnikinja južnoslavenskog govornog područja, nedavno je objavila novu zbirku poezije pod nazivom: *Žirafa u plamenu*. Prije nego krenemo u detaljniji prikaz Biserine nove zbirke, nužno je ukazati na nesumnjivi pjesnikinjin dar iskazan u majstorstvu i igri jezikom, u savršenstvu i promišljenosti iskaza, tj. poetskog govora.

Nadalje, čitajući Biserine pjesme iz prethodno objavljenih zbirki, kao i nedavno objavljene, svjedočimo neponovljivom i nadasve originalnom sjedinjavanju materije jezika i uplitanju onoga duhovnoga u svrhu njegova konačnog oblikovanja. S tim u vezi, duhovno-metafizički modus ili okvir u kojemu se ispisuje *Žirafa u plamenu* jeste pustoš obezbičenosti, vanpovijesnosti, iščašenosti i obesmišljenosti modernog čovjeka danas. Tonovi ove zbirke su, doduše, smireniji za raskošni Biserin temperament, ali je autorica ostala pri svom prepoznatljivom *kovu* pjesme: njena poetika i dalje je tačna u nakani da pjesmu bazira na slici, fragmentima, zaokruženim simbolima i simboličkim nagovještajima.

Zbirka pjesama *Žirafa u plamenu* podijeljena je u osam ciklusa/podnaslova: *Zalivi*, *Kula nesna*, *Blagovijesti*, *Pjesnikovanje*, *Guma glavu čuva ili zapis o ljubavi*, *Hulje podsmjehulje*, *Padalice*, te *Pitanje i odgovor*. Alikadićeva ovoga puta razvija širok tematsko-motivski registar, ali pjesnikinja svojim univerzalnim temama i pitanjima o ljudskoj sudbini ipak daje knjizi vrijednosnu cjelovitost.

Kao jedna od najboljih u ovoj knjizi izdvaja se pjesma čiji je naslov završio i u nazivu same zbirke; *Žirafa u plamenu* je, pak, naziv preuzet od španskog umjetnika Salvadora Dalija, koji tako naslovljava jednu od svojih nadrealističkih slika.

Žirafa u plamenu

(U slavu spaljene Biblioteke
1992. i Salvadora Dalija)

*Žirafa sam u plamenu.
Gori iz mojih leđa.
Sedam fioka iznad koljena
U nozi do prepona.
Velika ladica u visini srca,*

*U visini hvatanja daha,
U visini primanja zraka.
Možda ne razumijem genija
Niti vi mene,
Ali puna sam vatre -
Surove realnosti -
Utemeljene nadrealnosti -
Pakla na djelu...*

*I grom s neba kad uždije
Pita se: ("čemu biblioteka-
I njena spaljena kartoteka")
Internet caruje bezumljem.
Sve gori.
I ja nosim plamen na svojim leđima.
Gorim u Sarajevu i svijetu.
Uzalud.*

(str. 23)

Bisera, kako je i sama napisala, ovu pjesmu ispjevava u slavu spaljene Biblioteke 1992. godine, te u slavu, već pomenu-tog - Salvadora Dalija. Diskurs ove pjesme je začudan upravo zbog toga što su se kroz pjesmu provukli postnadrealistički elementi, stoga nam se čini da je i lirski subjekt pomalo zbunjen nad takvim stihovima, te nam priznaje da možda ne razumije genija (Dalija), *niti mi nju* - i tek nakon tih stihova se strmoglavno sunovraća u svijet surove realnosti, pakla na djelu. *Žirafa u plamenu* zapravo metaforički figurira kao lirski subjekt: užasnud nad devijantnim/stravičnim mehanizmima društva: opet je spaljena jedna biblioteka (aluzija na Aleksandrijsku spaljenu biblioteku). Povijesne pogreške se unedogled ponavljaju, te je 1992. godine i u Sarajevu spaljena, ne samo biblioteka, već i cijela jedna kulturna baština. Pjesma se od početka kreće između apokaliptičnih najava rasapa bića svijeta, te metafizički ustrojenim diskursom koji u sebi zrcali egzistencijalnu ugroženost modernog čovjeka danas: *Internet caruje bezumljem./ Sve gori./ I ja nosim plamen na svojim leđima/ Gorim u Sarajevu i svijetu./ Uzalud.* (Isto, 23.)

S druge strane, ovom i ovakvom svijetu suprotstavljen je nagon za ljepotu, te potraga za smislom u mikrokosmosu ljudskih, običnih stvari, kao jedinom preostalom izlazu iz svakodnevnog pomrčine. Jedna od takvih pjesama je *Tuš*: *U pregršti vode/Krijem lice. Umivam se./ U snopu kiše/ Skrivam se pod tušem./ Um ubica - igralica/Sanja dubine/I mjesečine/ Jedine prave kuće:/ Utrobe materine./ Pod tušem/ Topli mlaz urina/ Pada s polnih visina./ Pod tušem samo smo/ Gola dječica/ Materina.* (Tuš, str. 15.)

Nadalje, u ciklusu *Pjesnikovanje*, Alikadićeva je angažirana na polju današnjice te polemizira o trenutnim poetskim okolnostima i književnom životu: *Sada i djeca žure/ Knjige da objavljuju./ Žure i oni u zrelosti i snazi/ Što tijelom i biografijom/ čvrsto se oslanjaju na tle i kompjutere./ Nagradom nekom što prije bi da se olovore./ I starci žure./ Jer moglo bi da se umre./ Prije nego što njihovo djelo/ Ili nedjelo izađe na vidjelo...* (Strelca pero od iskona, str. 54.)

Alikadićeva je u ovom ciklusu, ali i u većini drugih pjesama iz ove zbirke autoreferencijalna u horizontu postmoderne poetike - pri čemu se vidi njen polemički odnos spram tradicije i tekuće književne prakse. S tim u vezi, naglašen je i kulturološko-modelativni prostor od citata, i aluzija na neke druge pjesnike/pisce: *Svi mrtvi pjesnici su moja braća./ I oni živi koje ne pogledah u oči./ Ne susretoh nigdje osim u knjizi im./ A, Borhhhes, Borhesss je moj kućni duh./U praskozorje moje starosti/ I Valentinova dana šapuće mi:/ "S druge strane vrata jedan čovjek/ Sačinjen od samoće, ljubavi i vremena/ Upravo se rasplakao u Buenos Airesu/ Nad svim stvarima."... (Valentinovo pjesnika, str. 56.)* Takve su i pjesme: *Za Silviju Plat dok je još imala šansu da poživi; Pjesnikinje kontinenti u šašu; Ozbiljna pjesma, itd.*

Pretakanje jednostavnosti svakodnevnog u vješto srezanu poetsku sliku, poniranje u erotične, ljubavne, ironične, te melan-

holične tokove pjesme, nalazimo u ciklusu Guma glavu čuva ili zapisi o ljubavi. Humorno i ironijsko u ovom ciklusu se otkriva svojevrsno lice tuge ili nostalgije za prošlim danima: *Sva umnožavanja mora/ Ne bi mi mogla reći/ O životu i ljubavi/ Kao moja majka/ Kada mi već ostarjela pričala/ Kako je otac dozivao nježno./ Doticao i šaputao./ Hajdemo praviti bebū.../ Na mojoj vitrini/ Porcelanska lutka./ Plišana mačka./ Požutio popis ljubavnika/ I veselo listić./ GLUMA GLAVU ČUVA!* (Zapis, str.67.)

Ili u pjesmi *Dalila u predoečerje* - (a riječ je naravno, o Dalili iz biblijske priče o Dalili i Samsonu) u kojoj ona priziva dodire i njegovu dugu kosu da joj sa strana pada od ramena do pojasa, iako bez nade da će joj želja biti ispunjena. Eros se i u ovoj pjesmi ugnijezdio u stihovima kao osnovni životni element.

Pjesma *Kastracija-instalacija/Dekonstrukcija-konstrukcija*, također spada u jednu od ponajboljih pjesama iz ove zbirke. Pjesma se ukazuje u ravni egzistencijalne drame, ali ovoga puta u nakani da se iz feminističke perspektive sagleda svijet kojem dominiraju muškarci: *Kada bih ispočetka/ Stvarala muško./ Dole bi izgledalo/ Kao žensko jezercē./ Šumarak zaravnjen./ Kada bih ispočetka stvarala žensko./ Prsa bi joj cijelog vijeka/Ostajala ravna./- A, djeca, umnožavanje./ Opstanak vrste? - pitale./ E, pa djeca bi se pravila/ Iz glave./ U pozne godine, a i ranije./ Ništa ne bi visilo/ I ne bi prijetilo/ I ništa ne bi trašilo/(...)Frojd, stari frajer podvali ženi/Kastraciju-kompleks sudbinski udes... (Kastracija-instalacija/Dekonstrukcija-konstrukcija, str.89.)* Ispjevana iz ženske perspektive, ova pjesma jasno odbacuje muško patrijarhalno središte, falogocentričnu ideologiju. Biserino disidenstvo odavno je poznato čitalačkoj recepciji, stoga nas i nije iznenadila provocirajući ovom pjesmom dogmatsku patrijarhalnu normu. Pjesnikinja zapravo nikada u svojim ranijim zbirkama nije imala nakanu da u temelju sruši mušku kulturu, ali sada ima na umu da osvjetli sve tamne tačke muškocentrične, falogocentrične kulture ne bi li ukazala na snagu njene nakaradnosti.

S obzirom da je Biserina poznata po tome da je prva bošnjačka pjesnikinja/romansijerka koja je na bazi transformiranja tradicije smjelo otvorila tabuizirane erotske teme u ženskom pismu, njen je poetski opus i nakon toliko godina, i nemalog broja objavljenih zbirki, i dalje markiran odrednicom erotike - dakle kao dovršan. Alikadićeva ima vrlo nezahvalnu poziciju u svijetu književne scene - ona je žena-pisac. Ali, uprkos njenom ženskom pismu, i "ženskim temama", Biserina je ipak, (a to se ponajbolje vidi u zbirkama *Grad hrabrost*, *Knjiga vremena*, i naravno u *Žirafa u plamenu*) na sebi svojstven način vidik proširila na univerzalne teme o ljudskoj sudbini.

Hulje podsmjehulje, ciklus je kojim je nastupila sa naglašenim angažiranim stavom protiv rata (uslovljen zadnjim ratom), koji je ne samo njoj, već i većini drugih autora/autorica ostao uklješten u psihu. Na tragu angažiranosti ove knjige - vidimo kako na površinu isplivava lavina emocija proizašlih iz tragičnosti neposredne povijesti: *Kako ćemo?/ Lahko ćemo, Sve ismijavamo./ Ironiji hvala./ Ona nas je održala./ Ali dosta, dosta više/ Može li bez podsmjeha./ Bez prezira da se diše./ Da se živi./ Nekako da se sjebu./ Zaista sjebu oni krivi./ Zaista krivi. (Alikadić, B. Žirafa u plamenu: "Do grla došlo", str. 103.)* Ta tačnost emocije i čini pjesmu iskrenom. Alikadićeva, dakle, hoće preciznost čak i emocije, a ne samo jezika.

Njen poetski minimalizam vibrira opsežnim brojem fragmenata, detalja, izuzetnih stihova kao što su ovi: *...U sebi dubim kabur/ Tišinu i ništa... Ili...Gospode, drhtim/ Kao topli komad kurvana./ Netom odsječen od cjeline svoje... Ili u pjesmi Poezija i ja, u vanrednom bubrenju ispovijesti, nalazimo fantastične stihove: Prilazila sam stihu/ Kao vatri./ Kao pravom i jedinom/ Busenu trave/ Na humci nedavno/ Otišlog prijatelja./ Užasnuta kao majka/ Iz nehata umorenog/ čeda...*

Žirafa u plamenu hibridni je sklop postmodernog formativnog mozaika, sa nizom preciznih fragmenata, majstorski izvajanih slika, vrijednih detalja, i kao takva će zasigurno dugo gorjeti u Sarajevu i svijetu, ali ni u kojem slučaju uzalud.

Osman Zukić / O kulturnim identitetima, teroru i Balkanu

(Ivan Čolović, *Balkan - teror kulture*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008.)

Esencijalističko interpretiranje kulture kao autohtone, jedinstvene i čiste tvorevine jedne društvene zajednice na balkanskom tlu, kao i u drugim evropskim zemljama dovelo je do nacionalističkih formula koje zatiru vezu sa Drugim, odnosno do političkog jednodimlja koje uspostavlja granice vlastite kulture uzdižući njene vrijednosti kao posebne i jedinstvene. Takvo interpretiranje kulture obavezno konstruiše naracije o nazadnim i od sebe manje vrijednim susjednim kulturama i identitetima.

Postjugoslavenske društvene zajednice kulturi (još uvijek) daju posebnu ulogu u oblikovanju društvene sredine, kao i u formiranju nacionalnih identiteta koji su se razvijali tokom i nakon raspada jugoslavenskog socijalizma. Jugoslavenska interkulturalna zajednica specifična je u svom odnosu prema kulturi koja u slobodnim pučkim, ali i naučnim akademskim diskursima doživljava transformaciju iz trga, teatra, kuhinje, etc. u svetu, nedodirljivu i bogomdanu tvorevinu koja svojim tokom dokazuje, između ostalog, i razvoj nacionalnih identiteta na jednom od prostora kojim dominira. O kulturi i njenoj zloupotrebi, o kulturnoj baštini i važnosti koja joj se pridaje, kao i kulturnom identitetu koji želi po svaku cijenu biti nadmoćan nad Drugim, piše Ivan Čolović u knjizi eseja, članaka i razgovora *Balkan - teror kulture*.

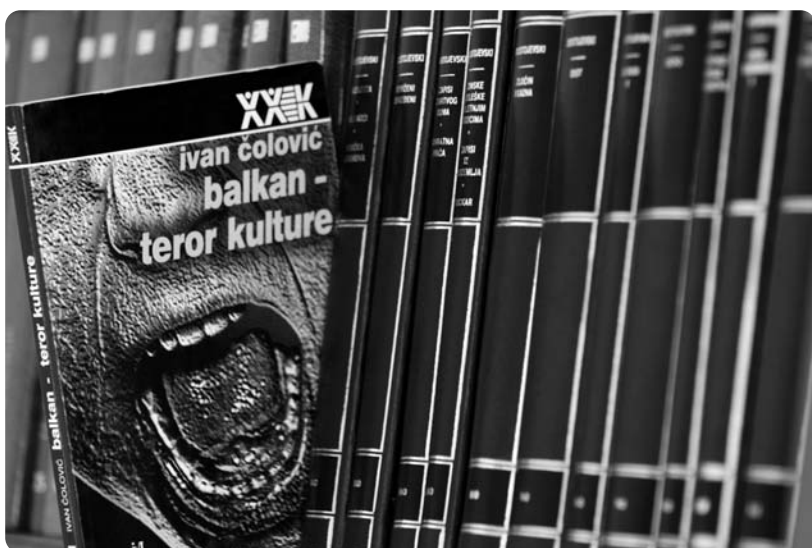
Tekstovi od kojih je sastavljena knjiga objavljivani su u ranijim publikacijama, pojedini su pročitani na naučnim skupovima ili su dio polemika o balkanskim kulturnim identitetima. Čolović u samom podnaslovu knjige određuje kao *ogled o političkoj antropologiji* ispitivajući tako na koji su način u južnoslavenskoj interkulturalnoj zajednici političke elite iskoristile kulturu u formiranju svojih *pobjedničkih* slogana. Knjiga uglavnom problematizira dominantne interpretacije kulture na prostorima zemalja bivše Jugoslavije, kao i u drugom zemljama Zapadnog Balkana. Zbirka eseja *Balkan - teror kulture* prvi put je objavljena na poljskom jeziku u proljeće 2007.

Tekstovima koji su sastavljeni u knjizi *Balkan - teror kulture*, Čolović aktuelizira, analizira i propituje probleme balkanskih kultura u najširem, odnosno otvara pitanja aktuelnih srbijanskih interpretacija kulture, u najužem smislu. Svi tekstovi povezani su idejom da je kultura na južnoslavenskim prostorima duboko ispolitizirana (naravno da se analiza postavljenih problema ne odnosi samo na jednu kulturnu zajednicu nastalu raspadom Jugoslavije). Prema predmetima istraživanja, Čolovićevi ogledi iz političke antropologije skoncentrisani su u nekoliko naizgled različitih pitanja koja se nameću posljednjih dvadesetak godina u zemljama Zapadnog Balkana. Prije svih, *Balkan - teror kulture* problematizira kulturu i jezik u raljama političko-ideoloških interpretacija. Nakon toga, na tragu otkrića Marije Todorove u knjizi *Imaginarni Balkan*, Čolović posvećuje pažnju Balkanu kao metafori, odnosno diskursima, mitovima i imaginacijama o *balkanskom* naspram *evropskog*. Također, Čolović ispituje aktuelnu političku i kulturnu klimu u Srbiji i srpsku kulturu nakon 5. oktobra 2000. i pada režima Slobodana Miloševića. Svaki od postavljenih problema zahtijevao je kontinuirani istraživački rad koji podrazumijeva uvid u poznavanje teorijskih otkrića, medijskih istupa, književnih publikacija i drugih pojava u javnom prostoru eksjugoslavenskih zemalja.

Kultura i kulturne vrijednosti tokom i nakon raspada Jugoslavije bile su najplodnije tlo za rasadaivanje rigidnih nacionalističkih ideologija koje su se na političkoj sceni eksjugoslavenskih zajednica zadržale do danas. Kultura u medijima, odnosno njeno interpretiranje i razumijevanje u političkim okvirima osnovni su predmet Čolovićevog istraživačkog rada. Njegovi eseji zapravo pokazuju na koji su način kulturne vrijednosti iskorištene u konstruisanju etnonacionalističkih naracija. Autori nacionalističkih slogana u zemljama nastalim raspadom jugoslavenskog socijalizma često govore u ime kulture sakralizirajući njene vrijednosti. Tako Čolović u jednom od svojih eseja analizira nacionalistički diskurs koji *voli da govori* i

radi u ime kulture jer kultura mu služi za opravdanje i legitimisanje ili prikrivanje politike nacionalnog egoizma, nacionalne dominacije i isključivosti.⁵

Esencijalističko interpretiranje kulture kao autohtone, jedinstvene i čiste tvorevine jedne društvene zajednice na balkanskom tlu, kao i u drugim evropskim zemljama, dovelo je do nacionalističkih formula koje zatiru vezu sa Drugim, odnosno do političkog jednodimenzionalnosti koje uspostavlja granice vlastite kulture uzdižući njene vrijednosti kao posebne i jedinstvene. Takvo interpretiranje kulture obavezno konstruiše naracije o nazadnim i od sebe manje vrijednim susjednim kulturama i identitetima. Čolović jasno upućuje na onaj segment političkog djelovanja koji je proizveo ratne užase devedesetih i koji je

kroz svoje medije strateški razvijao manipulativnu ideju koja počiva na tome da se čovjek treba za kulturu boriti makar ognjem i mačem. Tako su nacionalističke i etnonacionalističke elite na južnoslavenskoj političkoj sceni upisale ideologiju u kulturu klerikalizirajući kulturne identitete. Tako je kultura postala neupitna kategorija, odnosno, transformisala se u ubilačku, kako kaže Amin Maluf analizirajući pitanja identiteta. Čolović pokazuje na koji su način kulturne vrijednosti južnoslavenskih i balkanskih zemlja unutar jedne tradicije razvile ideju zatiranja Drugih reafirmirajući velike nacionalne mitove. Tako je nad kul-

turom izvršen teror od strane konzervativnih nacionalističkih interpretacija učinivši je oskudnom i zatvorenom za svaki oblik dijaloga ili polemike.

Nadalje, u eseju *Sveštenici jezika. Nacija, poezija i kult jezika*, Čolović otvara pitanje slavljenja jezika kao temelja nacionalnog identiteta, navodeći kako *slavljenje jezika* u državama nastalim raspadom Jugoslavije, zapravo, služi i za *legitimisanje novog unutrašnjeg političkog poretka*. Svjedoci smo kako "nacionalni radnici u jeziku" u akademskim kabinetima normiraju jezik zavisno od političke elite koja tako potvrđuje svoj legitimitet. *Postojanje jednog*, piše Čolović, *za Srbe, Crnogorce, Hrvate i Bosance, zajedničkog i u lingvističkom pogledu istog jezika*, nije smetalo procesu konstruisanja tri posebna nacionalna idioma koji su postali dominantnom identitarnom oznakom njihovih kreatora. Jezik je u tom smislu sakraliziran i doveden u poziciju da razdvoji jednu naciju od druge. Čolović neprestano upućuje na paradigmatične primjere koji potvrđuju u tekstovima iznesene teze. Tako njegov rad predstavlja dugotrajano i kontinuirano bilježenje medijskih istupa, kako političkih tako i kulturnih djelatnika⁶.

Govoreći o jeziku, Čolović na istom planu analizira književnost pokazujući načine na koje je zloupotrijebljena i iskorištena za nacionalnu stvar.

Mirko Kovač u eseju *Doba zvijeri*⁷ pokušava predstaviti ulogu intelektualne i akademske zajednice u pripremanju krvavog ratnog epiloga koji se dogodio na prostorima bivše Jugoslavije devedesetih godina. U tom smislu aktuelni su i eseji iz knjige *Balkan - teror kulture* I. Čolovića. Analizirajući kulturne identitete društvenih zajednica eksjugoslavenskih prostora, dekonstruirajući naracije o velikim i malim kulturama, te navodeći primjere iz aktuelne političke, književne i medijske produkcije, Čolović provlači priču o neodgovornosti intelektualne elite prije i tokom krvavih zbivanja koji će uslijediti raspadom Jugoslavije.

Knjiga *Balkan - teror kulture* samo je nastavak istraživačko-analitičkog rada utemeljenog na antropološkim i kulturološkim studijama koji njen autor razvija još od 1971. kada je osnovao sada već čuvenu Biblioteku "XX vek". Na kraju, ova knjiga nam u fusnotama daje upute na aktuelna antropološka i kulturološka istraživanja balkanskih kultura, što i u toj dimenziji knjigu čini više nego dragocjenom.

⁵ Čolović, Ivan. U ime kulture, U: *Balkan - teror kulture, XX vek*, Beograd, 2008.

⁶ Tako, npr, govoreći o sakralizaciji jezika u javnom prostoru, I. Čolović navodi sintagmu izuzetno uticajnog srpskog pjesnika Matije Bečkovića koji jezik označava kao "naša nevidljiva crkva", dok su pjesnici, zapravo, "sveštenici jezika".

⁷ Isp. Kovač, Mirko. *Pisanje ili nostalgija*, Fraktura, Zagreb, 2008.

Projekat razvijanja mase kao subjekta svoj kritični stadijum dostiže čim proglasimo pravilo da sva razlikovanja treba sprovesti kao razlikovanja mase. Samo je po sebi razumljivo da masa ne pravi razlikovanja niti dozvoljava da važe razlikovanja po kojima ona dospeva na stranu loših - masa razlikuje sve dok ima punomoć da uvek, i bez stida, pravi razliku u svoju korist. Ona sve vokabulare i kriterijume koji bi se mogli upotrebiti za izražavanje njenih ograničenosti stavlja van snage; svim jezičkim igrama u kojima ne pobeđuje oduzima legitimitet. Ona razbija sva ogledala koja je ne uveravaju da je najlepša na svetu.

**(Peter Sloterdijk,
U istom čamcu)**

Admir Jamaković

Interpretacija poezije

Vaska Pope

Prva pjesma *Savin izvor*

U narednih osam brojeva časopisa donosimo dijelove diplomskog rada Pagansko i hrišćansko u poeziji Vaska Pope na primjeru ciklusa "Savin izvor" iz zbirke "Uspravna zemlja" Admira Jamakovića, pri čemu će svaki broj sadržavati jednu interpretaciju pjesme iz ovog Popinog ciklusa

Uvod

Poetski postupak arhaiziranja modernog i moderniziranja arhaičnog karakterističan je za Vaska Popu, kao i za sve modernističke stilizacije koje dijalogiziraju sa historijom i tradicijom. Poezija Vaska Pope je mjesto stvaralačkog spoja i saobraženja mitskog i modernog. Popina poezija se javlja u vrijeme nakon tzv. "estetike tradicije", koja se zasniva na filozofiji kulture i historije i koncepciji vremena koje polaze od stava da je mitsko vrijeme sveobuhvatno i nathistorijsko, te da su historijski procesi u cikličnosti svoje prirode prožeti mitskim vremenom. Otud se sadržaji arhaične svijesti, kulturološke, religijske i mitske strukture obnavljaju u vremenu kao univerzalne matrice čovjekove duhovnosti. Većina antropologa, folklorista i estetičara kulture kao univerzalni postament za sve kasnije vjerske i kulturološke koncepcije navodi paganski panteizam kao "prirodnu vjeru". Ti mitski otisci, vjerovanja, obredni fragmenti i citati izvedeni iz svoje prirodne sredine, preuređeni po drugim zakonima zauzimaju različite uloge. Tako Vasko Popa reinterpretira tradiciju kako bi pronašao njenu esencijalnu vrijednost. Ciklus Popinih pjesama o sv. Savi, naslovljen kao "Savin izvor", bavi se likom i djelom ovog srpskog prosvjetitelja i prvog srpskog arhiepiskopa, odnosno njegove sudbine u kulturnom pamćenju naroda kojem pripada. Ako bi se trebala jednom riječju označiti osobina pjesničkog izraza Vaska Pope, onda je ta riječ, prije svih drugih: sažetost. Ta konciznost misli izrečene sa što manje riječi, objašnjava se dubokim otporom prema mogućim zloupotrebama jezika. Popine riječi su strogo izmjerene i odvagane u svim kulturnim obrascima i tek kao takve smještene u jednu organsku cjelinu koja se zove pjesma. Ovaj rad će se baviti dekodiranjem tog pjesničkog jezika: od stiha do stiha, od pjesme do pjesme, kako bi prodro u suštinu ove poezije. Iako ova poezija dozvoljava čitanje bilo kojim redosljedom, pa samim tim i tumačenje, odlučili smo se za tradicionalni način - od početka prema kraju, kako su one navedene u knjizi. Kao uvod u interpretaciju pjesama poslužiće nam folklorno - mitološki kontekst napisan na osnovu istraživanja srpskog narodnog folklora i slovenske mitologije. Mitologija i folklor su sastavni dio Popinih pjesama, njegov kulturološki oslonac, pa je za razumijevanje ovakve poezije neizostavno poznavati taj kontekst. Otuda, prije interpretacije svake pjesme, za bolje njeno razumijevanje poslužit će nam folklorno-mitološki kontekst o riječima ili sintagmama iz te pjesme.

1. pjesma SAVIN IZVOR

Bistro oko u kamenu
Otvoreno zasvagda
četverostrukim poljupcem štapa

Sanjivim zelenim trepavicama
Trava i skriva i otkriva
Studenu providnu istinu

Na dnu ove vode
Sija biljurna vučja glava
Sa dugom u čeljustima

Umivanje ovom vodom
Leči od svake smrtobolje
Gutljaj ove vode
Od svake životobolje

Bistro oko u kamenu
Otvoreno za svakoga
Ko crnu svoju suzu ovde napusti

Folklorno-mitološki kontekst

Izvor. Krštenje, ljubav i štap su atributi koji su pripisivani svecima, a svetac je bio i Sava kojem se pripisuje i zasluga za stvaranje izvora u ovoj pjesmi. Da je voda glavni atribut sv. Save svjedoče mnogobrojna predanja o tome kako on stvara rijeke, izvore, jezera. Tu ulogu je naslijedio od starog srpskog boga. Dovoljno je da sv. Sava udari ili prekrsti mjesto štapom i na tom mjestu potekne voda. Ova osobina, o kojoj govori i Popa, poznata je u narodnim pričama vezanim za svetoga Savu i u njima izvori, koje je Sava otvorio i blagoslovio svojim štapom, su ljekoviti. Evo jedne takve priče:

“Jednom Sveti Sava pođe uz Durmitor i na vrhu njegovom probavio je cijelo ljeto, molio se Bogu i radio zemlju. I sad se znaju leje, kad je luk sijao. đak, koji je išao s njime zapita ga: “Kako ćemo ovde bez vode?” Sveti Sava pomoli se Bogu, pa prekrsti štapom po jednu kamenu, i toga časa poteče voda. Tu vodu narod zove “Savina voda”.”

Vuk. Poznato je da u tradiciji o sv. Savi ima dosta prethrišćanskih elemenata i da je ona, prema tome, izvor za ispitivanje stare srpske religije. Naslijeđeno je vjerovanje da sv. Sava saziva vukove u planini, određuje im hranu za narednu godinu, tj. šalje ih u razne torove i daje uputstvo šta da tu zakolju i pojedu. Sv. Sava naziva vuka drugom. “Prema shvatanjima Sava je zaštitio božanstvo vukova, to znači da je u srpskom paganstvu postojalo vučje božanstvo, čije su funkcije kasnije prenesene na sv. Savu.” Vuk je nerazdvojni Savin pratilac, ali i drugih svetaca koji su nasljednici starinskog nacionalnog boga - svetoga Mrate, arhandela Mihaila, sv. đorđa. Kad se još doda da je vuk atribut poznatih htoničnih božanstava, Vodana i Dispatera, onda možemo steći još jače uvjerenje da je on doista bio atribut i srpskog nekadašnjeg nacionalnog boga koji je sa Vodanom i Dispaterom srodan, a čija se tradicija prenijela na sv. Savu. U ranoj fazi paganstva obožavanje i kult životinja bio je, kod svih naroda, redovna pojava. “U jednom katalogu srednjovjekovnom, gdje se svi narodi identifikuju sa ponekom životinjom, za Srbina se kaže da je vuk.” Činjenica da je stari srpski bog zamišljan u vučjem obliku nalazi potvrde, ne samo u legendama, nego i u kultu. Taj božanski vuk imao je svoj kult, pa čak i svoje praznike; sve je to sačuvano, istina u malo oslabljenoj ali jasnoj formi, i do današnjeg dana.

Duga. Duga je nebeska pojava koja je dobila mitološko tumačenje u narodnoj tradiciji. "Ivan Franko je pisao da narod zamišlja dugu kao nekakvo biće koje pije vodu iz nekih izvora, jezera itd." Vjerovalo se i da će onaj ko prođe ispod duge promijeniti pol. Duga je i simbol ljetine, plodnosti, obilja. Kako se pojavljuje poslije kiše predstavlja promjenu i dolazak novog vremena. "Uvijek izražava vezu, odnose i razmjene između neba i zemlje."

Voda. Voda u paganstvu ima naročito privlačnu snagu za duše mrtvih, pa se strogo izbjegavalo piti vodu sa rijeke, jer bi rizikovali da u sebe unesemo dušu mrtvih. Voda je u narodu izvor života i oslonac na kome se drži zemlja, također, i sredstvo za čišćenje od magije. Treba spomenuti i običaj koji je poznat bio i u novije vrijeme, a to je bacanje djevojke u rijeku "radi šale", koji je, također, naslijeđeni običaj žrtvovanja djevojke. U slovenskim vjerovanjima rijeka je bila predmet kulturnog poštovanja, kao stanište duša pokojnika i demona vegetacije, ali i kao simbol graničnog mjesta i puta ka "onome svijetu". Shodno takvom uvjerenju ljudi su prinostili žrtve vodi, krstili se prije nego bi se napili, a sve sa oprezom da ne unesu u sebe dušu pokojnika.

Interpretacija:

U naslovu pjesme sadržana je tema pjesme - Savin izvor. U prenesenom značenju je u pitanju mjesto odakle je Sava krenuo, počeo svoju službu. Izvor je metafora početka; u narodu se kaže - "vratiti se svome izvoru". U "žitiju sv. Save" od Teodosija ovako se opisuje Savin odlazak od kuće na Svetu Goru: "A mati kao mati zagrlila ga i slatko poljubila, pa ga otpustiše s mirom, ali mu zapovediše da se brzo vrati. A ne znađahu da on neće da lovi jelene, nego hoće izvoru života, Hristu, da njime napoji jelenu sličnu dušu svoju, raspaljenu ognjem žarke ljubavi njegove."

U Popinoj zbirci narodnih izreka i umotvorina "Od zlata jabuka" na jednom mjestu piše "oči su voda". Uzimajući u obzir ovu narodnu izreku, a to je sasvim opravdano, jer se Popa duboko oslanja na folklor i narodni jezik, stih: bistro oko u kamenu možemo čitati i kao: bistra voda u kamenu. Preciznije bi bilo reći: bistra voda iz kamena. Imamo sliku vode koja izvire iz kamena. U drugom stihu, arhaični oblik - zasvagda, Popa koristi umjesto ustaljenog: za sva vremena, kako bi održao jezik starine. Oko iz prvog stiha je otvoreno zasvagda, odnosno, bistra voda izvire iz kamena za sva vremena četverostrukim poljupcem štapa. Udarcem štapom (kao atributom pastirskim ali i svetačkim; kako V. čajkanović navodi, naslijeđen je iz paganstva kao atribut bogova, također, Sava ga koristi i u "žitiju sv. Save" od Teodosija), odnosno, krštenjem (odatle četverostrukim) Sava "otvara" izvor u kamenu. On to u pjesmi radi poljupcem štapa, dakle, s ljubavlju. Iz stiha četverostrukim poljupcem štapa osjeća se prisustvo religije, udjela svetog lica.

Kao što je upotrijebio oko u prvoj strofi pjesnik u drugoj strofi pominje trepavice kojima trava skriva i otkriva istinu: Sanjivim zelenim trepavicama / Trava i skriva i otkriva / Studenu providnu istinu. Nameće se pitanje kako trava ima trepavice?! One su zelene, što asocira da je u pitanju trava ili, bolje rečeno, žbun travne, a liske bi bile trepavice. Dakle, pjesnik poredi listove trave sa trepavicama. Ali zašto sanjive? Otuda što skupljanje listova asocira na trepavice koje se skupljaju kada se čovjeku spava. Druga varijanta je čitati prvi stih u dativu i postaviti pitanje kome trava skriva i otkriva istinu? Odatle dobivamo sliku nekoga nadnesenog nad vodom. Taj čovjek (ili vuk) ima sanjive i zelene trepavice. Sanjive od toga što je uspavan i dolazi na izvor zbog umivanja, a zelene kao asocijacija na nekoga iz prirode, odnosno, vuka. Stih trava i skriva i otkriva se može povezati sa paganskim vjerovanjima o travi života, koja daje besmrtnost, pa se ovaj čovjek naginje nad vodom u čijim dubinama traži tu travku besmrtnosti, odnosno, svrhu života. Ona je pak studena, jer je izvorska voda hladna, i providna, jer je izvorska voda čista. Istina bi bila upitnost o tome da li je to baš trava besmrtnosti. U prenesenom značenju, ta istina, odnosno, svrha života, je daleka za svog posmatrača. Dilema je da li čovjek ili vuk gleda svoj odraz, i ona ostaje upravo zbog toga što pjesnik potencira tu sličnost čovjeka i vuka. Ta dva lika se smjenjuju, čovjek koji gleda vidi svoju vučju prošlost.

Treća strofa - Na dnu ove vode / Sija biljurna vučja glava / sa dugom u čeljustima - u kojoj imamo sliku vučje glave na dnu vode, podržava tvrdnju da u vodu neko gleda. Neko ko gleda u rijeku vidi svoj odraz u njoj i to u obliku vučje glave. Dakle, radi se o vuku, mada nije isključeno ni da je u pitanju paganski, prethrišćanski čovjek kao što smo već rekli. Na toj dvojnosti Popa insistira.

Dakle, izvor, koji je Sava otvorio u prvoj strofi, u drugoj posjećuje vuk ili čovjek sa vučjom glavom, odnosno, paganskim vjerovanjima. Sija biljurna vučja glava - biljur je gorski kristal i u njemu "posmatrač" vidi jasno svoj lik koji je u njegovim očima lijep, tj. sija. A ako znamo iz narodnih pjesama da su vukovi stanovnici gora postaje jasna povezanost biljura i vuka. Zadnji stih daje još jednu nedoumicu i to kada je u pitanju riječ duga: Sa dugom u čeljustima. Ako je čitamo kao "luk spektralnih boja koji nastaje zbog prelamanja sunčevih zraka u kapima kiše", dobivamo jasniju sliku u koju gleda naš "posmatrač", koji vidi dugu u odrazu svojih čeljusti na biljuru. Duga je, u mitologiji, simbol nekog novog vremena, neke promjene, što znači da ta vučja glava nosi neku promjenu. Kako je duga u čeljustima, u pitanju je promjena u načinu govora, u riječima koje izgovara. Duga "spaja" zemlju i nebo, pa su u pitanju riječi od Boga, odnosno, propovijedi.

Drugo čitanje bi bilo da je u pitanju imenica izvedena od glagola dugovati. Opet se moramo sjetiti paganskih običaja, po kojima su ljudi prinosili žrtve vuku, jer je smatrano da je čovjek dužnik vuku, kao teriomorfnom božanstvu.

Kada je u pitanju četvrta strofa, ako dugu iz treće čitamo kao prirodnu pojavu, ona znači sljedeće:

Ukoliko se umivamo tom vodom vršimo obred, čistimo se i nije nas strah smrti, a kad je pijemo zaboravljamo na sve probleme i bolesti u životu, jer su to prolazne i sitne stvari, čime pjesnik ukazuje na veliku duhovnu snagu Savinog učenja.

Međutim, ako je u pitanju dug, onda znači da vuk u čeljustima nosi neku životinju koju je dobio kao žrtvu, a za koju ćemo pretpostaviti da nije mrtva još uvijek. I onda, ako se vuk samo umije, tj. smoči glavu u vodu žrtva će preživjeti što znače stihovi: umivanje ovom vodom leći od svake smrtobolje. Ukoliko pak on poželi da se napije, žrtvu će pojesti ili ubiti, jer je neće živu pustiti, a to onda znači da će ona biti lišena svake životne boli, pjesnik to izražava stihovima: gutljaj ove vode od svake životobolje (liječ ili "liječ"). Prvo tumačenje je pravo, jer potencira tu duhovnu snagu Savine propovijedi i uklapa se u kontekst čitavog ciklusa o Savinom učenju.

Posljednju strofu pjesnik počinje istim stihovima kao prvu: Bistro oko u kamenu otvoreno za svakoga, što na osnovu dosad rečenog možemo prevesti kao: bistra voda je svakome na usluzi. Da bi zadnji stih efektno zatvorio misao kompletne pjesme, a on glasi: Ko crnu suzu ovde napusti. Dakle, tu vodu može popiti samo onaj ko crnu svoju suzu napusti. Narodski rečeno, napustiti suzu znači prestati plakati. Crna suza je ona najstrašnija, posljednja, smrtna. To znači, duša onoga koji isplače svoju zadnju suzu, odnosno, umre, vraća se u vodu, svome izvoru, Savi kao svome pastiru. Duša poslije smrti, po vjerovanjima, boravi u vodi. Također, i kamen ima ulogu sakupljanja duša, a smatran je i materijalizacijom boga.

Pjesnikovo majstorstvo u jeziku se ogleda i u tome što je umjesto izraza prestati plakati upotrijebio glagol "napustiti", koji odlično pristaje uz ideju o smrti, odnosno, napuštanju ovog svijeta, a dimenziju više je postigao, jer ta riječ dolazi na kraju pjesme. Ne samo kroz stih - bistra voda u kamenu, nego i čitavom pjesmom, Popa dijalozira sa paganskom tradicijom, ali i kulturnim pamćenjem Srba. A svog "junaka" iz pjesme simbolički vraća svome izvoru, Savinom izvoru.

Pjesma "Savin izvor" je direktni pokazatelj početka ovog srpskog sveca. Taj početak je prožet paganskom tradicijom i na nju se direktno oslanja. Vuk, odnosno, vučja glava, je metafora prethrišćanskog čovjeka. I upravo tom figurom vuka obilježen je čitav ciklus pjesama o sv. Savi. Značenje čitave pjesme jeste to da je Sava svojim štapom otvorio izvor, tj. svoje učenje ponudio ljudima. To učenje je hrišćansko.

Od po-etike također neće ništa biti

Melanholični esej o bolnim izjavama Karahasana i Sidrana

Principijelno gledano, mi ovdje živimo tako teško i tako loše da ne bismo trebali imati ni moralnih, ni patriotskih obzira. Radi se o tome zna li netko posao ili ne zna. A Kusturica ga zna... Bitno je da je on veliki režiser, nije genijalan kao Tarkovski i Bergman, ali njegovo režisersko umijeće nema veze s njegovom ideologijom. (Abdulah Sidran, Intervju, Globus br. 979)

Imao je tu nesreću da u trenucima dubokog povijesnog previranja sebi na leđa natovari pretežak teret. Vjerujem da bi malo ko na njegovom mjestu bio kadar u tom vremenu ponijeti se značajno drukčije... Ako ima (potencijala za književni lik), ja bih ga predstavio kao žrtvu povijesti. Ali u čisto emocionalnom smislu, ja nisam u poziciji za tako nešto. No, povijest je puna takvih ljudi. Karadžić je izmanipuliran od strane onih koji su stajali iza njega, a koji i danas neometano uživaju moć. Uprkos tome, moramo se nadati pravdi, potpuno svjesni da ona ne postoji. (Dževad Karahasan, Radovan Karadžić je žrtva povijesti, Dani br. 638)

Možda je došlo vrijeme da konačno prekinemo s pustim nadanjima i završimo sa upornim samoobmanama: godinama nakon što se postmodernizam utopio u ratnoj kanonadi, ostavljajući svoju protegnutu lešinu da trune do danas, u obzorima postjugoslovenskog kulturnog i društvenog prostora se još uvijek nije pojavio jedan povijesnopoetički konstrukt koji bi upamtio *po-etički dokumentarizam* antiratnog pisma, koji bi se sjećao literature kao mehanizma za legitimizaciju praksi centara moći, čime se osamdesetih godina podržavala proizvodnja nacional-ideologema u kulturi, što je umnogome i anticipiralo rat; budemo li još precizniji, takav izostanak, to prokockano veliko (krvavo) iskustvo nakon kojeg su se u kulturi neke stvari morale promijeniti, još su tragičniji u užim bh. okvirima gdje se antiratno pismo konstituisalo u širokim povijesnopoetičkim razmjerama, gdje je prilika za postratno uspostavljanje sistema koji će promišljati autorovu društvenu odgovornost bila daleko najviša, gdje se trauma otjelotvorila u punom društvenom horizontu, da bi u postraću sve završilo u kulturnom stanju ponovnog *moralnog relativizma* i instrumentalizacije traume, u poimanju pisca kao *lovca na leptirove*, u konstruisanju nacional-kanona kao nužnosti, što su predstave iza kojih se kriju sasvim konkretne totalitarističke strategije nacional-elita, koje će uskoro sve zarobiti legitimizirajući se kao vrhunaravno dobro.

Jer, ma koliko se nacionalni kanon (poglavito bošnjački) dičio povijesnopoetičkom strukturom samog antiratnog pisma, postavke tog konstrukta će svagda odbacivati - jer zahtjev za autorovom društveno-političkom odgovornošću, usmjerenost prosede na svjedočenje, te uopšte na nezavršenost stvarnosti, sociokulturna hermeneutičnost književnih formi, jesu poetičke postavke koje će razobličavati savršenu zaokruženost nacional-hiperrealnosti, potičući autora na disidentstvo. Nacionalna lakirovka povijesnih događanja, te teoretičarski zahtjevi koji literaturu otjelotvoravaju na sliku i priliku *panteona lijepih duša*, svojim kolektivističkim i totalitarnim formama, blagodareći institucionalnoj moći, čitavu kulturu usmjeravaju prema vječitom stanju ketmanstva i poništenju svih po-etičkih vrijednosti. Upravo takve strategije su proizvele svjetonazor unutar kojeg se svako insistiranje na pojedinčevom iskustvu, na vjerodostojnosti pojedinčeve boli i patnje od povijesti, čime se

narušavaju historiografski nacional-ideologemi, proglašava kao neoprostivo sagrešenje o patnju čitavoga naroda, koju valja uobličavati u viktimizacijskom ključu; razvedeni (centralno/istočnoevropski) sistem o autorovoj po-etičkoj odgovornosti i o angažovanosti literature iz istih centara moći se proglašava kao neshvatljiva profanizacija literature, kao zanemarivanje njene suštine, o kojoj je smiješno uopšte i govoriti nakon što se književnost prestrukturirala od Gulaga i Holokausta naovamo, odgovarajući na izazove epohe koji su njenu ulogu osporili u širokim kulturnim i društvenim razmjerama.

U takvom kontekstu (kojeg smo ukratko pokušali ocrtati) zaista se licemjerno (ili pak djetinje naivno) iščuđavati nad moralnom blaziranošću amblematskih figura nove epohe zarobljenosti - tačnije nad posljednjim izjavama Dževada Karahasana i Abdulaha Sidrana, koje su citirane u zaglavlju teksta. Te dvije izjave su samo dva momenta jednog kontinuiteta, koji uspostavlja bošnjačka kultura u svom putovanju ka konstantno snivanom dobu zrelosti i prevashodstva, spuštajući se sve niže kanjonom sopstvenog sunovrata: ne treba zaboraviti da je taj kontinuitet odavno anticipiran idejama o troprstim šejtanima i krmećim sinovima, da bi se polagano postamentirao u diskursima tipa *njihove-majke-će-rađati-komade-leda-umjesto-novorodenčadi* ili *njihova-novorodenčad-će-se-rađati-s-krvavim-zanokticama*, kako bi se konačno uspostavio u vehementnoj polemičkoj izjavi: *sjeme-ti-se-dabogda-zatrlo*.

Dakle, svaka disonanca između diskurzivnog polja koji u bošnjačkoj kulturi tkaju centri moći od rata naovamo i retorike novih bošnjačkih bardova jeste samo prividna: odnosno iscrpljuje se u prividnoj proturječnosti i lažnoj polifoniji koju su svojim izjavama uspostavila dva pomenuta pisca, protustavljajući se takvom izdajom dobrim nacionalnim i patriotskim uzusima, te se ogrešujući o temeljne zakone (tobože postojećeg) javnog morala, na što se osupnula svekolika javnost koja je na kraju pokazala tek svoju nacionalnu bolećivost. Zavađenost i diskrepancija između dva diskursa, to jest između verbalno-ideološkog vidokruga bošnjačke elite koja je u postraću kanonizirala nacionalnu kulturu, i gledišta dvojice pisaca koja su eksplicirali u rečenim izjavama, u osnovi je nepostojeća, budući da je u njihovom govoru prisutna ista moralna neosjetljivost te odricanje društvene i po-etičke uloge literature i odgovornosti autora, što su kulturne postavke koje su u postraću afirmirali aktuelni centri moći, uspostavljajući bošnjačku tradiciju kao mjesto neminovnog kontinuiteta zasnovanog na esencijalističkim strukturama, koje kroz stoljeća ostaju nedodirljive u svim sociokulturnim gibanjima formi. U ime takvog konstruisanja valjalo je u kanonu cenzurirati čitavu strukturu antiratnog pisma, koja je dodatno pripitomljena i osiromašena marginalizacijom djela nebošnjačkih autora koji govore o ratu iz pozicije stvarnog svjedoka ili žrtve (V. Mrkić, M. Jergović, I. Lovrenović, N. Veličković, I. Ladin, M. Vešović, J. Jurišić, D. Brigić, etc).

Kada Karahasan kaže da bi Karadžića predstavio kao žrtvu povijesti, onda on zanemaruje svaku faktičnost čitavog slučaja - autor razmišlja o klasičnom modernističkom novohistorijskom uobličanju, i tada je *umjetnička istina* jednostavna: historijske sile (kao da je u pitanju imaginiran slučaj) u jednom trenutku su zarobile pojedinca, protiv njegove volje ga skolile i natjerale na izvršenje zla, na leđa mu natovarivši pretežak teret (simetrična fabula i savršeni kič!); svojom tvrdnjom da bi se malo ko na njegovom mjestu bio kadar u tom vremenu ponijeti značajno drukčije, Karahasan zanemaruje čitavu tradiciju antitotalitarističke evropske književnosti XX vijeka - jer, potrebno se upitati, šta je onda s intelektualcima i piscima poput Manna, Šalamova, Brodskog, Solženjicina, Bulgakova, Ahmatove, Mandeljštama, Cvetajevu, Piljnaka, Babelja, Kovača, Davida etc? Da li su njihove disidentske geste i angažmani bili bespotrebni? Da li je onda njihova žrtva uzaludna, jer su mogli jednostavno kao pjesnik i intelektualac Karadžić podleći preteškom teretu? Nasuprot faktografskom prosedeu i po-etičkoj svijesti u uobličanju povijesnih zbivanja, Karahasan esencijalistički favorizira kategoriju sudbine koja je jednu biografiju obilježenu moralnim posrnućem opravdala kao produkt mistificiranih sila povijesti, što se priključuje na sveopću kulturnu tendenciju zatvaranja nezavršenih formi i diskontinuiteta u epsko jedinstvo i trend esencijalizacije povijesnih konstanti u kanonu. Svako insistiranje na dokumentu, na diskontinuitetu, na citatu stvarnosti, na svjedočenju, na otvaranju puta ka istini povijesnog zbivanja - što su sve dimenzije koje je literatura otvorila u povijesnoj poetici dvadesetog vijeka kako bi odgovorila na etičke izazove epohe, odbijajući ideološku vjeru i instrumentalizaciju povijesti - Karahasan potpuno zanemaruje favorizirajući ličnu perspektivu na konkretne povijesne događaje, koje oblikuje sukladno vlastitim modelima, čime se literaturi odriče svaka sugestivnost i autentičnost u približavanju istini historijskih zbivanja, odnosno njena uloga u formiranju

meritornog sistema znanja u poimanju konkretnog povijesnog događaja/ličnosti, čime bi se umaknulo falsificiranju povijesnih činjenica.

Karahasanov diskurs je raspršen postmodernističkim relativizmom, čija je averzija prema istini, moralu i objektivnosti odavno prokazana: jer, kako piše Terry Eagleton, "suprotnost intelektualnom autoritarizmu nije skepticizam, mlakost, ili uvjerenje da je istina uvijek negdje u sredini. To je spremnost da prihvatimo kako se vi isto tako možete držati svojih temeljnih načela kao što se i ja držim svojih. Doista, samo uz takvo priznanje moći ću poraziti vaše neandertalske predrasude" (Teorija i nakon nje). Fatalna manjkavost pluralističkog karaktera modernih društava, kako piše Charles Taylor, pored svih preimućstava, jeste to što neprestano pomućuje moralne okvire (te onemogućuje moralnu ontologiju) na osnovu kojih bi se sopstvo trebalo pozicionirati, priključujući se u zajednički prostor govora i stava zajedno sa sagovornicima s kojim dijeli značenja, ravnajući se prema *hiper-dobru* koje bi se u *moralnoj topografiji* konačno trebalo konstituisati i nametnuti kao orijentir svojom *kvalitativnom superiornošću*¹. Takvo šta onemogućuje, dakle, formiranje moralne paradigme koja će biti relevantna i meritorna u širokim društvenim razmjerama, jer instrumentalizirani pluralizam svojom poliperspektivnošću može omalovažiti i relativizovati svaku činjenicu i moralni stav.

Dakle, prigodom poimanja povijesnih zbivanja, prostor za lične projekcije zbivanja i sopstvene perspektive, pogotovo kad se govori o stvarnim ljudima i žrtvama, jeste znatno sužen - i takvo što bjelodano demonstrira literatura svojom preobrazbom kojom je otvorila prostor činjenicama i stvarnim svjedocima. Afirmirati intelektualnu mlakost, relativizovati moral i objektivnost, prevoditi stvarna iskustva u papirnate romane, u *muzej voštanih figura*, u *panoptikon*, biti posvećen uspostavljanju nekih vlastitih projekcija, u ime čega se lakiraju činjenice i konkretna povijesna zbivanja, u ime čega se omalovažava projekt *približavanja istini*, znači anakronizirati literaturu, znači ignorantski zanemariti velika povijesnopoetička gibanja koja je u ime etičkih izazova literatura prešla, znači stati na put dugo očekivanoj formaciji koja je u južnoslavenskom okružju konačno mogla uspostaviti poetičku odgovornost književnosti. Sve to također znači kanonski anulirati poetičko iskustvo antiratnog pisma ili po-etičkog postmodernizma (Kiš, Kovač, Pekić, David), što nije samo demonstrirano u Karahasanovoj izjavi koja je (u suštini prividan ali) ekces u odnosu na monolitnu nacional-retoriku, nego je prisutno i u cjelokupnoj postamentiranosti samog bošnjačkog kanona te nacionalnih angažmana i djela novoproglašanih bardova u Bošnjaka (Karahasan, Sidran, Ibrišimović, N. i Dž. Latić, Z. Ključanin). Jasnovidno je to i iz Sidranove izjave u kojoj se otkriva totalna neosjetljivost za aktuelni trenutak i epohu uopšte, što je sažeto u nevjerovatnom paradoksu prema kojem se odgovornost pisca i intelektualca smanjuje srazmjerno povećanju katastrofičnosti i haotičnosti stanja u društvu. Da ne govorimo o simptomatičnom izjednačavanju patriotskih i moralnih obzira (koji u suštini isključuju jedan drugi), ili o zanemarivanju društvenog angažmana i ideološkičnosti autora u poimanju njegova djela, što Sidran provodi poimajući Kusturicinovo djelo kao opreku njegovoj ideologiji, odričući svaku mogućnost političkog nesvjesnog u formi, razdvajajući estetsko i političko, poništavajući svaku društvenu odgovornost umjetnika. Sve potonje, teorijski itekako prijeporne geste u javnosti su dobile na važnosti tek kada su izdale nacionalne i patriotske postavke, ma koliko ta izdaja bila prividna i banalna, ma koliko strukture tih izjava i strukture aktuelnog nacionalnog i kanonskog diskursa bile u suštini iste: jer, jamačno, da su kojim slučajem Sidran i Karahasan izuzeli od odgovornosti nacionalno podobne autore ili historijske ličnosti, tumačeći njihov angažman kao posljedicu zlokobnosti historijskih sila, pravdajući njihov moralni sunovrat kao povijesni usud i nesreću, spašavajući njihovo djelo estetskim mjerilima koja trijumfuju nad nakaznom ideološkičnošću autora - sve bi to u tom slučaju bilo itekako dobrodošlo, jer, zaboga, bila bi to prijeko potrebna gesta u revaloriziranju godinama zanemarivanih nacionalnih vrijednosti, kojima treba prići u svjetlu čisto estetskih poimanja, umičući svakoj ideologizacijskoj profanizaciji kulturnih vrednota; sve bi se otkrilo kao konačan korak ka razračunavanju s (neo)marksističkim poimanjem književnosti, koje je bilo kanonsko u zlokobnom jugo- kulturnom projektu. Stoga je zgražavanje javnosti nad ovim dvjema izjavama u suštini licemjerno, jer nikada nije ukazala na prijepornost angažmana i diskursa istih autora u prethodnom periodu postraća unutar konstelacije nacionalnog kanona i podobnosti; to je još jedan dokaz o sveprisutnosti moralnog ignoratizma i nepostojanju po-etičke odgovornosti u kulturnoj tradiciji koja je kanonizirana, u čemu treba

¹ Postavke iz knjige Charlesa Taylora "Sources of the Self. The making of the Modern Identity" šire razrađuje i aplicira na savremeni kontekst Ugo Vlaisavljević u: *Etničke zajednice kao utjelovljena i rastjelovljena sopstva, Dijalog* 1-2, 2009.

tražiti nukleus koji je generirao potonje Karahasanove i Sidranove diskurse, ali i uopšte neangažiranost i neosjetljivost inih autora, čime se sve uspostavljaju kulturni i društveni kontinuiteti koji obilježavaju strukturu epohe kojoj nazočimo, što su sve postavke koje jamačno u budućnosti neće anticipirati ništa dobro.

A u takvom obzoru potreba za po-etičkim angažmanom nikada nije bila jača; jer, kako bi to rekla D. Ugrešić, *na kulturnoj sceni ubrzano se pojavljuju citati iz muzeja totalitarizma: državne (ili entitetske) izložbe koje nas vraćaju u vrijeme socijalističkog realizma; niču projekti koji su svoju grotesknost već odavno potvrdili u zaboravljenim totalitarnim ideologijama; pojavljuju se književno-propagadni, crno-bijeli tekstovi; niče i pokoji "državni" pisac; nanovo se, poput trajnog virusa, javljaju mehanizmi cenzure, autocenzure, kolektivne cenzure koje poznajemo iz prašnjavih priručnika kulture totalitarizma; projekti "nacionalne" kulture i "duhovne obnove" koje poznajemo iz požutjelih priručnika nacizma (Kultura laži). Sama stvarnost otjelotvorila na sliku i priliku postmodernističke muzealnosti, koja se posvetila citiranju totalitarizma (D. Ugrešić). Takvo ludično citiranje totalitarizma preduprijedilo je svako definisanje i raščinjavanje društvenog stanja kojeg danas živimo, budući da se totalitarističke strategije svagda ironično relativizuju i poniru u pluralnosti društva, umičući kritičkoj teoriji i produžavajući konstantno stanje bezazlene zarobljenosti.*

Otjelotvoriti u kulturi mjerodavan sistem koji će poimati povijesna zbivanja i sadašnjicu, umaknuvši falsificiranju činjenica i instrumentalizaciji traume, dekonstruirati *imaginaciju na koju je uticala ideološka vjera, te tragati za formama umetničkog izraza koje omogućavaju da se nađe istina - bile te forme autobiografske ili dokumentarističke (Kiš), priznati društvenopolitičku odgovornost autora kao književnu kategoriju, razobličiti relikte postmodernizma koje se preveć lako instrumentaliziraju, budući da se najgore falsifikacije povijesnih činjenica, naopasnije ideologeme i citiranje totalitarizma u stvarnosti mogu tumačiti kao ispoljavanje svijetle suštine postmodernističkog pluralizma, koji se svojim relativizmom tobože protivi totalitarističkom svjetonazoru - sve su to postavke koje bi trebala upamtiti sljedeća kulturna formacija, koristeći svoje pravo na moral i objektivnost, obistinjavajući epštejnovsku prognozu kako će s padom postmodernizma nastupiti formacija koja će iskoristiti svoje pravo na povijest i utopiju, koja se neće lišavati svakog etičkog angažmana i stava prema historiji, relativizujući ga kao igru istinama, čime bi literatura dala svoj doprinos u prevazilaženju posttraumatičnog i postapokaliptičnog konteksta. (Možda bi kao srž te nove kulturne formacije mogao figurirati upravo spisateljski angažman u prevladavanju, interpretiranju, prevođenju i oslobađanju najoštrijih traumatskih simptoma jedne individue ili društvene grupe stradalnika; kako piše D. Beganović², u kontekstu holokaustovske književnosti, u tome slučaju književnost gubi na moralnoj neutralnosti a dobiva na poimanju spisatelja kao savjesti društva; možda je to projekt koji je potreban postapokaliptičnom/post-postmodernističkom kontekstu kao nova utopija i stav.)*

Prigovori koji govore da bi se pred takvim zahtjevima literatura profanizirala i funkcionizirala, da bi se prosede uprostio, jesu paradoksalni imamo li na umu dijalektiku koju u dohvaćanju stvarnosti trpi forma u povijesnoj poetici, tragajući za sve novim modusima u stalnoj potrebi za očuđenjem; dakle, kvalitetnu literaturu u ispitivanju postojanja i otkrivanju forme nikakvi društveno-etički izazovi ne mogu uprostiti, dapače!

Nakon pada postmodernizma u postjugoslovenskim okvirima, jedan od alternativnih projekata u ukupnom svjetonazoru jeste i interkulturalno poimanje književnosti (nesumnjivo anticipirano ratom i kulturnim i intelektualnim izdajama u tom kontekstu, ali i disidentskom energijom koja se tu udomila emigriravši iz jugoslovenskog antitotalitarističkog pisma), zajedno sa *etičkim dokumentarizmom* koji je anticipiran u antiratnom pismu; te dvije konstante savremenog doba predstavljaju projekt koji bi mogao doći kao korak ka ispunjenju zabranjenih snova o društvenim promjenama, kao odgovor na postmodernističku *denunciranost svih revolucija u kulturnim i društvenim formama* (Eagleton), kao snažna politička i kulturna alternativa totalitarističkom dobu, stanju i praksi koje u postjugoslovenskim okružjima diktiraju fundamentalistički i kolektivistički centri moći. Takvi projekti *oživljavaju ljubav prema budućnosti kao prema stanju obećanja, kao očekivanju, a ne kao prema obećanoj zemlji, kako bi, unatoč svemu, na ruševinama, ti projekti, makar u jednoj dionici, sada otjelotvorili epohu koja će (od)sanjati bolje epohe. Ali, naravno, to su samo snovi i, kako sada stvari stoje s kanonom i institucionalnom moći, od toga također ništa neće biti.*

² Davor Beganović. *Pamćenje traume. Postapokaliptička proza Danila Kiša. Naklada Zoro, Sarajevo, 2007.*

FOTO: Amer Tikveša

Amer Tikveša

Kanonizacija bošnjačke književnosti kao kanonizacija žene

O jednoj sječi poeme Skendera Kulenovića

U ovoj analizi sam otišao i malo dalje od pitanja roda, ali samo zarad naglašavanja onoga što se potencira u interpretaciji ove poeme, a to je afirmacija simboličkog poretka koji je Bosnom i Hercegovinom dominirao za vrijeme turske vladavine i koji se kroz ovakva tumačenja revitalizira, a unutar kojeg bi svak koga se proglasi Bošnjakom ili Bošnjakinjom trebao da zauzme svoje mjesto.

U ovom tekstu pokušat ću ukazati na mehanizme koji svojim ideologijama osiguravaju reprodukciju. Preciznije, rad govori o "dozivanju" u onom smislu šta ono znači kod Louisa Althusera, a to je kako kaže Vladimir Biti "način poslovanja tzv. ideoloških državnih uređaja (crkvi, škola, obitelji, političkih stranaka, medija, kulturnih ustanova) koji preko svojih agenata - svećenika, političara, profesora, zabavljača i sl. - dozivaju podanike u odgovarajuće uloge odn. subjektne položaje."¹

Poema "Na pravi put sam ti, majko, izišo", koja je predmet ovog rada, spada u bošnjački književni kanon i nalazi se u Antologiji bošnjačke poezije XX vijeka od priređivača Enesa

¹ Biti, Vladimir. *Pojmovník suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997., str. 72

Durakovića. Problem kojim se bavi ovaj rad leži u tome što se u *Antologiji* nalazi samo prvi dio te poeme iako se ona sastoji iz dva dijela. Prelaz iz prvog u drugi dio osjeti se na svakom planu, i ritmičkom i leksičkom i idejnom. Prvi dio opisuje položaj majke unutar patrijarhalne begovske porodice. Od njenog institucionalnog odgoja u mejtefu: "U mejtefu, / u žutoj sufari i bijeloj bradi hodžinoj, / ovaj i onaj svijet ugleda:...", preko kućnog odgoja: "od muških je očiju bježala: / čista da dođe onome koji joj je zapisan,..." , do njenih najintimnijih želja, koje su produkt takvog odrastanja: "Na dan/ petput je od svog Allaha iskala/ taj da joj bude/ mlad i pitom/ ko softa/ i ko kadija, / pametan." Cijeli taj odgoj nije usmjeren ni na šta drugo nego na pripremu žene za brak, tačnije, za muškarca, a on: "Nit joj bje softa, nit kadija! / Pred svitanja, / prigušiv dah i lampu, / uz mrtvi sokak/ batrgav mu je korak oslušivala. / P'janom, / kundure mu ubljivane odvezivala.", zatim, "Poslije svakog poroda, / šamijom se mrkom podnimljivala. / Zelene nokte/ u tjeme joj je svekrva zarivala: / Bez njenog pitanja/ ne dahnu." Ali majka je naučena da za svoju sudbinu krivi samo sebe: "Golemo nešto, golemo sam ti skrivila, Allaha je/ zazivala - svakog klanjanja." Međutim, rađa se sin i sav njen život se svodi na njega i sve svoje nekadašnje želje na njega projicira: "Samo da jednom kuću i srce joj napunim/ i na pravi put da joj iziđem..."² Ovim stihom se završava prvi dio poeme, odnosno onaj dio koji se navodi u *Antologiji* i koji se smatra dijelom bošnjačkog književnog kanona. Treba napomenuti da se u *Antologiji* navodi da se radi o odlomku, ali ta naznaka ni u kom slučaju ne opravdava odluku priređivača da je na tom dijelu siječe. Za razliku od poeme "Ševa" koja je također navedena kao odlomak, ali u tom slučaju taj odlomak u potpunosti ilustrira cjelinu te poeme, što nije slučaj sa poemom "Na pravi put sam ti, majko, izišo", jer je ta poema dvodijelna.

Nakon prvog dijela lirski ton, koji je do tada u pjesmi preovladavao, zamjenjuje epski. U njemu sin sa opisa majke prelazi na obraćanje majci gdje joj govori da je izišao na pravi put, samo što je njegov pravi put nešto drugačiji, tj. odnosi se na partizane, antifašističku borbu i komunizam: "I čuj me, čuj me, / s tespihom sijeda ropkinjo: / Ruke su naše svemoćne, / mi ćemo uskoro / nad tvojim gradom tespihom ognjenim zvecnuti, / i kad ti kuršum ubasa u četiri duvara / i kljunom propjeva kraj uha, / to ti ja, majko, pravim putem dolazim..."

Sjećom drugog dijela poeme ne samo da se negira mogućnost sinovljevog "pravog puta" kao legitimnog, nego se daje i jedno potpuno drugo tumačenje poeme u kojem se afirmatorski govori o kulturi koja je prema majci, kako se vidi iz navedenih stihova, bila tlačiteljska i afirmatorski se govori o majčinoj strpljivosti. Takva tumačenja djeluju tačna imamo li pred sobom samo prvi dio poeme, a što ću ilustrirati kroz interpretaciju Fatime Nidžare Mujezinović koja u svojoj knjizi "Čas lektire", koja je metodološki priručnik za izvođenje nastave bosanskog jezika i književnosti namijenjen i učenicima i profesorima, upravo interpretira prvi dio poeme, a za drugi kaže: "Ovaj dio poeme nije samo drugačiji po tematici koju slika, po leksici koju pisac bira, nego je, po našem mišljenju, estetski slabiji od dijela koji je evokacija majčinog lika. Očito je da se u prvom dijelu nalaze dva najvažnija kvaliteta poeme: odslikana ljubav i nježnost prema majci i bogatstvo i čarolija bosanske leksike. Zlatna žica kojom su vezene slike majčinih snova, vodi porijeklo iz onog bogatog vrela bosanske leksike iz kojeg je bošnjački narod stvorio balade i romanse."³

Time se sva priča o drugom dijelu poeme završava bez analize ijednog njenog dijela.

Autorica ne precizira iza kojeg se "mi" krije kada kaže "po našem mišljenju" i, što je još važnije, ne obrazlaže zašto je drugi dio estetski slabiji. Šta je to "čarolija" bosanske leksike?

Kad su to Bošnjaci i Bošnjakinje sjeli pa pisali balade i romanse?

Čija je to leksika prisutna u drugom dijelu poeme ako ne, između ostalog, i bosanska?

I što je najvažnije, zašto su baš navedene vrijednosti, a ne recimo kritika patrijarhata, najveće vrijednosti poeme? I još kaže "očito je". Očito je samo da se ovdje neobjašnjeno preferira prvi dio poeme u odnosu na drugi, a pošto je neobjašnjeno zašto se to čini, onda je ostavljeno slobodnoj interpretaciji, a ja ne mogu ništa drugo da iščitam nego to da se komunizam negira kao mogući pravi put i da je kao jedini mogući pravi put ostavljen islam u interpretaciji majke koju ova autorica tako slobodno naziva Hanifom, iako u poemi ona nije imenovana. Hanifa je ime pjesnikove majke i pominjanjem tog imena ona poemu svodi na autobiografsku, pri čemu je onda i sin Skender, za kojeg kaže: "Iako sin nije iznevjerio majčin moralni zakon, vjenčavši se sa slobodom, ipak nije ispunio njena nadanja i snove."⁴

Čemu prijekoran ton u ovoj rečenici? Čak će pred kraj svog tumačenja, povezujući ovu poemu sa sonetom "Nad mrtvom majkom svojom", reći: "Iako je iznevjerio njezina nadan-

² Kulenović, Skender. "Na pravi put sam ti, majko, izišo". U: Skender Kulenović, *Pjesme/ Ponornica*.

Sarajevo: Svjetlost, 1991., str 37 - 43

³ Mujezinović, Fatima Nidžara. "S. Kulenović: Na pravi put sam ti, majko, izišo". U: Fatima Nidžara Mujezinović "Čas lektire". Sarajevo: IP "Svjetlost" d. d. Sarajevo, 1996., str 198

⁴ Isto

ja, u mašti ili stvarnosti, sin se ipak našao na majčinoj dženazi, stojeći iznad kabura. Kao što je u poemi poručio da je izišo na pravi put, pokušavajući opravdati svoja bježanja, tako i u sonetu Nad mrtvom majkom svojom, pokušava izraziti uzaludnom rimom zakašnjelu nježnost, stid zbog svih zaborava; gorčinu saznanja da je na neki način iznevjerio majku.”

Da je majčin put pravi i da ne treba skretati s njega, autorica potvrđuje i poredeći poemu sa Kulenovićevim romanom “Ponornica”, citirajući pritom Fahrudina Rizvanbegovića: “U već srušenom mitu doma, ona ostaje izdignuta predavanjem sudbini žene minulih vremena, i ponosna, i samouvjerena i neokaljana općim živim blatom.”⁵ Autorica idealizira svijet begovske porodice: “U našim očima odslikava se svijet patrijarhalne bošnjačke sredine u kojoj mlada djevojka od muških očiju bježi čista da dođe onom koji joj je zapisan, a djevojačka ljepota i moralna čistota upoređene su sa kapima rose sabahske.”⁶

Autorica se dalje usuđuje da govori i o tome zašto je riječ sabah bolja od riječi jutro u sintagmi “kap rose sabahske”, jer navodno “riječ sabah svojom mehkoćom kao da obasjava djevojku”.

U ovoj analizi sam otišao i malo dalje od pitanja roda, ali samo zarad naglašavanja onoga šta se potencira u interpretaciji ove poeme, a to je afirmacija simboličkog poretka koji je Bosnom i Hercegovinom dominirao za vrijeme turske vladavine i koji se kroz ovakva tumačenja revitalizira, a unutar kojeg bi svako koga se proglašio Bošnjakom ili Bošnjakinjom trebao da zauzme svoje mjesto.

Međutim, takva tumačenja mogla bi stajati, ali pod uslovom da je pjesnik stao na mjestu na kojem ga oni zaustavljaju. Međutim, pošto postoji drugi dio poeme, onda u riječima: meleć, sabah, kadifa, bajram i drugima, ne možemo ništa drugo vidjeti nego prizvuk tragičke ironije, da sve to skupa sa “mejtefom” i “bijelom bradom hodžinom” nije bilo za pjesnika ništa drugo nego manipulisanje majkom, da bude “dobra” žena, odnosno da, kako autorica kaže - ali afirmatorski: “Majka, braneći porodičnu tvrdavu, brani oca pred djecom bez obzira da li je kriv ili nije.”⁷

Pjesnik nijednog trenutka u poemi ne krivi Austro-Ugarsku monarhiju za posrnuće nekih moralnih vrijednosti, kako to tumačica ove poeme kaže objašnjavajući kroz ovo djelo i roman “Ponornica”, “dva svjetonazora u bošnjačkoj sredini”: “onaj prije dolaska Austrougarske u Bosnu i Hercegovinu i onaj koji je nastajao kasnije i u kome su sve ranije moralne norme i načini života mogli doći u pitanje.” Pjesnik ne krivi nikakve strane uticaje nego izričito kaže: “A trut begovski i rakija, / u ocu muška pomama / - kućni hajduci vukodlaci - / kuću i dušu joj ko vode rastakahu”. A pjesnik govoreći da je izišao na pravi put ne pravda se majci, već mu to autorica učitava implicirajući kako je on ipak kasnije spoznao prave vrijednosti i da nam se uzalud od njih udaljavati jer mi smo to!

Dakle, sve ono što se ovim sjećanjem poeme radi nije ništa drugo nego proizvodnja kulturnog sredstva za dozivanja u safove bošnjačke nacionalističke ideologije koja se temelji upravo na onim vrijednostima koje pjesnik kritikuje, a ova autorica afirmira. Ovakvo tumačenje je indoktrinacija i priprema mladih naraštaja kroz sistem obrazovanja za svijet u kojem treba da se identificiraju sa bošnjačkim nacionalnim vrijednostima, ako su Bošnjaci. Ovdje želim naglasiti da pojam identifikacije smatram neodvojivim od pojma identiteta, nacionalnog ili bilo kog drugog, jer, kako kaže Stuart Hall u svom tekstu “Kome treba identitet?”: “Jezikom zdravog razuma, identifikacija se konstruira na pozadini prepoznavanja nekoga zajedničkog porijekla ili zajedničke osobine s drugom osobom ili grupom, ili s idealom, i u skladu sa solidarnošću i odanošću koje počivaju na prirodno uspostavljenim temeljima.”⁸ Ta identifikacija, imajući u vidu ovu poemu, za ženu bi značila identifikaciju s majkom, jer, da se vratim na Fatimu Nidžaru Mujezinović koja kaže: “Slatkoća majčinstva, tog najčudesnijeg dara kojim je žena darovana, majci je vratila želje i snove”, jer samo “upornost i vjera u obrazac patrijarhalnog življenja” kao što je, prema autoricinih riječima, majci iz poeme dala snagu da istraje, tako će je dati i svakoj Bošnjakinji.

Enver Kazaz će otići i dalje od ukazivanja na formiranje nacionalnog identiteta preko književnosti: “Ideološki centri moći snažno djeluju na koncepte i terminološka određenja nastavnih predmeta na ovdašnjim studijima književnosti, pa je u njima, a pogotovu sadašnja praksa to potvrđuje, književnost shvaćena kao neosporni i vrhunaravni nosilac nacionalnog identiteta, te prostor unutar kojeg se realizira i državotvorna svijest.”⁹

Međutim, od svega navedenog najinteresantnije je pitanje: zašto je poemu potrebno mijenjati, kao validan uzimati samo jedan njen dio, da bi se postigao cilj za koji tvrdim da jeste

⁵ Isto, str 192

⁶ Isto

⁷ Isto

⁸ Hall, Stuart: *Kome treba “identitet”*, Reč. br 54.10, str. 217

⁹ Kazaz, Enver. *Neprijatelj ili susjed u kući*, Rabić, Sarajevo, 2008., str 11

cilj takvog mijenjanja? Po mom mišljenju odgovor se krije u činjenici da među piscima koje danas nazivamo bošnjačkim, a koji su pripadali prijeratnom jugoslovenskom, odnosno srpsko-hrvatskom književnom kanonu, nema niti jedan koji je afirmativno pisao o begovatu, odnosno, o onim vrijednostima koje su vladale među muslimanskim svijetom u Bosni za vrijeme turske vladavine, ne uključujući pisce koje kanon nije prihvatao ili bar ne u ovoj mjeri da bi ih se moglo smatrati značajnim, kao što je slučaj npr. s Alijom Nametkom. Mislim afirmativno u smislu da su te vrijednosti propagirali kao valjane i za svoje vrijeme. Kako takva djela ne postoje, a pošto polazim od teze da je književnost jedna od ključnih stvari u formiranju nacionalnog identiteta Bošnjaka, onda je takva djela trebalo stvoriti, što se u ovom slučaju radi radikalnim zasijecanjem u tkivo poeme i interpretiranjem iste na jedan revizionistički način blizak cjelokupnom poslijeratnom revidiranju istorije koje je došlo dotle da se unutar svojih etnija četnici, ustaše, handžar divizija, proglaše antifašistima.

Jer kako drugačije tvoriti nacionalni identitet, ako pisci koje proglašavamo ključnima unutar bošnjačkog književnog kanona te vrijednosti negiraju, ironiziraju, proglašavaju lažnim i tlačitelskim? Pogotovo kada je riječ o Bošnjacima, jer se njihov nacionalni identitet neraskidivo veže za islam, a islamska tradicija u Bosni se neraskidivo veže za gotovo petsto godina turske vladavine Bosnom.

Zašto pisci nisu to radili može se odgovoriti, barem u slučaju Skendera Kulenovića, time što je pripadao komunističkoj partiji i bio antibegovski, antifeudalno, antikapitalistički nastrojen, što se može vidjeti i iz njegovog eseja "Moji susreti s Mažuranićevim epom" u kojem Kulenović kaže: "A kad je naša porodica, devetstoosamnaeste, 'izgubila kmetove' i iz godine u godinu padala u sve veću bijedu, da se na kraju nađemo u njenom vrhunskom užasu, sve optužbe i sav bijes očaja, i kod oca i kod mene i kod svih nas u porodici, svaljivali su se na begove, na pretke - kao na ljude slijepce, glupe, zatucane, bandoglave i tvrdoglave."¹⁰ Ovaj esej se, dakako, poslije rata od strane bošnjačke akademske elite i ne spominje.

Danas, kada treba konstituirati naciju, treba imati i njene književnike. Skender Kulenović je u poemi koja je predmet ovog rada dao kritiku begovata kroz njegov odnos prema ženi, gdje je žena bila predmet destrukcije, odnosno autsajder. Žarana Papić poziciju autsajdera i insajdera u patrijarhatu, a vezano za rodni kontekst, objašnjava na sljedeći način: "Nacionalističko zlostavljanje žena baca svjetlo na fenomen totalitarnog etničkog nacionalizma kao urođenog poretka bratstva, u kojem su žene dvostruko podjarmljene: A) kao insajderi su kolonizirane u svojoj 'prirodnoj' funkciji, kao sveta 'esencija' i 'strojevi za rađanje' Nacije; B) kao autsajderi su označene kao cilj destrukcije, kao posredan instrument poretka nasuprot ostaloj muškoj Naciji i kulturnom identitetu". Ako pročitamo cijelu poemu, može se vidjeti da je pjesnik begovski odnos prema ženi doživljavao upravo kao odnos prema autsajderu. Međutim, sjećanjem poeme i stvaranjem atmosfere za njena tumačenja kakvo nam nudi Fatima Nidžara Mujezinović od te žene se stvara insajder u smislu kako to definira žarana Papić. Dakle, u ovom slučaju majka je ta koja je potvrda poretka, ona je žena, ona je drugo u odnosu na ono prvo, tj. muškarca koji preko nje utemeljuje i učvršćuje svoju poziciju u društvu. Na sličan način je to radio i prijeratni kanon s jednom drugom Kulenovićevom poemom, "Stojankom majkom Knežopoljkom", samo što tada nije bilo potrebe za revizijom te poeme, iz nje je samo, s manje ili više preciznosti, iščitavano ono što je u ideološkom smislu bilo jedino moguće, ali jeste bilo prenaplašavanja te poeme u odnosu na cjelokupni Kulenovićev opus tako da je ona nezasluženo postala sinonim za cjelokupno Kulenovićevo djelo.

Kao zaključak se nameće sljedeće:

- Poema "Na pravi put sam ti, majko, izišo" dio je bošnjačkog književnog kanona.
- Književni kanon učestvuje u konstituisanju bošnjačkog nacionalnog identiteta.
- Poema "Na pravi put sam ti, majko, izišo" je svojom kanonizacijom i to samo prvog njenog dijela, također, u sprezi sa ideologijom i reprodukcijom njenog sistema vrijednosti, u ovom slučaju sa ideologijom bošnjačkog nacionalizma.
- Ta ideologija nastoji da na scenu vrati, u manje ili više izmijenjenom obliku, kao dominantne vrijednosti one koje su vladale među bosanskim muslimanima u periodu turske vladavine.
- Te vrijednosti ženi propisuju brigu o kući, mužu, djeci, te šutnju i trpljenje.
- Kritika tog sistema data je u pomenutoj poemi.
- Insistiranjem na samo prvom djelu te poeme od strane recentne bošnjačke književne kritike ta kritika se želi dokinuti, zarad predstavljanja te poeme kao afirmatorski nastrojene prema sistemu koji kritikuje, a što u konačnici treba da znači vraćanje žene na pozicije koje joj garantuje ta i takva ideologija, ali i vraćanje pjesnika u okrilje bošnjačke književnosti u onom smislu kako je njeni sadašnji kanonizatori doživljavaju.

¹⁰ Kulenović, Skender. *Moji susreti s Mažuranićevim epom*. U: Ivan Mažuranić: "Smrt Smail-age Čengića", Prosveta, Beograd, 1963., str 17

Dekonstrukcija poetsko- kritičkih vrhunaca u Bošnjaka

Moja mala esenciana
ili vriies-tomatija bošnjačke
književne kritike No. 1

“Stvarana u drukčijoj duhovnoj i životnoj atmosferi, Kulenovićeva se poezija u ovom periodu izmijenila i oblikovno i suštinski, zadržavajući u sebi, ipak, onaj neizmjenjivi sok i okus (sic!) koji posjeduje svaka istinski vrijedna poezija autentične pjesničke ličnosti.”

(Enes Duraković: Pjesnik ekstaze i apoteoze života)¹

Zadatak: Izlučiti i interpretirati neizmjenjivi sok koji posjeduje svaka poezija autentične ličnosti. Razmislite o tome kakav je okus Skenderova soka: šta mislite da li svojim okusom podsjeća možda na sok od ruže. Ili je možda sličniji soku od maline. (Prijedlog za naslov knjige eseja o Kulenovićevom pjesništvu: Skenderov sok ili sok (k)od Skendera!) Šta mislite da li je sok od bošnjačke književnosti drugačijeg okusa od soka srpske književnosti? Ili možda druge književnosti i nemaju soka? Poslušite se jedinicom Rječnika bošnjačkih književnih termina: Sok - naročit rafinman svojstven bošnjačkoj književnosti, godinama neshvatljivo zanemarivan, nevjerojatno istančanog okusa; svojstven samo autentičnim pjesničkim ličnostima; lahko natapa poetske slike i lahko se eterizira erotizirajući atmosferu.

¹ “Duraković Enes, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu. ROĐ. 14. 8. 1947. u Polju, Derventa. ROD. Abid i Fatima. Udovac. DJECA: kći. OBR.: Filozofski fakultet u Sarajevu (1971.), magisterij (1975.), doktorat (1978.). KARIJ.: docent Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1978.), vanr. profesor (1983), red. prof. (1988.). Zamjenik i ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi RBiH (1993.-1994.). Tokom 1995. direktor i urednik Izdavačke kuće “Preporod”. Iste godine osnovao Izdavačku kuću “Alef”. Predsjednik BZK “Preporod” (1993.), član Izvršnog odbora VKBI. DJELA: veliki broj naučnih i stručnih radova, među kojima i knjige: “Govor io šutnja tajanstva” (1979.), “Pjesništvo Skendera Kulenovića” (1983.), “Antologija bošnjačke poezije XX vijeka” (1996.), “Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka” (1995.). Priredio veliki broj značajnih izdanja, sudjelovao u radu znanstvenih simpozija. ODL./NAGR.: nagrada za esej “Braća Šimić”...” (Izvor: Ko je ko u Bošnjaka / glavni i odgovorni urednik Atif Purivatra, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000.)

Almir Kolar

Politička igra kulturnih institucija

Slobodarsko sužanjstvo konzumenta ili zna se šta narod želi

Dvije stvari su bile varnica koja je porodila plamičak reagovanja u tekstu koji slijedi: posjeta pjesničkoj večeri u Kolobara-hanu, u okviru međunarodne manifestacije Bašćaršijske noći i internet sajtovi za "razvoj i njegovanje" poetskog izričaja (bundolo, poezin, i sl.). I prva i druga okvirna odrednica su samo reprezentativni (slučajni) uzorci, koje, dakle, povezuje ta famozna riječ "poezija", te je na svakome da ponaosob preispita vlastito poimanje navedenih fenomena (vlastitom istraživačkom djelatnošću) i da pronicanjem u suštinu pronađe argumentirane činjenice kojima će obezvrijediti ovaj osvrt. Time bi stvari bile jasnije, a time bi, iako demantiran i obezvrijeđen kao "onaj koji misli", autor ovih redova bio beskrajno sretan.

Šta je to, i na kojim osnovama je postavljen sistem vrijednosti kod institucionalnog kao i kod vaninstitucionalnog rezonovanja aktualnosti?

Jedna od brojnih zapitanosti koja se postavlja danas pred (mladog) čovjeka koji misli i koji svojim nebiranim udesom spada u rezon post-potopne generacije ovog podneblja, jeste, između ostalog, naličje i način funkcionisanja (retrogradnih) "institucionalnih kulturnih politika". Ono što se u ovom osvrtu podrazumijeva pod "kulturnom politikom" je, (ne funkcionisanje forme ili mehanizma koji porađa kakav-takav sadržaj), već onaj "apriorni" uticaj jedne "mašinerije" koja pravi ram za svijest onoga koji misli, i kome se (na mala vrata) nameće urnek određenog (vješto kanalisano) poimanja stvarnosti. Ram bez bjeline paspartua.

I dužnost i obaveza je prepoznavati i ukazivati na jedno takvo ozračje koje uveliko formatira opšti kodeks preko kojeg trasiramo vlastiti pogled na svijet. Odbacivati postojanje takvih "politika" je naivno kao što je naivno i slabovidno nepriznavanje ili omalovažavanje jednog takvog uticaja na formiranje kolektivnog, unificiranog promišljanja. Amorfno i bezidejno promišljanje, s dovoljno gabaritnom brojnošću nosilaca, da sasvim usputno i bez nekih većih otpora može gutati pojedinca odlikovanog individualnošću i kritičkim odnosom prema aktuelnom. Pri ovakvom pristupu bespotrebno je govoriti o sadržaju, ili o modalitetu seciranja, onoga što bi trebao biti "sadržaj" umjetnika-fenomena koji pred konzumenta stavljaju na uvid svoj rad (na brojnim manifestacijama, poetskim večerima, nagradno-književnim, recenzijama, promovisanjima i sistematizacijama pod palicom "kulture politike"), jer bi to bilo ravno raspravljanju o habitusu poetike Neronove pjesme koju izriče nad spaljenim Rimom.

korisničko ime

lozinka

1-10
7607>|
leona_d - nisu se mogle čuti...
1666_666 - Sonet
MC_ - Zena
MC_ - Splav
no_fkn_way - Drije manje Potreba
Gothbeatnik - Pres pavat ću jesen
Gothbeatnik - Jesen
poetae - Zagreb
poljsko - Zbogom astronaut
Amajlija - Senke

bundolo

bundolo

sajt za pisanje priča, pesama i drugih tekstova. potpuno smo neformalni, glavni cilj je međusobna podrška, pomaganje, upoznavanje sa radom drugih ljudi. sve je potpuno otvoreno, svi su slobodni da čitaju i komentarišu a ako se učlanite možete i da postavljate svoje tekstove. priče u nastavcima omogućavaju autorima da interaktivno učestvuju u stvaranju. postoji i forum na kojem je dozvoljeno pisanje i bez registracije, osim tekstova, uz dogovor sa administratorima, mogu se postavljati i fotografije, stripovi, audio-vizuelni radovi i koješta. pokrenuta je i razmena knjiga.

prekladaće aktivne teme na forumu: tekstovi sa najnovijim komentarijama:

Druga stvar, jednako bitna, na koju treba ukazati prije samog ulaska u analizu pojedinačnih aspekata, jest ispitivanje i razumijevanje okvirnih mehanizama djelovanja, onoga što zovemo "slobodni prostor i sredstvo komunikacije", u saobraćanju sa aktuelnim vremenom. Sloboda izražavanja bez odgovornosti, "sloboda" bez granica ("Sloboda nije Božije sjeme, pa da ti ga netko da..."). Sloboda kao pojam izgubljenosti. Neophodnost sistema vrednovanja, kvalitetne kritičke misli, obrazovanost, postavljanje stvari na svoje mjesto, ima li potrebe za tim?

Virusi mutiraju, zar ne?

"Što su nekada bili poroci, sada su običaji" Seneka

Aktuelna koncepcija pomenute "kulturne politike" je, između ostalog, postala isprofilirana tako da regrutuje umjetnost, dajući joj pokrov i naličje. Umjetnost, dakle biva "osedlana" i "upregnuta" u kočiju kratkovide mistificirane bolumente (Andrić, na primjer, tako postaje pisac-inspirator rigidnog nacionalizma koji će kulminirati najvećim zločinima u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Zašto? Zato što je jedna od posljedica oboljenja svijesti zatrovane virusom isključivosti i ta što se između subjekta i svijeta postavlja ili uspostavlja lakmus-papir ili staklo u boji sa određenim specifikacijama koji jednostavno, bez truda, čitanja i iščitavanja, studiranja i polemike svrstavaju umjetnost na podobnu i nepodobnu. Ironično, to je kao povratak na stasanje srednovjekovnog apologeizma i ustoličenje apsolutne istine za čiji je recept dostojna samo jedna Bogom ili inom silom povlašćena elita. O tim fenomenima je u prošlom broju Sic-a rečeno dovoljno). Sad-zasad, dovoljno.

(Jedna mala digresija: bolji poznavaooci društveno-historijskih procesa u svojim analizama dekadetnih pokreta prave sljedeću komparaciju: nacionalizam, šovinizam i kao krajnji domet fašizam. Tri katarke na jednom brodu sunovrata. Naravno da bi bilo naivno ovakav prikaz posmatrati kao tačno, empirijski određeno odrastanje jednog, prije svega stanja svijesti, stanja nazadne kolektivne svijesti, (iste one "nazadnosti" koju, mora se priznati, oblikuju elementi u uvodu ovog teksta) jer je u pojedinim fazama nemoguće tačno razlučiti granicu među navedenim stupnjevima. Aktuelnost nam po ko zna koji put potvrđuje da se u zavisnosti od potrebe tačno određenih, često pominjanih, "centara moći", ili inih "centara moći", uspješno kombinuje ovim materijalom, te je isprepletenost "izama" dovedena do perfekcije. Perfekcije po učinkovitosti i dalekosežnosti destrukcije osvještene jedinke.)

Na koji način i kojom metodom ova "post-potopna" generacija mladih intelektualaca može učinkovito izdvojiti uzorak čijom analizom će otkriti stadij i uvriježenost samog napredovanja oboljenja u organizmu društva. Određene metode nema, ali je zasigurno dužnost onoga koji promišlja i želi da djeluje u vremenu u kojem živi, da secira i analizira fenomene koji ga okružuju. Jedan, po jedan. Ne radi se ovdje, (kada promatramo kulturne manifestacije, konkurse, nagrađivanja, zahvalnice, kvazi-kritički odnos, objavljivanja, promovisanja i sl.) kako bi to dnevno politički način poimanja nametao, o konsitutivnosti naroda i narodnosti, manjinama, nacionalnom ključu i katancu, niti o bilo čemu što je predmet nazadnih političkih igara bez granica, niti o samoj teorijskoj ili stručnoj valjanosti umjetničkih dometa, (što je u velikoj procentnosti, doduše i upitno), već o krinki ili pokrovu koji je, naizgled, teško spoznatljiv. Problem je, prije svega u tome, što svijest koja se formira u društvima i zajednicama epigonskih kvazi-autoriteta naizgled nije obojena nacionalnim bojama, (jer virusi mutiraju, zar ne!), i to je skoro i nebitan detalj koliko je važno što jedna takva svijest jednostavno potire kvalitet ili ga pokušava staviti u ilegalu, u okvir ekscesa u svijet undergrounda. Zašto? Zašto zvaničnom "klubu" kulturne elite odgovaraju pihijasti, neoromantičarski, mistični, istrošeni, "vanvremenski", epigonski, patetično-rodoljubivi, nadobudni i velikim dijelom loši autori. Zato što beskičmenjaštvo, prosječnost, potopljenost u jednoobraznost i bezličnost ne može zaprijetiti snagom intelektualne individualnosti, snagom argumentiranog kritičkog uvida u aktuelni trenutak u kojem smo, vjerovali ili ne: ovdje i sada.

Drugim riječima, Andrej Rubljov bi zasigurno imao drugačiji razlog za zavjet ćutanja da je u izvjesnim večerima navraćao na književne seanse, razne recitale, performanse kao one organizovane od "eminentnih institucija kulture" tako i onih (o tome će biti riječi u nastavku teksta) potaknutih inicijativom mladih, inicijativom dobre i plemenite namjere. Možda bi samo zaželio, pored toga što "s ljudima nema više o čemu govoriti", da se, kao

Pretražite ovaj sajt

POEZIN web fanzin za razvoj poezije na internetu
virusna infekcija

TEME MAPA ARHIVA BLOGOVI SARADNJA CHAT/FORUM REČ UREDNICE KONCEPT KNJIGE REDAKCIJA

October 4, 2009 u 10:15 pm

TV najava Bundolo promocije u klubu Mocvara u Zagrebu
> postavio Poet Zin u: INFO, MEDIJI, PROMOCIJE

Najava Bundolo Offline 2 promocije u klubu Mocvara u Zagrebu na HRT1. PR Jasmina Šušić. Gost Liam McCluskey.
- pojačajte zvučnik, slabije se čuje -

u slučaju da sajt YouTube nije pristupačan, nećete moći pogledati ovaj video

Bundolo HRT1
03:24

STRANE	KATEGORIJE
TEME	AKTIVIZAM (1)
MAPA	CRTICE (4)
ARHIVA	ELEKTRONSKA BIBLIOTEKA (20)
BLOGOVI	EROTSKA POEZIJA (10)
SARADNJA	FEMINA (8)
CHAT/FORUM	GALERIJE (5)
REČ UREDNICE	INFO (17)
KONCEPT	INTERVJU (33)
KNJIGE	KONKURSI (3)
REDAKCIJA	MEDIJI (18)
POSLEDNJI TEKSTOVI	POEZIJA (421)
TV najava Bundolo promocije u klubu Mocvara u Zagrebu	POP KULTURA (38)
GRRRIprogram u galeriji 'Elektrika'	PREVODI (28)
Nuklearni proboj, The	PROMOCIJE (25)
	ROMSKA POEZIJA (2)
	SLEM POEZIJA (4)

bonus, vrelim olovom ispune školjke njegovih ušiju, ne bi li smogao snage da u tišini okaje užase koje je, nesretnik, čuo na tim večerima.

Druga pojava u ovoj, ipak krajnje ograničenoj analizi, ali kako je već rečeno, s intencijom ukazivanja i ostavljanja svakome da vlastitim rezonovanjem provjeri i iznese prosudbu, jesu internet portali za prezentaciju pisane riječi. Donekle pozitivan primjer su koncepcije i funkcionisanje sajtova kao ploda entuzijazma, koji su, ipak, samo modifikovan primjer oglasne table ili zidnih novosti, sa razmjenom radova, vijesti, promišljanja i necenzurisanim komentarima. Bez obzira, tako zamišljena koncepcija je krajnje korektna i funkcionalna, naravno na tom nivou, i samo na tom nivou. Tu imamo neopterećen odnos prema različitosti mišljenja, u jednoj profiliranoj (polu-anonimnoj) grupaciji i pohvalno je, i to prije svega, ne zbog kvalitete same ideje, već zbog njene koliko-toliko uspješno-korektno realizacije. (Opravdana je strepnja da je takva koncepcija najveći domet u granicama funkcionalnosti koju jedan sajt ovog tipa i može postići). Takva koncepcija sajta, bez uređivačkog filtera, je jedina i moguća, te i jedina koja ne zloupotrebljava slobodu koju internet kao medij pruža. Razlog ovog potenciranja "jedina i moguća" koncepcija je obojena cinizmom, ali ne i prezirom, jer, na drugoj strani, imamo puno više onih sajtova koji imaju "uređivačku politiku", što nije sporno (čak je više nego poželjno) ali je pitanje na kojim postulatima postavljenu "uređivačku politiku". Ovdje se ponovo vraćamo na "oblikovani kodeks djelovanja svijesti kolektiviteta". Dovoljno je pročitati riječ urednika/ce jednog takvog sajta pa da osjetite blagu začuđenost, ako ne i šokiranost. I da spoznate da takav način poimanja ("koncept bez koncepta", ili "čušpajz koncept", "bez kriterija", "što slobodnije" "sve je igra i zabava", "ako ste primjetili ovo je nepismeno ali to nije bitno" i sl.) već negdje uveliko funkcionira. Naravno, (da odagnamo zle aspiracije), internet je medij koji dozvoljava slobodu, i svako ima pravo da pravi koncepciju po vlastitom nahođenju; da na sasvim slobodan i legitiman način izražava svoje mišljenje, i to, u svakom slučaju, nije sporno, te sve što je produkt entuzijazma mladih ljudi jeste za svaku pohvalu. Problem je samo u načinu na koji se prezentuje i šta se prezentuje konzumentu, i koji efekat to ima na rezonovanje konzumenta. Nepostojanje kriterija je evidentno, što je i primjereno cilju koji, na početku pomenute, "aktuelne kulturne politike" nastoje postići. Ne morate biti obrazovani niti kvalitetni, ne morate ulagati trud, dovoljno je da na sceni pokažete nagost ili ine atribute i budete predmet koji pobuđuje pažnju. (Ovo previše podsjeća na još jednu posljednicu sunovrata posljednjeg desetljeća na balkanskoj pozornici, koncepciju onoga što se - mora - (više ne i žargonski) - nazvati turbo-folk kulturom). Ta vrsta "načina" je slikovit produkt nametnutog okvira u kojem "nije" potrebna struka, obrazovanost, kritički argumentirani diskurs, i, najvažnije, nije potrebna odgovornost.. Da parafraziramo Sartre-a i usput se zapitamo: "postajemo li sužnji slobode"?

Naravno, o ovim fenomenima ili pojavama treba razmišljati i promišljati, ipak, više kao o posljedici jednog procesa u "iščašenom vremenu", a povod za "slučajnu" povezano-

st je baš ta jedna (izgrizena) riječ koja imenuje navedene aktivnosti - to jest poezija. Šta se dešava ako izuzmemo ili potisnemo bilo kakav sistem vrijednosti u komunikaciji (kroz ono što bismo željeli da se naziva umjetnošću) sa svijetom u kojem obitavamo. Svjesni da nam medij, poput interneta (doduše ni ostali mediji ne zaostaju po tom pitanju), to sasvim legitimno dozvoljava. Nismo li tako ustoličili isprazni monolog i samoslasno vođenje ljubavi sa samim sobom. čak i ako ne ulazimo u sam "kvalitet i kvantitet" takvog procesa "vođenja" ljubavi. Možemo li u tome prepoznati posljedicu jedne isključivosti koja je bitan aspekt u oboljenju s početka priče. Isključivosti prema vlastitom traganju za svrshodnošću same umjetnosti. Pomenute grupacije se od ovakvih sugestija mogu jednostavno ograditi riječima da je sve to naivna igra s plemenitim ciljem i da uopće ne zavrjeđuje bilo kakvu pažnju u nekoj ozbiljnijoj analizi!!! Međutim, nema potrebe za bilo kakvom odbranom, jer ovaj osvrt ne osuđuje slobodu djelovanja prema vlastitom nahodaženju i prosudbi svakog pojedinca ili grupacije. Djelovanja na taj način, generalno, ne dotiču onaj ideal umjetničkog kojeg nalazimo u rijetkim dometima, često marginalizovanih individua. Ali ako se pozovemo na navedenu formulaciju "odbrane", primjetićemo da bi to, možda i stajalo da se isti odbrambeni odgovor ne može primijeniti i na ono što tako često nazivamo, takođe pomenutom "turbo-folk kulturom", jer, priznali mi to ili ne, turbo-kultura uveliko obrađuje i obrazuje ono što zovemo kolektivnim kodeksom mišljenja, interesa, ponašanja i djelovanja u svim segmentima života. No, nije cilj ili nakana ovakvog osvrta na te fenomene kao na bitne činioce koji daju opšti okvir (jer to, uistinu i nisu), već nam služe samo kao smjernica koja će nam u izvjesnom smislu dati konture formiranja svijesti koju nazadnjaštvo porađa. To je taj razlog ukazivanja na tu, naizgled, neznatnu devijantnost, jer iskustvo nas uči da nekad i bezazlene sezonske bolesti znaju imati fatalan ishod po organizam.

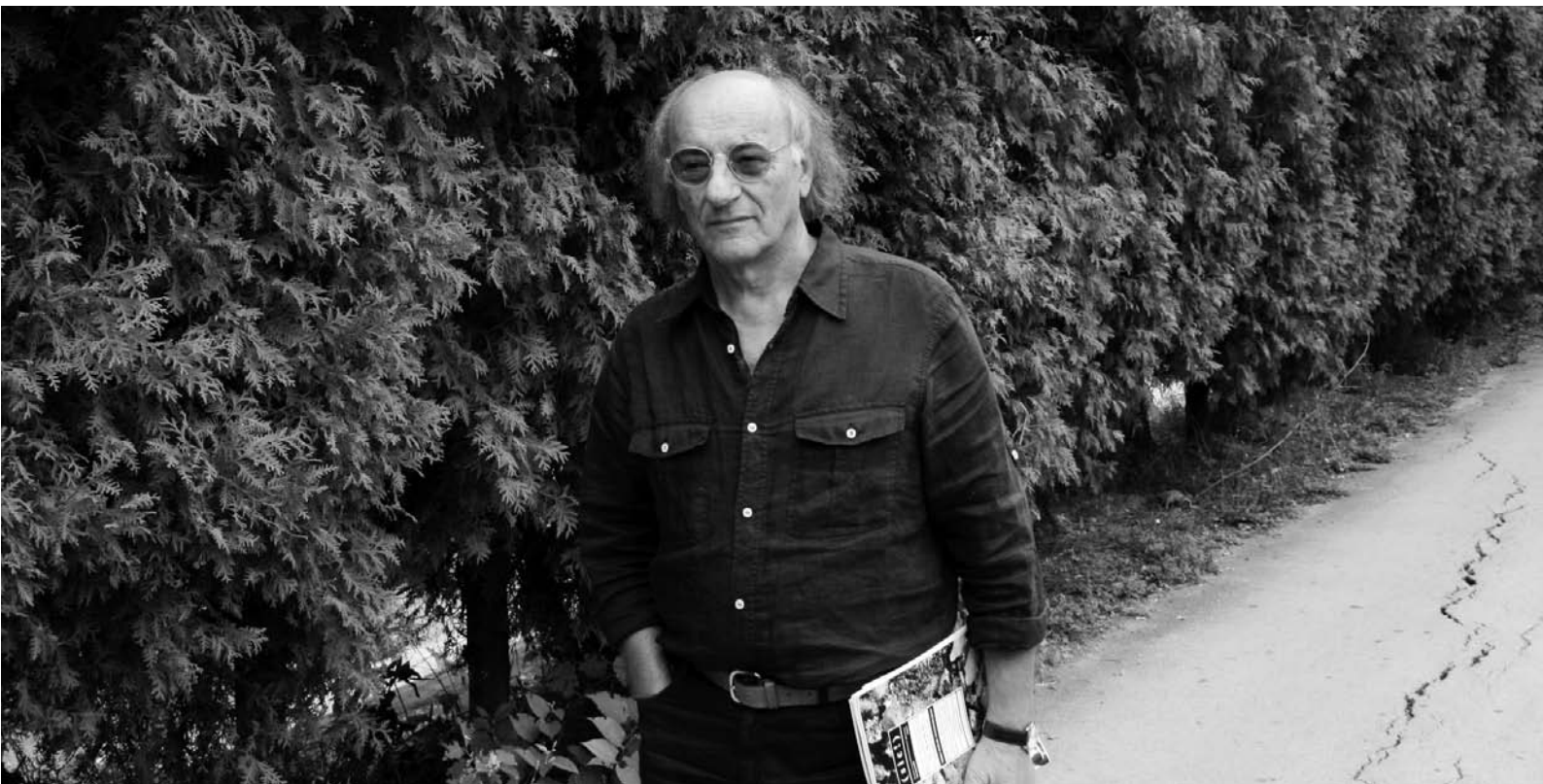
Ko i kako oblikuje ukus konzumenta? Imamo li potrebe biti odgovorni ili se mirno prepustiti "slobodi" nazovi-umjetničkog izričaja?

Ova, naizgled, trivijalna pitanja imaju tako veliki značaj, da bi o svim segmentima rasprave trebalo imati mnogo više ispisanih stranica nego kod detaljnog pojašnjenja Fregeovog klasičnog teksta "O smislu i značenju". Razlog je jednostavan: na jednom slikovitom, odveć slikovitom i pomalo trivijalnom primjeru to lako možemo uočiti. U današnjoj masmedijskoj produkciji "lakih nota", od prosječnog demode menadžera, ili još atraktivnijih fasion gurua koji brane svoje izabranike, možemo dobiti "istrošeni" ali učinkovit (samo naizgled) odgovor: "Mi dajemo konzumentu, ono što konzument želi... Mi jednostavno ispunjavamo želje konzumenta, (željnog hljeba i igara)." Naravno, takva retorika je i habitus svake nacionalističke klike. "Koncept bez koncepta" ili unaprijed se zna šta konzument (narod) želi!!!

Zašto je opasno (destruktivno) djelovanje koje prosječnu svijest pojedinca oblikuje tako da prezire bilo kakav sistem vrijednosti i odgovornosti za vlastitu izgovorenu riječ (djelo) ili koja mu ukazuje da je sloboda govora i djelovanja lišena bilo kakvog samopreispitivanja?

Zato što tako oblikovane svijesti, tačnije rečeno - razorene svijesti, jesu najlakše podložne manipulaciji i usmjeravanju u rezervoar pogonske mašinerije neke buduće retrogradnosti. Zato što takva svijest može bez ikakve samoisljednosti (tome smo svakodnevnim svjedoci), napisati u tiražnom i uticajnom dnevnom listu tekst koji spada u neupitne primjere neimanja novinarskog, etičkog, ljudskog kodeksa. Zato što je prije svega takva svijest i porodila uređivačku politiku takvog lista. Zato što takva svijest mirno uzima nasilje kao nedostatak argumentacije. Zato što je sve navedeno signal i putokaz plovidbe fantomskog broda sa tri katarke.

Ako rezimiramo promišljanje o "institucionalnoj kulturnoj politici" - s jedne strane, i komunikacijskim pogodnostima modernog vremena, te njihovoj "nesvjesnoj" zloupotrebi, s druge strane, ako, dakle, rezimiramo promišljanje ovog slučajnog uzorka, (pristupajući kao da se radi o uvriježenom djelovanju kod prvih i nekom "odgovoru" na to "djelovanje" kod drugih) možemo slobodno konstatirati sljedeće: ako ćemo na šund, devijantnost, iščašenost, stranputicu, bezidejnost aktuelnog trenutka ukazivati skoro jednakim kičeražom i šundom, zaogrnuti plaštem "legitimne slobode", onda u biti pripadamo istom taboru; samo su jedni na terenu, u prvoj postavi, i od prve minute, a drugi su na klupi za rezervne igrače. Nedostatak kriterija koji barem ukazuju na valjanost u bilo kojoj mjeri je pogubna, ali nepostojanje bilo kakvih kriterija je ravno vlastitom intelektualnom pogrebu na kojem sam entuzijast/ica nesvjesno bunca u pijanstvu zakržljalog egoizma.

Uvijek ćemo imati mitova za razaranje

Intervju sa Mirkom Kovačem, južnoslavenskim klasikom

Razgovarali: Edin Salčinović, Osman Zukić
Mirnes Sokolović

(sic!): *Kao intelektualac i pisac bili ste progonjeni u oba totalitaristička sistema koji su u posljednjih pet-šest decenija, preobražavajući se i smjenjujući se, struktuirali kulturni i društveni južnoslavenski prostor. Vaše knjige su redovito diskreditirane u jugoslovenskoj kvazikritici kao crnotalasovske, a po naređenju sa najviše moćničke instance oduzeta Vam je nagrada za Rane Luke Meštrevića. U postjugoslovensko doba, pak, nije bilo ugroženo samo Vaše djelo, nego, kako svjedočite u Pisanju ili nostalgiji, i sam Vaš život, što je dovelo do selidbe iz Beograda u Rovinj, kada ste se našli raspeti između dva nacionalistička siste-*

ma, miloševićevskog i tuđmanovskog, kao ilegalac i nepoželjan u oba. Molimo Vas da unekoliko istaknete kontinuitete i diskontinuitete između ta dva društvena sistema i kulturna stanja koja ste prokušali. Da li je to što proizvede u književnosti u osnovi isti gorki talog iskustva? I da li su ti žanrovi i angažmani kojima je valjalo odgovoriti na ta dva sistema u osnovi srodni, budući da su odgovornog intelektualca odagnavali u stanje dvostrukog (ili stalnog) disidentstva?

K o v a č: Odmah bih želio reći da se nerado kitim perjem intelektualca. Taj je pojam kod nas iskompromitiran. A uza sve, ma-

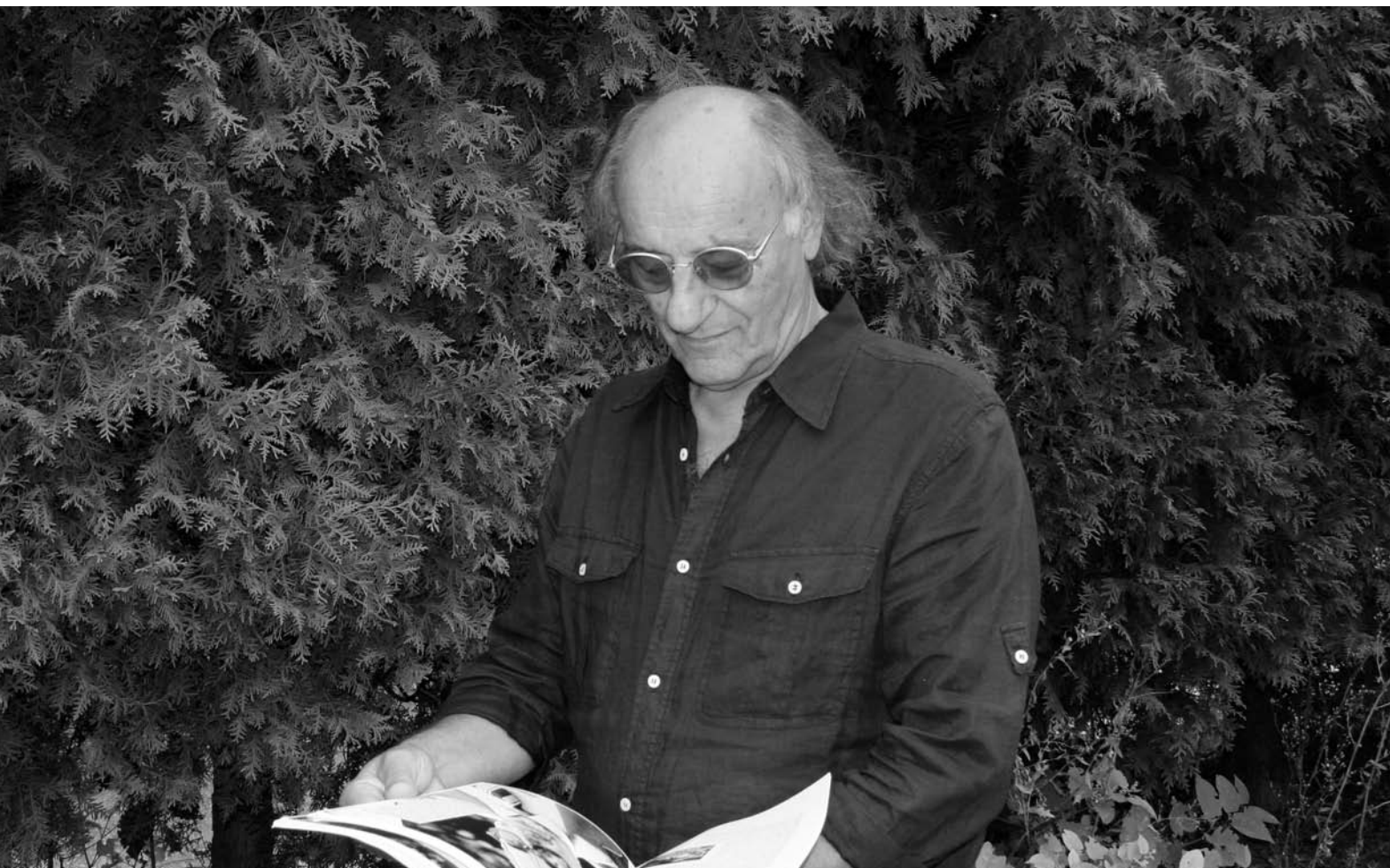
lo je tko odgovorio na to pitanje što je i tko je uopće intelektualac. Taj je pojam, primjerice, u Americi, sve negdje do 1930. godine, upotrebljavan u pogrdom smislu. Biljana Plavšić je intelektuala par excellence, obrazovana, specijalizirala svoju struku u svjetskim metropolama, pisala zanimljive stručne tekstove, a, vidite, istodobno je i zločinka. Ako bih sada rekao da je intelektualac onaj koji je nezadovoljan i koji umije artikulirati svoje nezadovoljstvo, opet bih došao do Plavšićke, nju uzimam kao "tešku" paradigmu, ona je dobro artikulirala svoje nezadovoljstvo komunističkim totalitarizmom, a onda je na još gori način od komunista pala u zločin. Mislim da je Jose Ortega y Gasset, nekada sam da-

vno rado čitao toga filozofa, zgodno definirao intelektualca kao nekoga "tko je to za sebe, usprkos samome sebi, protivu sebe, i to nepopravljivo". Zvuči komplicirano, ali to mi je nekako najbliže. No, ostavimo to filozofima, neka oni time razbijaju glavu, mi ćemo pripovjedati. Još ste me nešto pitali, a, da, o društvenim sistemima i kulturnim stanjima kroz koja sam prolazio. Ne znam kako bih se osjećao i što bi bilo da sam imao punu slobodu stvaranja i da do mene nisu dopirali "užasi našeg vremena", kako je Camus volio reći. Mi sada o tome, o svemu tome, možemo pričati samo s jednog aspekta: kad nam je bilo teže. Osobno, iako sam u komunizmu imao problema i nesuglasica, lakše sam podnosio to razdoblje, nego ovo sadašnje. Ja se nadam da će književnost, da će novi pisci, oslikati užase ove naše neminovno zajedničke povijesti, posebice ova posljednja dva desetljeća. Koliko pratim književnost, naziru su te konture. Možda na filmu nešto izrazitije.

(sic!): *Želimo Vas pitati ponovo o grupi, o književnom prijateljstvu, o poetičkoj srodnosti Kiša, Davida, Pekića i Vas. S Vašeg stanovišta, šta je bilo u osnovi takvog srodstva, izuzmemo li lično prijateljstvo o čemu ste pisali? Pekić, naprimjer, u pismu koje upućuje Vama i Kišu 1975. piše da su u osnovi takvog zajedničkog stava načela iskazana u Kiševoj Po-etici. Da li je, dakle, taj koncept po-etike koji je Kiš razradio u svojim tekstovima i intervjuiima, naglašavajući etički imperativ budnosti pred političkim izazovima epohe, te piščevo nepripadništvo i bezdomlje, zapravo ono što vas povezuje, ako se opusi sagledaju iz današnje perspektive?*

Kovač: Ne vjerujem da je Kišova *Po-etika* bila naš zajednički program, mi smo se jednostavno našli na tome, "gospodo, mi smo prijatelji, volimo jedni druge kao pisce, ma koliko svatko od nas bio

različit, ali mi smo zajedno upravo zato što nemamo programa". Da smo ga imali, brzo bi nas razjedinio. S nama je u početku bio još jedan član, zvao se Miro Glavurtić, ali smo brzo došli u sukob s njim, jer on je već tada upao u neki svoj misticizam, inače je odličan pjesnik, slikar i genijalan crtač, ali mi to nismo mogli, da kažem bez uviđanja, tolerirati, jer je njegov katolicizam bio militantan, počeo je s antisemitskim pričama, itd. I mi smo se udaljili. Pekić je također bio sklon tomu da se organiziramo na nekom programu, ali to nije išlo, a Kišova je *Po-etika* ipak bila apstraktna, a moralna stajališta koja tu stoje, pa s njima smo i ušli u tu našu grupu, svatko je od nas to imao i prije. Šteta je što su ta dva naša prijatelja, dva sjajna pisca, rano umrli, pa ne znamo kako bi se te sudbine raspletale, ali činjenica je da su obojica primljeni u Srpsku akademiju nauka i umjetnosti, Pekić je bio član Krunskog savjeta za povratak monarhije i Karadorđevića na prijestolje, nije nikad napisao nijednu riječ protiv

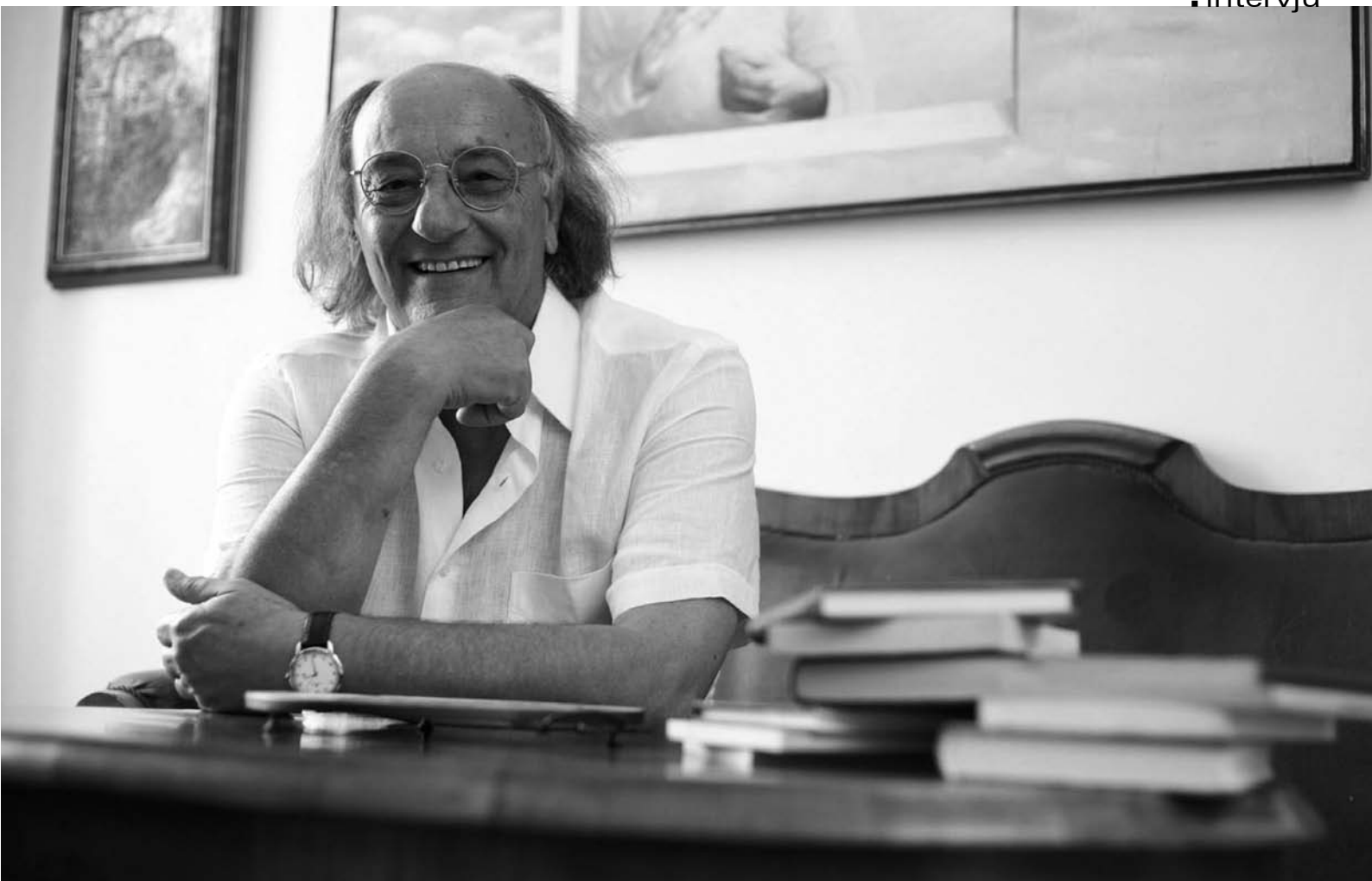

FOTO: BH DANI

Miloševića, u svojim pismima je hvalio Dobricu Ćosića, to mu sve ne umanjuje veličinu pisca, ali stječem dojam da je ipak iznevjerio barem dio svojih moralnih stajališta. Kiš je u biti čovjek koji je uvijek volio nekome pripadati, a negdje u osamdesetim godinama volio je naglašavati svoje jevrejsko porijeklo, što ne smatram minusom, da bi ga sahrana po pravoslavnom obredu definitivno ukotvila. Naravno, to je njegov izbor, imao je pravo na to, ali teško ćemo prodrijeti u razloge njegove takve oporuke.

(sic!): Sada Vas želimo ponovo pitati o Pekiću. U Pisanju ili nostalgiji ste temeljito elaborirali dijalektiku moralne izdaje jednog Dragoslava Mihailovića, tog nacionalnog melanholika i srpskog Julesa, ocrtavajući njegov put od disidentskog pisca do sluge novog totalitarizma. Ali, šta je sa Pekićem; iako je zastao mnogo prije i mnogo dalje u odnosu

Uvjeren sam da ova naša kaotična povijest rađa talente, još se kod nas piše iz unutarnjih pobuda, još je pisanje luđački posao, jer se od toga ne živi. Kako se u ovoj našoj literaturi, na ovim jezicima, ne mogu praviti nikakvi best-seleri, onda pisac mora na vješt i pametan način, duhovito i inteligentno, pisati o ovim našim propadanjima i lažima.

na gore rečene, iako je Davidu na koncu priznao grešku, kako shvatiti put od etičkog savršenstva jednih Godina i Vremena čuda do šutnje o Miloševiću i pisama bloody jezikom D. Mihailoviću? Kako razumjeti polifoniju Pekićevih pisama u kojima naizmjenice očitava lekciju D. Mihailoviću kritizirajući mit o veličini srpskog jezika i književnosti, ili ukorava P. Palavestru koji Vašem Uvodu u drugi život spočitava izostanak pravoslavnog uzora, da bi potom pohvalio Ćosićeva ili Pavićeva djela? I ono što je najvažnije - možete li nam razjasniti da li je mo-

guće da je Pekić unekoliko pobio Kiševo po-etičko načelo da literatura i kultura čuvaju intelektualca od moralnih izdaja, budući da Pekiću ne možemo spočitati averziju prema etičkim načelima vrijedne literature, kojim je, čini nam se, do polovine osamdesetih bio privržen poput Kiša?

Kovač: Već sam nešto malo prije o tome natuknuo, ali unatoč svemu, ja ne mogu prihvatiti da je Pekić izdao svoja moralna načela, pa ću to ublažiti i reći da je neke svoje stavove, u najmanju ruku, doveo u pitanje. Ali ostajem pri onome što sam rekao da ga njegovo

vo djelo uzdiže iznad tih moralnih kolebanja o kojima se može i mora razgovarati. Iako je bio u istoj Akademiji s Ćosićem, Mihailovićem, Bečkovićem, on nikad nije zaglibio, ostao je kritičan, dok su njegovi pajdaši, suplemenici, bili ratni huškači. Pekić nije bio za rat, štoviše, sudjelovao je u mirovnim demonstracijama, dobio je batine pred zgradom Televizije, nije mrzio nikoga, itd. Ali, mislim da je kalkulirao iz častohleplja da bi postao akademik. O nekim našim nesuglasicama pisao sam u knjizi *Pisanje ili nostalgija*, o tome nemam više ništa reći. Odnosno, ne moram reći. U knjizi sam dozirao koliko treba, a ostalo u zaborav.

(sic!): *S obzirom da su Kristalne rešetke pisane, takorekuć, u dvije dionice (Beograd 1989-1991; Rovinj 1994-1995), možete li nam reći koliki je bio udio reispisivanja, kada su u pitanju ekspliciranja duha epohe kojim se roman bavi, naprimjer, u scenama crnog neba u kapeli, u riječima Gabrijelovih proročanstava o Antikristu. Da li su oni izoštrjeni nakon iskustva rata i dolaska apokalipse? Ili je ro-*

man već u prooj dionici pisanja svojom analitičnošću dohvatilo takav duh vremena koji je anticipirao rat? Da li je taj duh u Beogradu tih godina zaista bio toliko očit?

Kovač: Većim dijelom roman je napisan u Beogradu, kasnije sam, u Rovinju, više brinuo o stilskim i jezičnim preinakama, te kraćenjima prilično obimnoga rukopisa. Skraćivao sam razne povijesti namještaja, antikviteta, to je opterećivalo knjigu. Dogodilo se nešto što je i mene začudilo, anticipirao sam čak i vlastiti odlazak. Ali tih je godina klima u Beogradu bila povoljnija za pisca, nego sve ono što se kasnije događalo. To kasnije, bilo je neka vrst realizma, a ono što sam pisao u Beogradu, pod stalnim pritiscima, u okruženju kakvo je bilo, u onome što sam slutio, pogodovalo je imaginaciji, pa su se tako i neke jednostavne obične stvari doimale kao fantastika. Duh Beograda iz druge polovine osamdesetih godina, za mene je bio sablastan, dok nacionalisti tvrde da je to bilo razdoblje pune slobode. Međutim, sa slobodom treba znati, ona je, za razliku od neslobode, delikatna,

otmjena i svaka je zlouporaba brzo uništava. Nacionalisti su uništili sve vrijednosti, u prvom redu svojih nacija.

(sic!): *Iz Vašeg posljednjeg romana Grad u zrcalu opća povijest raspadanja je iščeznula, a erotika ne djeluje više šokirajuće. Sveprisustvo zla je zamijenjeno nagnućem i potragom za dobrom, koje se nastoji autobiografski ovjeriti te iskazati kao moguće u sentimentalno-ironičnom reispisivanju i povratku prošlosti. Šta mislite da li se takvo šta dogodilo blagodareći činjenici da je soc-realistička estetika s kojom ste Vi polemizirali, što je trajno i obilježilo Vaš opus, oдавno pala, potisnuvši i potrebu za šokiranjem čitatelja i cenzora? Mada, recimo, poetika sablazni i šoka u Ranama Luke Meštrevića ili životopisu Malvine Trifković nije ništa manje disidentska ni u nacional-realističkom kanonu.*

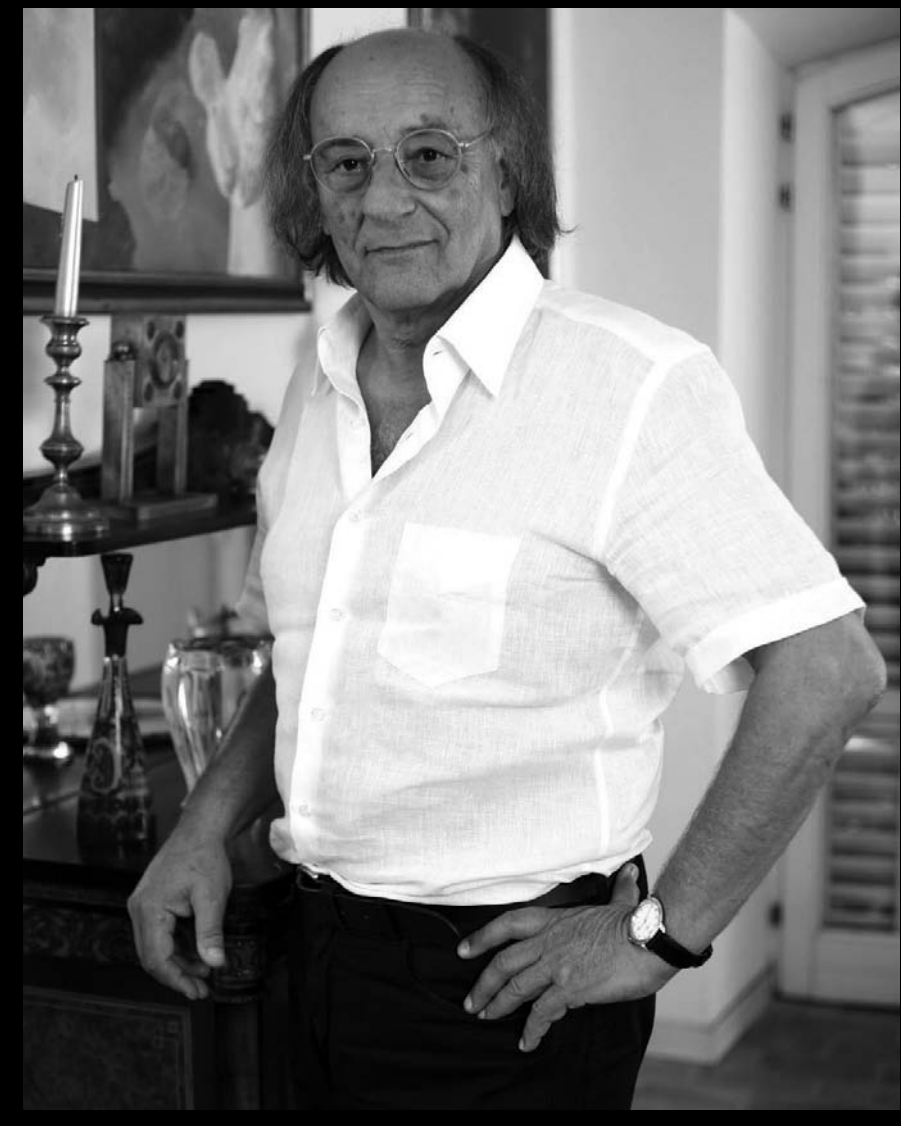
Kovač: Grad u zrcalu je točno ono što stoji u podnaslovu "obiteljski nokturno". Iako su porodična osipanja neka vrsta moje stal-

ne preokupacije, u ovome sam romanu iskazao neku vrstu sućuti tim osipanjima, otuda možda ta sentimentalnost. Nisam osjećao nikakvu potrebu za šokantnim stvarima, bilo erotskim, bilo političkim. S druge strane, kako ste sami primijetili, Cenzor je mrtav, više se s njim ne nadigravam, više ga ne želim niti prevariti, niti nadmudriti. Ali kako su naša društva uvijek u nekim previranjima i proturječnostima, siguran sam da ćemo uvijek imati mitova za razaranje i mnogih bolesti suvremenog svijeta koje će se ovdje prelamati, a to je za pisce koji dolaze izazovno. Povratak religiji, sve veći utjecaj klera, bujanje primitivizma, sve je to bogomdano za pisca. Novinari danas imaju slobodu reći sve, ali oni ipak ostaju u sferi kritike, dok bi pisac morao biti taj koji kroz drame i ljudske sudbine ulazi u srž stvari.

(sic!): *Jasno je da ste Filip David i Vi svojim ratnim i post-ratnim djelima i angažmanima proveli i u doba postraća po-etička načela antitotalitarnosti. No, šta mislite koliko su ona ispoštovana u opusima mlađih autora? Odnosno, koliko mlađi autori odgovaraju na izazove epohe kojoj nazoče, da li bi trebali biti angažovaniji, budući da totalitarni aveti nacionalizma nikada nisu odagnane. Nama se čini da se u tom smislu odgovornosti i inovativnosti prozodea još zadugo neće pojaviti tako važne i kvalitetne knjige kao one koje ste ispisali Vi i Vaši prijatelji.*

K o v a č: Ja se ipak nadam da hoće, uvjeren sam da ova naša kaotična povijest rađa talente, još se kod nas piše iz unutarnjih pobuda, još je pisanje luđački posao, jer se od toga ne živi. Kako se u ovoj našoj literaturi, na ovim jezicima, ne mogu praviti nikakvi bestseleri, onda pisac mora na vješt i pametan način, duhovito i inteligentno, pisati o ovim našim propadanjima i lažima. Čitao sam

Ne vjerujem da je Kišova Po-etika bila naš zajednički program, mi smo se jednostavno našli na tome, "gospodo, mi smo prijatelji, volimo jedni druge kao pisce, ma koliko svatko od nas bio različit, ali mi smo zajedno upravo zato što nemamo programa". Da smo ga imali, brzo bi nas razjedinio. S nama je u početku bio još jedan član, zvao se Miro Glavurtić, ali smo brzo došli u sukob s njim, jer on je već tada upao u neki svoj misticizam, inače je odličan pjesnik, slikar i genijalan crtač, ali mi to nismo mogli, da kažem bez uvijanja, tolerirati, jer je njegov katolicizam bio militantan, počeo je s antisemitskim pričama.

neke mlađe mađarske pisce, prevedeni su na hrvatski, objavljuje ih moj prijatelj i izdavač Seid Serdarević, pa to je sjajna proza, ti su pisci poput Attila Bartisa i drugih, iako mladi, već prevedeni na mnoge svjetske jezike, o njima pišu velike novine, jezik nije veći od

našeg, niti je Mađarska u boljoj poziciji od nas, pa su prevedeni, jer je to sjajna literatura, mučna, teška, vidi se da je proizašla iz tjeskobnih stanja tranzicijske i post-komunističke epohe. To želim našim suvremenim piscima, ma iz koje sredine dolazili.

Trči u bioskop zvezda

(iz memoarske knjige *Vrijeme koje se udaljava*)

List *Narodna armija* raspisao je natječaj za talentirane maturante koji su se isticali u lijepom pisanju; njihovi su profesori odredili natjecatelje i to iz svakog razreda po jednog. Tada je bilo 14 beogradskih gimnazija, pa se i natjecatelja nakupilo. Tema je bila zadana, vjerojatno nešto u čast 22. decembra, Dana armije; ne sjećam se naslova teme, ali znam da su nagrade bile novčano visoke, ne samo za učenike, nego i za njihove gimnazije; o tome se na sva usta govorilo kako armija na fin i diskretan način pomaže prosvetu i potiče talente. U ocjenjivačkom žiriju bila je i moja profesorica, te još nekoliko uglednih novinara i pisaca; predsjednik je bio glavni i odgovorni urednik *Narodne armije* general-pukovnik Ivanović, od milja su ga zvali čiko, bio je srdačan i ugodan; kasnije smo bili dobri prijatelji, podržavao me čak i onda kada su me režimske književne glavosječe napadale.

Prva nagrada pripala je meni, druga slijepoj učenici, mislim da se prezivala Ristić, koja je bila također iz Druge beogradske gimnazije. Na dodjeli nagrada bila je vojna svita u svečanim odorama, mnoge ličnosti iz javnog i kulturnog života, bile su tu kamere, reflektori, vojni snimatelji Zastava-filma i Filmskih novosti čije su vijesti išle u kinima prije projekcije filma, bio je to popularni žurnal.

Ne sjećam se koliko je dana proteklo od primanja te nagrade, kada sam sreo na Terazijama Danila Kiša, bio je umotan u šal, jedva mu se vidjelo lice, dok je kosa, taj veliki buket na njegovoj glavi, bila kao svečano posuta konfetama snježnih pahulja. Teško se kretao po bljuzgavici, a kad me ugledao, zastao je i sklonio šal s usta.

“Trči u bioskop Zvezda, eno te u žurnalu, primaš nekakvu nagradu”, rekao je.

Bio sam zatečen, nisam ništa izustio, a isti čas je kroz moje tijelo prostrujala laka trema. Ukipio sam se i gledao za mladim piscem koji je odmicao prema hotelu Moskva. Mi smo se malo poznavali, neke sam njegove lirske proze čitao u crnogorskim književnim časopisima *Stvaranje* i *Susreti*, nisu mi se bogzna kako dojmile, dočim je ono što je tiskao na ekavici u studentskom listu *Vidici* bilo kudikamo bolje. Na ulici smo se pozdravljali, ali bez želje da zastanemo i rukujemo se; samo smo jednom podulje sjedili u kavani Ruski car. Kiša sam najčešće vidao u društvu Cetinjana od kojih sam i ja neke površno znao. Jednom su svi bili na okupu u Prešernovoj kleti, tada mi je doviknuo da pije s Cetinjanima i mahnuo mi držeći u ruci lutku. Bio sam nakratko svratio tražeći svoje društvo, a taj prizor u kleti, i ta boemska aura koja je liku mladog pisca utisnula neki čudesni sjaj i sreću što je s drugarima, ostali su urezani u mom sjećanju, a kad god sam kasnije, u godinama našeg prijateljavanja, po tko zna koji put o tomu pričao, Danilo bi uvijek isti detalj osporio, a to je ta lutka koju mu je moja mašta gurnula u ruke, jer on se užasavao materijala od kojeg se lutke prave, a uza sve, slika je sama po sebi glupa, “traženo bizarna”, znao je reći.

A jednom smo se oko toga posvađali, tvrdio je da namjerno širim tu blesavu priču s lutkom kako bih ga prikazao kao pijanu budalu, “ako ti mene vidiš samo tako, kao nekog klošara koji s pijancima čereći lutku, onda sam ja za tebe imbecil ili manijak”, vikao je, a i ja sam se svađao uzvraćajući istom mjerom, ne baš tako temperamentno i povišenim glasom kako je to on umio, pa ipak sam mu rekao da želi cenzurirati ono što mu ne odgovara, te da može dvojiti samo oko vlastite memorije, ali ne i moje, pa sam ga podsjetio da će mi svjedočiti najmanje dvadesetak osoba kada je u ateljeu, u Ulici Strahinjića bana, briljantno govorio što su lutke na slikama Dade Đurića, šireći značenja tih figura i metafora na nas i naše živote; ta svi smo mi samo lutke na uzicama ovoga svijeta i njegovih gospodara, svi završavamo negdje na smetlištu. Sjećam se da me prekinuo, ni to mu nije odgovaralo, nije padao na laskanja, bio je svjestan svojih vrijednosti, “nećeš mi reći da je isto govoriti o lutki kao slikarskoj rekviziti i jebati lutku u krčmi, pijan s pijanci-

ma", rekao je, a kad god je svoje prepirke zalijevao votkom, onda bi sve izvrnuo i otišao u krajnost, često u posve sablasno, pa je bilo uzaludno dokazivati da su to neke njegove projekcije, da on samoga sebe vidi kao pijanca ili "silovatelja lutki". Ali ako ga uspijete stijesniti u kut, onda bi sve opraštao i sve zaboravljao, čak bi znao reći da je pretjerao i ponovno bi postao onaj odani i dragi prijatelj, "znam ja da ti nisi mislio da ja čerečim i jebem lutke po kafanama, ali ja u svemu tražim podtekst i mnoga značenja dovodim do hiperbole, kako bih što jače udario i što bolje osporio".

Kiš je bio divan i jedinstven prijatelj kakav se samo poželjeti može. On je danima mogao vrtjeti, primjerice, tu priču o lutkama, baviti se nadgradnjom, varirati je na sve moguće načine, vikati na sugovornika, udarati šakom po stolu, da bi najednom smireno priznao kako ima teme za pražnjenje, pa i zabavu kad je u društvu, a svi ti žučni izljevi, sve svađe i ljutnje nisu imale nikakvih posljedica. Ali ako dirnete u neke njegove svetinje, jao vama; njegove koščate snažne šake mogle bi vam za tili čas promijeniti lični opis. Djelomice je i literatura spadala u te svete stvari; njegove pisce nisi morao voljeti, ali ih pred njim nisi smio kudirati, a kamoli pljuvati. Isto tako, nije dopuštao da se izusti riječ hvale za bilo kojeg komunističkog satrapa. Znao sam jednog tipa s kojim je volio sjediti u kavani, a s njime je prekinuo samo zato što je negdje rekao da su Staljinovi logori možda imali neke svrhe i nekog opravdanja. Bio je pretjerano osjetljiv na Židove, tu je gubio čak i ono što ga je krasilo, a to su kriteriji. Do bijesa ga je dovodio makar i bezazleni humor ili neki štos s antisemit-skim prizvukom, tu sam ga podržavao i bio na njegovoj strani, ali sam mu isto tako znao predbaciti što burno ne reagira na diskriminacije i prema onima koji nisu židovi. Mislim da ću reći koju i o našim rijetkim svađama, točnije čarkama, jer smo se pet-šest puta sporječkali i to mahom oko bezazlenih stvari koje srećom nisu utjecale na naše prijateljstvo. Već sam jednu od tih čarki obradio, onu oko lutke, a možda ću, ako ne zaboravim, i tih par preostalih tek ovlašno dotaknuti; dug je put do kraja knjige.

Dok nas smrt ne rastavi

Alen i Minka voljeli su ljeto pa su zato odlučili i da se vjenčaju jedne sunčane subote u julu kad je u zraku bilo trideset stepeni iznad nule. Bili su obučeni lagano i po nepisanom protokolu: ona u jednostavnu vjenčanicu, skrojenu po narudžbi, on u iznajmljeno sivo odijelo u kojem je izgledao više nespretno nego elegantno.

Ujutro, prije nego su i posljednje pijane zvanice otišle sa svadbenog slavlja, oni su spakovali stvari i krenuli u Split gdje su namjeravali da provedu pet dana. Usput su oprezno razmjenjivali dojmove iz protekle noći, svodili račune tako što su sabirali dobijeni novac i oduzimali mu svotu utrošenu za porodičnu zabavu, zaključivši na kraju da je rezultat negativan ali da je atmosfera bila cirkuski vesela. Alen je bio zabrinut za odijelo čiji je rukav progorio cigaretom i nekoliko puta je spomenuo da će mu u salonu vjerovatno tražiti nadoknadu, no Minki se to činilo kao nevažna i čak neukusna primjedba, s obzirom na okolnosti, i jedva je jednom nehajno odmahнула glavom, umirujući ga: "Ma neće ni primijetiti, bolan, ne brini se." Iako su uglavnom dijelili slična mišljenja o onome što se smatralo bitnim: o novcu, o poslu, o porodici, o braku, Bogu, prijateljstvu, ljubavi, ipak su imali različite stavove o pojedinostima sitničave svakodnevice. To što se njemu nisu sviđali krzneni uzorci na ženskim torbicama, a njoj jesu, nije moglo da im poremeti dvogodišnju vezu prije braka, kao ni to što je on volio slatku kafu, a ona gorču, pa čak ni to što je noću ostavljao na stolu pepeljaru punu opušaka a ona po navici bacala uloške u šolju i za stolom obavezno viljušku držala u desnoj ruci, a on, po bontonu, u lijevoj. I na putu do Splita, dok se on povremeno prisjećao nekih upečatljivih detalja sa zabave, ona je uglavnom veselo prepričavala čitave epizode, ne zaboravljajući da spomene ni svoje dvije tetke, stare revolucionarke, koje su se napile od likera i do ponoći uglas pjevale himnične partizanske pjesme. S vedrim osmijehom sjećala se djece koja su, poput žohara, zaposjela čitavu kuću, zavlčila se u ormare, pela se na krevete, čupala cvijeće iz saksija, i sve vrijeme uzgred jela kremaste kolače, zamazujući namještaj i svježe okrečene zidove bračne sobe dok su djeveruše, njihove mame, s uobičajenim roditeljskim pretjerivanjem, od njih pravile čudovišta; jedna je pričala o svom genijalnom Denisu koji je slikao vodenim bojama iako je imao tek četiri godine, druga je uvjerala ostale da je njena mala Jasna već u trećem razredu napamet zbrajala petocifrene brojeve, treća se hvalila da je njen Malik, sunce mamino, rano pokazao sklonost k medicini, jer je povazan nabrajao bolesti: rak, sida, sifilis, sifilis, sida, rak, ali na latinskom, pripomenula je, da ga babo ne bi razumio.

Split je divan grad, zaključili su oboje kad se na horizontu ukazala panorama s razglednice. Jedva su našli hotel u kojem su nekoliko dana prije vjenčanja rezervisali sobu. Nije bio prve kategorije, ali nije bio ni loš. Soba je bila prozračna, imala je idiličan pogled na azurni pojas duž palmi i sva je mirisala na more, što je bilo najvažnije. "Kako je divan zrak," uzdahnula je Minka sklopljenih očiju. "ŽMiriše na suncokret..." Alen je umorno uzdahnuo: "Meni na peršun."

Plaže su bile prepune. Ali rano ujutro Alen i Minka su uspijevali da pronađu pogodno mjesto za sunčanje gdje su u miru mogli da uživaju do podneva. Potom su obilazili grad sve do predvečerja, kad je sunce slabilo na horizontu, i slikali se pored starih zgrada, uz palme i uz suton, na osamljenim mjestima i nasred trga, među radoznalim strancima i ispred nakinđurenih radnji sa suvenirima... Navečer su vodili ljubav kraj otvorenog prozora dok je topao vjetar unosio miris soli koji im se taložio na znojnim tijelima. Tako su im prošla tri dana. Četvrte večeri, u jednoj konobi, gdje je svirala

melanholična muzika, upoznali su dvojicu simpatičnih Italijana, arhitekta i ljubitelje vina. Zvali su se Pietro i Paolo. Prvi je bio crnpuurst i nabijen, drugi vitak i plavokos, obojica zaljubljeni. Paolo je govorio škrt engleski, ali je uspio da objasni svojim novim poznanicima da s Pietrom upravo slavi prvu godišnjicu sretne ljubavne veze, napomenuvši da svakako planiraju da je ozvaniče brakom. Pričao je to s neobuzdanim južnjačkim temperamentom, okrećući se svaki čas prema Pietru čije su pseće oči toplo žmirkale u sjeni trščanog krova konobe. Ti amo, mi amor..., govorili su jedan drugom šapatom. Mi amici, salud!, nazdravljali su Minki i Alenu podižući čaše.

Bilo je neobično vidjeti kako diskretno, ali s puno nježnosti, preplicu prste na stolu i gledaju se zacakljenih očiju, obasjani jedan drugim i slobodni u ophođenju kao da su upravo bili prognani iz raja. Ali Alen je jedva čekao da krene. Svako malo okretao se oko sebe, nervozno vrtio kutiju s cigaretama i stezao zube. Nije želio ni da gleda kako Italijani napućuju usne jedan k drugom i cmokću u prazno. Minka ih je, naprotiv, pažljivo slušala i gledala ih kao dvojicu nestašnih dječaćića. Paolo je pričao kako se upoznao s Pietrom u jednom toskanskom gradiću, visoko iznad zemlje, na skelama crkve San Benedeto, uz renesansnu fresku koja je prikazivala malog Isusa u krilu Bogordice Marije.

"To je divno!", uzdahnula je Minka oduševljeno. "Za pohvalu!", progundao je Alen namrgođeno, dodavši kroz zube: "Pravi ste nebeski par, u vražju mater!"

Minka mu je s vještačkim osmijehom prigovorila: "Bilo bi lijepo kad mogao oda budeš barem pristojan..." Zatim je pokušala da im objasni kako su se ona i Alen upoznali u tramvaju prije dvije godine. Bilo je toliko vruće da je čak i šipka za koju se držala bila vlažna od znoja. Vozač je zbog nečeg naglo zakočio, rekla je, mladić koji je stajao pored nje naletio joj je licem na lakat, iz usne mu je krenula krv, ona mu je ponudila maramicu, on ju je pozvao na kafu i tako je počelo. "I sad smo tu...!", zaključila je pljesnuvši dlanovima. "Nikakva poezija, kao u vašem slučaju." Alen je odmahnuo glavom i uz kiseo osmijeh uzvratilo: "Trebalo je da te popnem na munaru Alipašine džamije pa da ima poezije..." "Kakva ti je to priča?!"

Italijani su se smijali, Pietro posljednji, jer je čekao da mu Paolo prevede. "Ke belja storia, Minka," vikao je Pietro aplaudirajući. "Ke belja storia!" Pružio je ruku Alenu, kao da je htio da mu čestita, ali ovaj je spretno izbjegao da je dodirne. Nestrpljivo je gurkao ženu ispod stola. "Evo, samo još čas", govorila mu je ne ustajući. Krenuću sam, "ako ovog časa ne ustaneš", zaprijetio je. Paolo je upravo započeo priču o historiji te sudbonosne toskanske crkve, Minka je htjela da je čuje, ali Alen je već trpao cigarete u džep. Pogledala ga je s razočarenjem. Idi, rekla mu je najednom. Za trenutak se ukočio, kao da je nije najbolje čuo, a onda je, odmahnuvši glavom, naglo ustao i krenuo bez pozdrava. Čim je izašao, Minka je ustala za njim. Pristojno se izvinila začuđenim Italijanima koji su zbunjeno širili svoje male ruke.

Sustigla ga je na parking. Bio je bijesan. "Mogla si da ih povedeš", reče joj. Nije uzvratila. Koračala je pored njega šutke. "Baksuzi!", procijedi Alen. "Mi smo pravi baksuzi..." "Pored svih žabara na svijetu nas zapadnu pederi!" Minka je skoro plakala od ljutnje. "Ti si ponekad tako naporan...", reče mu. "Ponašaj se kao..." Ali suzdržala se da ne izrekne prvu uvredu u svom mladom braku. "Pobogu, i oni su ljudi", objašnjavala je, od samog početka ljubomorna na višak ljubavi između Pietra i Paola.

Oboje svjesni da su se prešutno posvađali, propustili su večernju šetnju. Alen je gledao TV, ona je popunjavala ukrštenicu ležeći na krevetu. Nakon pola sata, pokušala je da nesporazum istjera na čistac pa je, bez afekta u glasu, pomirljivo konstatovala: "Ima svašta u Božijoj bašti..." "Ali, ipak se ti ljudi vole", zaključila je. Alen odmahnu rukom. "Ne razumiješ", nastavi Minka u istom tonu. "Kažem samo da se vole". I to je lijepo na neki način. On ravnodušno dovrši: "Meni tu ništa nije lijepo, ni na koji način." Gledajući u nijeme slike na ekranu, ona spusti glavu na jastuk. "Meni jeste...", prošapta.

Više nisu sreli Italijane. A i Split je najednom postao tuđ grad, more - već uspomena. Napuštajući ga sutradan, Minki se učinilo da se vraća u ukalupljeni svijet gdje se jedna te ista svakodnevnica oduvijek mreškala kao mutljag bez dna. Svijet u kome će morati da umišlja slobodu i uvjerava sebe da drugačija ne postoji. U ponedjeljak će Alen biti druga smjena i tako čitave sedmice, ona će s posla dolaziti oko tri, viđaće se tek navečer... Ovdje ostaju turisti, među njima Pietro i Paolo, negdje u Toskani njihova crkva San Benedeto, sigurno u krajoliku koji ona nikada neće vidjeti, i sve je to skupa imalo neku romantičnu i tužnu auru.

Najednom je život postao preuzak. Alen je vozio šuteći. Za njega je susret s Italijanima bio trenutak koji mu je otkrio ženu kakvu nije poznao. Bilo je više nego očito da su ta dva zaljubljena čovjeka u njoj pokrenula nešto dotad pritajeno i toliko snažno da se činilo kako će početi da joj izrasta iz tijela kao šiblje. To ga je plašilo.

“Na obali se sjati sve i svašta”, rekao je bez povoda. “To je tako, ali... Ti pederi, i to za mojim stolom, to je već previše.” “Tu ima i djece, što je najgore,” moralisao je. Pietro i Pauni...

“Paolo”, ispravila ga je Minka. “Šta Paolo?”, upitao je nervozno.

“Paolo”, ponovila je mirno. “Zovu se Pietro i Paolo.”

“Neka si ti upamtila kako se zovu...”

Ona je samo odmahнула glavom, kao da mu je time dala do znanja da neće svađu, ali da je priča o dva čovjeka, koja on toliko prezire, uprkos svemu što joj je ikada rekao, imala više nježnosti i topline nego njihova.

“Htjeli su da budemo prijatelji...”, završila je. I da podijele s nekim svoju radost, to je sve... “Jesmo li mi tako sretni?”

“Zatvori prozor!”, rekao je Alen oštro.

Do Sarajeva su šutjeli, najdublje do tada.

Nekoliko dana kasnije, pred sudom za razvode, Minka je mislila na ljubav između Pietra i Paola, kao da ju je čitala u nekoj bajci. Bila je u crnoj odjeći, nenašminkana, podvezane kose i prozirna kao priviđenje. Alen je stajao do nje, cupkajući cipelom o pod, kao što je činio na vjenčanju. Na sebi je imao svadbenu odijelo, s progorenim rukavom, koje je morao da kupi jer ga u salonu nisu htjeli nazad.

Još uvijek je bio juli.

Adnan Repeša

SLABOST

Moj otac ne voli putovanja.

On ima preča posla, kaže. Ali je to jutro ipak, valjalo otputovati za Sarajevo.

Hivzu pokosio infarkt. Treći. Dženaza danas, u pola dva, u slušalicu javlja rodica Adila. Otac preko usana valja nekakvo pitanje. Slušalica mu odgovara šutnjom.

Majka sa stola podiže džezvu... fildžane. Dohvaća peglu. Sljedećih pola sata glača očevo najbolje odijelo. On šuti u dnevnoj sobi i šalta programe. Zaustavlja se na HRT- u. Otac vjeruje samo njihovoj vremenskoj prognozi. Danas oblačno, ali bez kiše, raportira Zoran Vakula... Otac smrknuto gleda u ekran nemalo iznenađen kad me ugleda u do vratku spremnog za polazak. Učinilo mi se da mu je licem prohujalo olakšanje.

Vozimo se u šutnji. Ponekad pogledom ispratimo namrgođene oblake iznad naših glava.

Otac se s vremena na vrijeme, preko uzdaha i vidno uzbuđen, prisjeti neke zajedničke avanture sa umrlim rođakom:

Znaš li da smo jednom, ima tome i trideset godina, ja i Hivzo, cijelu noć obilazili sarajevske kafane da bi tek pred zoru došli njegovoj kući, ali ne da bi se trijeznili.

Nego?, pitam.

Da podgrijavamo sarmu, sjetno se smije.

Neka ja ću! Vi samo sjedite, pospanim glasom oglasila se tad njegova žena Hatidža. Pa iako u cik zore, ona je za tren podgrijala sarmu i još servirala pire krompir. Ja sam propadao u zemlju od stida ali s Hivzom nisi mogao drukčije, uzdahne otac i ponovo odluta u duboku šutnju. Već poslije Konjica, tmurne oblake, kao gumica grafitni trag, brišu gusti premanovi magle... Sarajevo nas dočekuje s visoko podignutom bijelom zastavom.

Kroz maglenu zavjesu trudim se raspoznati mršavu priliku rodice Adile koja bi trebala doći pred nas na željezničku stanicu jer sam ja auto dovezao dotle, a otac otišao da telefonira, nemoćan da se sjeti na kojoj je tačno adresi. Dobar razlog za kolektivnu sramotu, kaže Adila dok nam se tijela stapaju u zagrljaj.

Ja i Reško smo sami, kaže. Mi je gledamo zavaljeni u trosjedu, dok nam u rukama podrhtavaju plitice s kafom.

Kćerke su dole, u centru. Imaju vlastiti stan. Pritom spominje kako su Amela i Maja u roku pozavršavale fakultete te da su obje doktorice.

Lijepo, primjećuje otac. Ja učtivo klimam glavom, očima prebirem uredno složene knjige pitajući se glasno: kad će moje police primiti toliko naslova?

Ništa je to, zavapi tad Adila, da samo znaš, koliko sam vode na Krleži prokuhala..

Stvarno?

Da, da! čak su s dimom otišli čitavi opusi Ibrišimovića, Crnjanskog... sva sreća da je rat stao, jer je Reško i o Andriću počeo ozbiljno da razmišlja...

O umrlom rođaku ne govori mnogo. Tek štute, površne informacije o njegovim posljednjim danima, što bi prevedeno jezikom mahale značilo: kako i nisu bili u idiličnim odnosima.

Nudi nas ručkom. Niječno klimamo glavama. Otac poglediva na sat.

Podne je minulo, reče.

Sa stola podižem ključeve od auta. Vrijeme je da se krene.

Do harema se vozimo dvadeset minuta. Uzbrdicom. Sunce se otima iz maglenih okovi- ma tek na vrhu brijega.

Ovdje je ljepše mrtvima, kažem ocu. On me gleda u čudu...

Makar ih sunce ranije ogrije, objašnjavam, a on gladeći brkove, među okupljenom svjetinom traži poznate prilike svojih rođaka...

Oni stoje sa strane. Skamenjenih lica, kao da pogledom tabaju stazu kojom će za koji čas proći njihov brat na putu prema konačnici. Na moje čudo, snebivaju se stati u saf. Čudim se tome, jer sam ih već gledao kako to čine, (onda kada se klanjala dženaza mom dedi). Možda su izgubili abdest, mislim, ravnajući se u saf iza oca.

Hodža pokretima ruku, ovlaš dodiruje vrhove ušiju. Otac čini isto. Ja gledam u njegova leđa i oponašam ga, uvjeren kako rođaci iza mene ne primjećuju moje neznanje.

Nosimo tabut u harem. Gacamo kroz blato. Spuštamo ga pred otvorenu raku i dohvaćamo lopate. Pogledom šaram po ljudima koji oko sebe bacaju neispušene cigarete, smijulje se, vonjaju na alkohol, i istiha psuju razgovarajući među sobom...

Klečimo.

Povijeni u koljenima, s rukama ispruženim prema naprijed, očima lovimo deset promrzlih prstiju.

Braća umrlog rođaka ne kleče. Oni stoje sa strane. Prebiru se po džepovima. Vade foto aparate i štrokaju u zatrpanu raku s koje se još puši. Štrokaju u buket ruža, komad daske prošarane slovima sa imenom i prezimenom, datumom rođenja, i konačno, datumom od kojega će početi da blijedi svaka uspomena na onoga pod zemljom...

Vidi ono, preko ramena šapćem ocu, oni kao da se utrkuju koji će više puta štroknuti u pravcu rake... u ...

Gledaj svoja posla i pusti ljude da rade šta im je volja.

Pustio sam.

U povratku s harema, s nama u automobilu, vozi se jedan očev rođak.

Sramota, kaže, dok se spuštamo u dolinu.

Šta je sramota?, pita ga otac preko mentol bombone.

Pa ovo brate, da niko iz javnog života ne uveliča događaj. Ispade da je Hivzo bio mačji kašalj u ovome gradu...

Ti k'o da si sa svadbe, zaustih reći, ali ipak, progutah knedlu.

Pola sata kasnije opraštamo se od rodbine. Jedni drugima stiskamo ruke.

Dođi nekad, onako... bez obaveza, pozivaju oca, dođi sa ženom pa ostani čitav vikend, a ne samo kad nekoga smrt prestigne...

Dogovoreno, odvraća otac. Ja znam da od toga nema ništa. U sljedećih deset minuta, za sobom ostavljamo grad okovan maglom.... Hrlimo na jug.

Šteta, kažem ocu, nismo otišli do Ferhadije.

Što ćeš na Ferhadiji po ovom ledu?, čudi se on, otvarajući novu kesu s bombonima.

Da prošetamo...

De ćeš bolan ne bio, po ovome šetat, ima srce napolju da pukne.

Vozimo se u šutnji obuzeti mislima. Otac ponekad tiho uzdahne nudeći me bombonom. Ja razmišljam o porodici umrlog rođaka; danas su za njim rijetki žalili. Dok primam bombon, gledam očevo izabrano lice. Na njemu prepoznajem, u punoj zrelosti, žalošću okićen lik... Otkrivam još jednu stranu njegovog karaktera.

Onu koja ponekad poklekne i rasprsne slabost iz sebe. Zaustim da mu uputim suvislu riječ utjehe, ali odustajem.

čvrsto stiskam volan grickajući mrvice gorkog okusa dok namrgođeni oblaci iznad nas prosipaju prve kapi kiše.

Dekonstrukcija poetsko- kritičkih vrhunaca u Bošnjaka

Moja mala esenciana
ili vrijes-tomatija bošnjačke
književne kritike No. 2

“Niti je (carevina) jedna dovoljno umrla (sic!) niti je druga dovoljno živa, a odsjaj i jedne i druge već se talože (sic!) u svakoj od ličnosti ovog romana.”

(Fahrudin Rizvanbegović: *Ponornica*)¹

Izvesti dva eksperimenta: 1. pronaći samrtnika, pomoći mu da se opruži na ležaju, i zamoliti ga (ili mu narediti) da nedovoljno umre. Voditi računa da prilikom ovog eksperimenta samrtnik slučajno ne umre dovoljno.

2. Razlomiti ogledalo, i njegova parčad zalijepiti na plastičnu flašu. Potom ga o kanap objesiti nasred osunčane sobe. Posmatrati odsjaje koji su se razigrali po sobi.

Podmetnuti pod flašu neku posudu (po mogućnosti u obliku književnog lika) i odmaknuti se na sigurnu udaljenost. Kradomice posmatrati kako se na dnu podmetnute posude odsjaji polagahno talože.

¹ “Rizvanbegović Fahrudin, prof. Filozofskog fakulteta u Sarajevu, ministar u Vladi FBiH za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. ROđ. 4. 2. 1945. u Stocu. ROD. Nusret i Nazifa. Oženjen. DJECA: Sin i kći. OBR.: doktorat. KARIJ.: prof. (1968-1973) i direktor Gimnazije u Stocu (1979), prof., prodekan i dekan Pedagoške akademije u Mostaru, predsjednik kulturne manifestacije “Slovo gorčina” (1972-1984). DJELA: niz naučnih i stručnih radova, među kojima: “Svjetlost i divanhane”, čitanka za I razred gimnazije, “Antologija bošnjačkog putopisa”. ŽL.: član VKBI, Matičnog odbora KZB Preporod, redakcije Bošnjačka književnost u 100 knjiga. Hobi: lov, ribolov, planinarstvo...”

Linda Prugo

CENZURA

Drhte crvene zvijezde
na nebu noćas.
Crvene, moje zvijezde,
samo moje, samo crvene.

U grobnicama diljem Moskve i Pariza
kraste u obliku crvenih zvijezda u mesu
pokojnih tjelesa
utisnute u one nepodobne
ugravirane na one nepoželjne
urezane na one grlate
istetovirane na one cenzurirane
poput reza između dvije moždane polutke
kao nož zabijene među meke ovojnice
pune živaca;
grafička tehnika duboke štampe na kostima
kao lak plijen, poput ribe probodene ostima.

Drhte crvene oči
na mom licu.
Crvene, moje oči,
samo moje, samo crvene,

Moje sluzave bjeloočnice nabole su se na
oštre krakove zvijezda.
Oko hoće sve gledati,
(pa kad informacija kao živčani impuls
doputuje do mozga)
oko hoće sve vidjeti, sve znati.
nebo
u sjećanje moje urezano,
nigdje zapisano,
u vječnost zapamćeno.

DOK GLUMATAM DA SAM M. PROUST

Na drveću listovi se umnožavaju
i bukete
i blebeću međusobno.
Paukova nit se rastegla u kutu sobe
i reže kao skalpel moje oči
(pitam se da li se klaustrofobija liječi).
Ispred kuće golubovi se prejedaju
do smrti svoje
mokrim kruhom do uginuća
sebe poje.

Plutom ću da se izoliram,
da ih ignoriram,
leteće miševе gradske
što kuže zrak
kružnim putanjama sivih krila.

U deblima je, sanjao sam,
tamnica minijaturnih vila
(pitam se da li kod vila klaustrofobija biva?)
Podsvijest u snu biva
kroz bajku iz djetinjstva.

JEZIKOVATI ILI NE?

kad oslonim jagodice na venerine brijegove
puštam težinu glave da potpuno pada
dlanovi drže skelet lubanje
skoro sam poput hamleta
i skelet zuri sa nakupinom mesa
još svježeg od mladosti
izgledam kao da o nečem važnom
razmišljam
ili kao da sam strašno zabrinut

i znam
sad ću nešto sjetno da napišem
na kom Jeziku?

i znam
sad ću nešto sjetno napisati
na kojem Jeziku?

SALOMIN FETIŠ

Saloma
pleše po stolu moje duše,
oštrim, crnim potpeticama
kucka, poskakuje,
putenim tijelom, zamamnim očima
zavodi me.
Dok je odbijam i tjeram od sebe
njena perverzija na licu mi se očituje
kao muskulatorna promjena
bez vokalnih odjeka.
Glava moja odrubljena,
Saloma se uzбудila.

INTERMEZZO

Krenimo prema konjima
tim punokrvnim papkarima
sa potkovanom srećom na kopitima.
Dopustit ćemo ipak da od njih naprave
paštete i demonske instrumente
DVOTOČKA

D moll
A moll

(DANAS) NAS su premjestili u
međuprostor postojanja.
Danas nismo slušali kako se strune stežu
uvrću.

Struje hipnotički zvuci repova

u mašini za mljevenje mesa
kopita
igraju po tonovima,
krv se proljeva
da bi se partitura ozvukovala.
Dok uživamo u hipnozi gudačkih
instrumenata
osjećam nešto me po vratu škaklja,
smeta.
Zamišljam ako da me guše violinskom
žicom-repom
oko znojnog plavičastog vrata.

TRAŽENJA I ćelavoj pjevačici

Draga, nikad ne znam gdje ću te sresti.
Mislim na ono kad samo sjedimo u sobi
I lutamo po vlastitim mislima,
Pitam se tad hoću li te uopće sresti,
Hoćemo li se prepoznati?

TRAŽENJA II

U potrazi za sobom
nađem te
kako sjediš u sobi
izlizana poput mog namještaja,
još uvijek relativno mlada
i pozivaš me k sebi sada
dok je prostor sobe
obilježen utvarama
mog samotražnja.
U potrazi za sobom
nađem te
kako sjediš u sobi
neopterećena potragama.

DOĐI. DONESI ULICE

Dođi.
Donesi ulice pune prostora
dodira
osmijeha,
vрати se onečišćena tuđim pogledima,
pusti me da se pokoravam tvojim očima
kroz izbjegavanje pogleda,
da u poljupcima preživim inkviziciju
tvog jezika,
dok te ispitujem o pojedinostima
ja sam utjerivač dugova.

Elvedin Nežirović

USUD

Zovem se Ragib i nekad sam bio klesar.
 Već Tri Hiljade Devet
 Stotina Šezdeset i četvrti dan sam,
 evo, nakaza i bogalj,
 crkavam u vlastitom tijelu
 i po rukama one
 što se potajno od mene zgraža -
 moje žene, Vasvije.
 Mina mi posječe noge i iskasapi tijelo
 pa sam ćorav u jedno oko i,
 k tome još, nijem.
 Zovem se Ragib i rijetko izlazim iz svoje
 sobe. Odavno je zgasla moja žeđ
 za ljudima. Staro pero sa sedefnim
 poklopcem, jedina je moja veza
 sa ostalim svijetom.
 Njime govorim i razlučujem se od mrtve
 tišine stvari i zidova. Njime bivam ono
 što mi je od Boga uskraćeno da budem -
 insan. Ime mi je Ragib,
 onaj na čijem je prozoru jutros uveho cvijet.
 Oko još jednom imam al suza nemam da ga
 zalijem: presahno bunar u meni, pa mi dato
 da patim a zabranjeno da plaćem.
 Jes, zovem se Ragib i o meni ste čuli ako
 ste nekad prošli
 sokakom. Ne umijem da govorim pa
 zapisujem ono što mi
 kroz usta ne more izać. Ne idem nigdje i
 ne pokazujem se
 nikom. Tako moja muka biva manja jer
 je ne dotiču drugi.
 Zovem se Ragib i otkako sam bogalj
 nisam usnuo -
 ne bojim se zaspati već se bojim probu-
 diti. I tako
 vazda - jedno oko u ovaj drugo u Onaj
 gleda svijet!
 Zovem se Ragib.
 Onaj kojeg je jučer prevarila žena.
 U ratu sam ostao bez nogu, ali su mi
 zato u miru izrasli
 rogovi. Ne pitaj me jer ne znam koji mi
 je Usud veći.
 Zovem se Ragib. Klesar sam koji od ruku
 kleše riječi. Riječi od kamena.

POTRAGA

pjesnik sam, ne hroničar
 i povijest koju zapisujem
 ne pripada nikom do meni:
 dato mi je da pišem, ne da živim.
 čudno je to sa mnom:
 pjesme su mi psalmi
 a grješan sam kao i svaki čovjek i
 ne umijem biti dobar bolje od drugih
 je li to dar ili usud?
 biti go pred svijetom, bez tajne,
 nimalo više svoj do tuđi?
 a čovjek bez tajne - nije li samo
 pročitana knjiga?
 ko sam, onda, dragi Bože?
 mudrac?
 budala?
 svetac ili grješnik?
 ako mi ikad skineš ovo breme
 molim Te, učini to kao
 Onaj koji zna
 da život i nije ništa drugo do
 potraga.

DISNEYLAND

Na svom lošem engleskom, pokušavam
 jednom
 turisti objasniti ulogu ulice Alekse
 Šantića.
 Kao pravi stranac, on ne razumije šta se
 ovdje dogodilo.
 Za njega je Mostar balkanski Disneyland
 - veselo
 klikće svojim Olimpusom i okularom
 lovi izmasakriranu
 arhitekturu grada.
 Rat je jebeni užas, zaključio je najzad
 moj prosijedi
 evropski prijatelj, valjda inspirisan
 slikom globalne
 destrukcije.
 Shvatam koliko se njegovo poimanje
 rata
 razlikuje od mog:
 u iskopini granate on je vidio sigurnost
 svijeta iz kojeg dolazi -
 ja, još krhku, samoniklu,
 Vlat trave.

ZVIJER IZ HOTELSKE SOBE

Stojim na balkonu sobe motela Gala, na
 ulazu u Travnik, čija me
 geometrija savršeno precizno podsjeća
 na ratno sklonište.
 (Gledajući raspolučene trokatnice,
 dolazim do zaključka kako
 simetrija bosanskih gradova postoji i kao
 univerzalna vizija zla.)
 Primjećujem kako mi je život u skloništu
 odredio mjeru udobnosti
 pa hotelske sobe danas doživljam kao

prirodni nastavak ratne
 tjeskobe. Stoga se pokušavam kretati ne
 dotičući stvari oko sebe,
 uvjeren da u svakoj spava
 zvijer
 čija prisutnost refleksno poništava
 svijest o svemu osim o golom životu:
 taj strah
 najupečatljivija je unutarnja
 slika rata koju
 nosim.

GUERNICA
(BILI SMO DJECA)

bili smo djeca
 vojnici koji su jurišali na ženska srca
 zdušnije nego na neprijateljske bunkere
 voljeti!
 o, zaboga, zbog ljubavi je vrijedilo izgu-
 biti rat...
 mi smo povijest učili
 vodeći tuđe ratove
 u rovovima tmastim
 obuzdavalim smo mladost koju
 nikada nismo uspjeli odživjeti
 naši snovi su pokošeni na nekoj oranici
 naši snovi su pucali
 poput dječijih lubanja pod vojničkim
 čizmama
 naši snovi su, poput ptica, rastjerani
 rafalima
 i sada postoje negdje
 kao sveukupno ništa
 bili smo samo djeca
 umjesto u zagrljaje očeva
 jurišali smo u iskopane grobove
 u ovu pjesmu
 iz koje su trebale iznići ruže
 u kojoj su se trebale naći gole krasotice
 a ne motivi s Guernice
 bili smo djeca
 sada smo duhovi
 sada smo
 Smrt

SPONTANOST

volim tu spontanost,
 kada ti za večerom
 sa bedara sklizne
 rub haljine
 ili, kada pod stolom,
 u nekom kafiću,
 zamijetim
 tvoja gola koljena
 volim kada ti u snu
 kao riba iz mreže
 dojka
 isklizne iz grudnjaka
 volim te trenutke
 u kojima bivam
 nepravedno počašćen
 mrvicama tvoje ljepote

Dekonstrukcija poetsko-kritičkih vrhunaca

u Bošnjaka

Moja mala esenciana
ili vrijes-tomatija bošnjačke
književne kritike No. 3

"Kulenovićeva Ponornica, baš kao
i posthumno objavljena poema Na pravi
put sam ti, majko, izišo ili knjiga priča
Gromovo đule, sva se izračila (sic!) iz ove minu-
cizno i s toplinom satkane slike (sic!)."

(Enes Duraković: *Ponornica*)¹

Izvesti jedan eksperiment: Nasred sobe postaviti
knjigu s esejom u kojem su minuciozno i s toplinom
satkane slike (po mogućnosti esej S. Kulenovića Iz
smaragda Une). Nedaleko od te rastvorene knjige
otvoriti praznu bilježnicu. Sakriti se iza ormara i
posmatrati kako se novi tekst polagahno
izračava iz slikovitog eseja sokovito
natapajući praznu bilježnicu.

¹ "Duraković Enes, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu. ROĐ. 14. 8. 1947. u Polju, Derventa. ROD. Abid i Fatima. Udovac. DJECA: kći. OBR.: Filozofski fakultet u Sarajevu (1971.), magisterij (1975.), doktorat (1978.). KARIJ.: docent Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1978.), vanr. profesor (1983), red. prof. (1988.). Zamjenik i ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi RBiH (1993.-1994.). Tokom 1995. direktor i urednik Izdavačke kuće "Preporod". Iste godine osnovao Izdavačku kuću "Alef". Predsjednik BZK "Preporod" (1993.), član Izvršnog odbora VKBI. DJELA: veliki broj naučnih i stručnih radova, među kojima i knjige: "Govor io šutnja tajanstva" (1979.), "Pjesništvo Skendera Kulenovića" (1983.), "Antologija bošnjačke poezije XX vijeka" (1996.), "Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka" (1995.). Priredio veliki broj značajnih izdanja, sudjelovao u radu znanstvenih simpozija. ODL./NAGR.: nagrada za esej "Braća Šimić"..." (Izvor: Ko je ko u Bošnjaka / glavni i odgovorni urednik Atif Purivatra, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000.)

Dekonstrukcija poetsko- kritičkih vrhunaca u Bošnjaka

Moja mala esenciana
ili vrijetomatija bošnjačke
književne kritike No. 4

"On (Muhamed, op.aut.) je
kujundžija i šara (sic!) istovremeno, a nijedan
od iskucanih elemenata na stvaralačkoj iskucanoj tabli
(sic!) nema primat glavnoga"

"Muhamedova, to je Kulenovićeve sudbina (sic!)"

"Taj sraz u mnogim ličnostima Ponornice previre, a u Muhamedu se nikako ne
može izliti iz korita (sic!) ponorne neodlučnosti, mada možemo pretpostaviti da bi
se izlilo u sljedećim tomovima, (sic!) zamišljene tetralogije, ako je suditi po idejnom
zasnovu poeme Na pravi put sam ti, majko, izišo (sic!)"

(Fahrudin Rizvanbegović: *Ponornica*)

- Pardon, ko previre u ličnostima Ponornice?
- Sraz.
- A šta je sa Muhamedom, je li i u Muhamedu previre sraz?
- U Muhamedu se, pak, on ne može izliti iz korita?
- Molim?
- Ali svakako vjerujem da bi se izlilo u narednim tomovima, zamišljene tetralogije?
- Ko bi se izlilo?
- Pa sraz.
- A kako to znate?
- Prosudujem po idejnom zasnovu poeme Na pravi put sam ti, majko, izišo.
- A je li se u toj poemi iz Muhameda izlilo sraz.
- Tu Muhamed, zapravo, nije lik. To je sasvim drugo djelo. Ali Muhamedova sudbina je, znate, ustvari sudbina samog Kulenovića.
- A, znači, Muhamed je autor koji će ispustiti svoj sraz iz njegova korita u buduću tetralogiju?
- Ma, ne, Muhamed nije ni autor.
- Nego, dovraga, ko je on?
- On Vam čak nije ni lik. On Vam je, moj prijatelju, i šara i kujundžija istovremeno na iskucanoj tabli.
- Molim???

¹ "Rizvanbegović Fahrudin, prof. Filozofskog fakulteta u Sarajevu, ministar u Vladi FBiH za obrazovanje, nauku, kulturu i sport. ROD. 4. 2. 1945. u Stocu. ROD. Nusret i Nazifa. Oženjen. DJECA: Sin i kći. OBR.: doktorat. KARIJ.: prof. (1968-1973) i direktor Gimnazije u Stocu (1979), prof., prodekan i dekan Pedagoške akademije u Mostaru, predsjednik kulturne manifestacije "Slovo gorčina" (1972-1984). DJELA: niz naučnih i stručnih radova, među kojima: "Svjetlost i divanhane", čitanka za I razred gimnazije, "Antologija bošnjačkog putopisa". ČL.: član VKBI, Matičnog odbora KZB Preporod, redakcije Bošnjačka književnost u 100 knjiga. Hobi: lov, ribolov, planinarstvo..."

Dinko Kreho / Studentska buna na početku milenija: Hoće li nova studentska kultura podleći iskušenju postajanja lifestyleom, ili će artikulirati svoju revolucionarnu sadržinu u primjerenu političkom obliku?

Đorđe Krajišnik / Postratna fragmentarizacija i decentralizacija univerziteta: Opet možemo nazreti strah koji je nametnut od strane samog fakulteta koji se trudi kontrolisati i svojom politikom ubiti svaku želju za buntovnički izraz, te usmjeravati i na kraju proizvesti prototipne i podobne studente, a kasnije i profesore, koji će opet proizvoditi isto tako prototipne đake ili studente, i tako unedogled u prototipnost.

Kenan Efendić / Inženjering etničkih duša: Dovođivanje rata u kontekstima postpotopne kontramultietničke Bosne i Hercegovine ne znači ništa drugo do dovršavanje procesa konstruiranja kolektivnih etničkih identiteta, zbog čije je nedovršenosti rat upravo i mogao, ili morao, početi.

univerzitet, studenti, politika

Krystyna Zukowska / Južna slavistika kao zrcalo raspada sistema: Južna slavistika kao nauka postaje proizvod nacionalnih politika, a jedina nada ostaje u kritičkim umovima studenata i profesora koji naspram određenih nacionalističkih politika znaju doći do srži predmeta svog studija i koji će, ne plašeći se za svoje karijere, biti kritični u svom pristupu i na taj način očuvati nestajuću srednjojužnoslavensku kulturnu zajednicu

Jasna Kovo / Subverzivnost dekonstrukcije univerziteta: Poistovjećivanje univerziteta sa institucijom Države, neizbježno je mjesto u dekonstruiranju institucionalnih zadataka ovog mjesta u kojem se uključuju i međusobno isključuju diskurzivne prakse i preraspodjele date Moći otjelotvorene u instituciji Države-prostora koji krije pozadinske elemente religijskoga, nacionalnoga, i prevashodno jednog političkoga programa univerzalizacije istina i znanja.

Studentska buna na početku milenija

**Perspektive i ograničenja
heterogenosti ideološke platforme**

Dinko Kreho

Tu dolazimo i do nekih ozbiljnih problema i dvojbi koje vjerojatno čekaju zatočnike studentske bune u Hrvatskoj. Prije svega, upravo se raznolikost nove studentske kulture, koja je bila njezin spiritus movens, lako može pokazati kao dvosjekli mač. Banalno rečeno, ako su na jedinstvenoj platformi okupljeni oni koji čitaju Zarez, oni koji čitaju Hrvatsko slovo, te oni koje ni jedno ni drugo ne zanima, kako će ta platforma uopće artikulirati određeni politički identitet?

Dok su se u susjednoj Hrvatskoj lomila koplja oko studentske blokade sveučilišta, veleučilišta i inih visokoobrazovnih središta diljem države (nastavak se očekuje u predstojećoj akademskoj godini), u Bosni i Hercegovini izostale su slične masovne inicijative. Tek je uz jednodnevnu blokadu tuzlanskoga Filozofskog fakulteta, premda organiziranu u prvom redu kao prosvjed protiv korupcije, usputno okupljen i studentski plenum, gdje su, među ostalim, izneseni i zahtjevi za besplatnim visokim obrazovanjem. Ne bi se moglo reći da je položaj prosječnog studenta u BiH povoljniji nego u Hrvatskoj, ili da je opća socijalna situacija bolja: sve su prilike da važi baš suprotno. Zbog čega je, dakle, masovnij) a pobuna protiv tehnokapitalističkog masakriranja sveučilišnog obrazovanja (ne nužno modelirana po hrvatskom uzoru!) u BiH - nepostojeća?

Prvi potencijalni argument koji bismo morali odbaciti jest onaj fatalistički: da je mentalitet Bosanaca i Hercegovaca takav da se nikad ni oko čega ne možemo dogovoriti, naša narav inherentno parazitska a da se najbolje sporazumijevamo fizičkim nasiljem. Ova suštinski rasistička logika nije manje prisutna u poslijeratnoj BiH - na način mazohističkog autostereotipa - negoli, primjerice, u Zagrebu ili Beogradu. Pribatimo li determinizam, njime može-

FOTO: Adam Vidas, Zadarski list

mo objasniti sve: i ratovi koje smo pokretali i zločini koje smo počinili bili bi tako rezultatom krvavoga povijesnog usuda u koji nas tjera naša ćud. Takva je percepcija, naravno, radikalno depolitizirajuća; potražimo stoga odgovor na drugoj strani.

Ako je inertnost bosanskohercegovačke studentske populacije politički proizvedena, tko su njezini generatori? U tekstu "Smrt bosanskog studenta", jednom od rijetkih osvrtâ na ovu temu, Kenan Efendić podsjeća na ulogu nacionalističkih ideologija koje, s početka devedesetih naovamo, nastoje oblikovati "(...) na ratu, sukobu, strahu i dresuri, nova, paralelna i suprotstavljena, nacionalno i religijski ograničena, zatucana i umrtvljena društva"¹. Nedavno minuli rat, koji nacionalističke pripovijesti uzimaju za svoj središnji orijentir, pojavljuje se pritom kao linija cenzure: sve što bi studentska kultura eventualno moglo preuzeti kao nasljeđe iz prošloga sustava, isključeno je - ne jednom, već trostruko. Populacija koja je u formativne godine došla u poslijeratnom razdoblju, upoznala je stvorene uvjete kao jedinu i konačnu stvarnost, a dospjevši u studentsko doba, tu stvarnost i aktivno proizvodi. I premda u današnjoj Bosni i Hercegovini uživamo tri društva u jednom, niti jedno od njih nije odmaklo od stadija političke infantilnosti. Ali, uzrocima koje Efendić opisuje valja pribrojati i njihovo naličje: alternativu-koja-to-nije. To je onaj (znatni!) dio bh. intelektualne zajednice koji je političke prilike u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini fatalistički prih-

vatio kao svojevrsan kraj povijesti, stanje koje se može opisivati ili svoditi pod teorijske modele, ali nikad i ničim prevladati. I, kao što totalitarni nacionalizmi polaze od zabrane politike (shvaćene kao otkrivanje, ispitivanje, pa i poticanje društvenih antagonizama unutar kompaktnih nacionalnih tijela), tako i ovaj intelektualni konformizam isključuje političku kritiku koja bi dovela u pitanje same parametre stvarnosti koja ga čini održivim².

Osvrnimo se, međutim, na Hrvatsku devedesetih. S dvjestotinjak hiljada Srba manje nakon Oluje, ona je, uz Sloveniju, danas etnički najhomogenija država u regiji (ako znamo kako je postignuta perspektiva takve "stabilnosti", sve je samo ne obećavajuća!). Ali, u svojoj recentnoj povijesti, i Hrvatska je, poput Bosne i Hercegovine, (bila) poharana ratom, etničkim čišćenjem, smrću i pljačkom. Gdje onda leži ključna razlika među njima? Tragom teze Envera Kazaza o Bosni i Hercegovini kao getu³, rekao bih da je najveći problem studentske populacije i ostalih mladih ljudi u BiH rigidni vizni režim, koji do apsurdnosti otežava međunarodno kretanje. Uzalud nam bespuća interneta, fizičko putovanje još uvijek je ključno za oblikovanje i razmjenu iskustava. Studentski frontovi u Hrvatskoj mogli su dostići potrebnu širinu i kritičnu masu zahvaljujući raznolikosti osobnih iskustava koja su pojedinci u njih unijeli - iskustava stečenih prije svega neposrednim fizičkim kontaktom s drugim i drugačijim sredinama (recimo, još prije masovnih blokada, na

¹ Kenan EFENDIĆ, "Smrt bosanskog studenta", <http://www.e-novine.com/index.php?news=25934>

² Kritički prikaz ovoga fenomena dugujemo Nebojši Jovanoviću. Vidi: Nebojša JOVANOVIĆ, "Against liberal post-Yugoslav conformism", u: *Prelom 08*, Beograd, jesen 2006, 63-71; dostupno na: <http://www.prelomkolektiv.org/pdf/prelom08.pdf>

³ Vidi: Enver KAZAZ, "Getoistan - kratko pismo za bolno rastajanje", na: http://www.bhdani.com/default.asp?kat=txt&broj_id=614&tekst_rb=12

Sveučilištu u Zadru organizirani su prosvjedi u znak podrške katalonskim studentima, o čijem se pak buntu u BiH gotovo ništa nije čulo). Značajan postotak studentske populacije Bosne i Hercegovine nikad nije bio izvan države, ili, najdalje, hrvatskog primorja (ovo je, naravno, subjektivna procjena: takva, prijeko potrebnog istraživanja, teško da će ikad biti).

U razgovoru za službenu internetsku stranicu zagrebačkih prosvjednika⁴, Rastko Močnik povezo je strukturu studentskih plenuma sa starom koncepcijom osvobodilne fronte, koju je osmislio bugarski komunist Georgij Dimitrov. Oslobodilačka je fronta strategija u kojoj se na fonu minimalnoga zajedničkog interesa - u Dimitrovoj zamisli, borbe protiv fašizma - okupljaju pojedinci i grupe inače raznolikih, pa i nespojivih političkih opredjeljenja. Hrvatski studentski protesti, promatrani izvana, predstavljaju školski primjer takvog okupljanja. Otud idealistički postulirana Efendićeva tvrdnja o hrvatskim studentima koji su "sačuvali srž i duh studentske kulture i studentske svijesti mladog čovjeka s otporom prema nesposobnosti i nemoralu vlasti"⁵ previda kako je upravo suštinska heterogenost motor studentskoga bunta. Prosvjedi nikad ne bi dostigli razmjere koje jesu da nisu počivali na optimalnom načinu okupljanja neistomišljenika - realiziranom u obliku studentskoga plenuma. Prosvjednici nikad i nisu pokušali oformiti kompaktni korpus na način na koje nacionalističke ideologije maštaju o kompaktnim podaničkim tijelima; upravo suprotno, "filozofija minimalnoga zajedničkog interesa" omogućila im je drugačiji način djelovanja

Tu dolazimo i do nekih ozbiljnih problema i dvojbi koje vjerojatno čekaju zatočnike studentske bune u Hrvatskoj. Prije svega, upravo se raznolikost nove studentske kulture, koja je bila njezin spiritus movens, lako može pokazati kao dvosjekli mač. Banalno rečeno, ako su na jedinstvenoj platformi okupljeni oni koji čitaju Zarez, oni koji čitaju Hrvatsko slovo, te oni koji ni jedno ni drugo ne zanima, kako će ta platforma uopće artikulirati određeni politički identitet? Ako studentski pokret funkcionira tek kao platforma za mobiliziranje razlika u ime zajedničkoga cilja, u opasnosti smo da namjesto političke inicijative dobijemo akciju postpolitičkog identity managementa. Narav studentske borbe jasno je politička, ne u smislu pukoga upravljanja javnim poslovima, nego na način da dovodi u pitanje same strukturalne pretpostavke jednoga sustava u nastajanju. U zasigurno najoptimističnijem od brojnih tekstova nastalih povodom protesta, Petar Pavlović izražava nadu da će ovi rezultirati "(...) što čvršćim radničko-studentskim savezom oštro usmjerenim protiv logike kapitala"⁶. Tvrda struja u studentskom pokretu, smatra Pavlović, ne bi smjela podlijegati kompromisima s

Ne bi moglo reći da je položaj prosječnog studenta u BiH povoljniji nego u Hrvatskoj, ili da je opća socijalna situacija bolja: sve su prilike da važi baš suprotno. Zbog čega je, dakle, masovn(i)ja pobuna protiv tehnokapitalističkog masakriranja sveučilišnog obrazovanja (ne nužno modelirana po hrvatskom uzoru!) u BiH - nepostojeća?

"umjerenjačkim" frakcijama, a u konačnici bi morala i masovno motivirati radnike da i oni, bojkotirajući surovu logiku tranzicijskog izrabljivanja, na sličan način zaposjednu tvornice. No, kako da "tvrda struja" uopće preuzme kormilo kad se ni nakon nekoliko mjeseci blokade nije ideološki izdiferencirala?

Na stranici www.slobodnifilozofski.com mogće je naći, među ostalim, razgovore s Rastkom Močnikom i Slavojem Žižekom, ili kapitalne tekstove Pierrea Bourdieua; međutim, pretpostavljeni ljevičarski identitet i karakter same akcije kao da se potiskuju. Čini se da studentski pokret uporno odlaže izričito političko samolegitimiranje, u strahu od konfliktnog potencijala unutar njega samoga, kao izrazito heterogene idejne i ideološke platforme.

Već sam govorio o značaju koji za obrazovanje nove studentske kulture ima putovanje, kretanje, iskustvo daljine. Nadalje, lako ćemo zaključiti da se ona ustvari formira oko svojevrzne migrantske paradigme - na način migrantskoga subjekta kakvim su ga teoretizirali Deleuze i Guattari. Naime, studentska platforma ne samo da dovodi u ravan one-koji-čitaju-Zarez, one-koji-čitaju-Hrvatsko slovo i one-koje-nijedno-ni-drugo-ne-zanima, nego, u krajnjoj liniji, omogućuje i ujedinjavanje svih ovih tipova u istome subjektu. Tipičan eksponent studentskoga pokreta shizofren je u delezovskom smislu - objedinjuje u sebi proturječna vladajućeg sustava. Zamislimo takvoga subjekta kao nositelja jednoga revolucionarnog poretka: shvatit ćemo kako je on zapravo savršeno uklopiv u neoliberalni kontekst⁷. Navedimo primjer ruksakaškog turizma (backpacking), suvremenog "pokretnoga" kulturnog modusa: njegov je pretpostavljeni teren svijet gdje je politiku odmijenila kultura a politički konflikt mnoštvenost "životnih stilova". Hoće li nova studentska kultura podleći iskušenju postajanja lifestyleom, ili će artikulirati svoju revolucionarnu sadržinu u primjerenu političkom obliku? Kako god bilo, sigurno je da će se u vezi s ovim prosvjedima još puno toga događati, a u Bosni i Hercegovini barem čuti.

⁴ Vidi: "Ovaj studentski zahtjev odlučuje o prirodi društva u budućnosti" (razgovor s Rastkom Močnikom), na: <http://www.slobodnifilozofski.com/2009/05/razgovor-sa-slovenskim-sociologom.html>

⁵ EFENDIĆ, nav. tekst

⁶ Petar PAVLOVIĆ, "Iskustva i pouke studentskih blokada", u: Novi plamen 11/III, srpanj-juli 2009, str. 33

⁷ Za kritiku Deleuzova modela "raspršenog subjekta", koji je u popularnome shvaćanju postao podjednako primjenjivim na klasu bogatih globetrottera i na, primjerice, traumatizirane emigrantske mase iz Trećega svijeta, vidi: Slavoj ŽIŽEK, Škakljivi subjekt: odsutni centar političke ontologije, Sarajevo: Šahinpašić, 2006, 197 (preveo Dinko Telečan)

Postratna fragmentarizacija i decentralizacija univerziteta

O novim institucijama neslobode
i diletantizma - Univerzitet
u I. Sarajevu

Dorđe Krajišnik

Raspad Jugoslavije, i strašni rat koji se odigrao na prostoru Bosne i Hercegovine, doveo je i do potpunog urušavanja univerziteta kao krovne društvene institucije. To je uslovalo fragmentarizaciju jednog postojećeg univerziteta na nekoliko manjih univerziteta, odnosno došlo je do stvaranja nekoliko, skoro strogo nacionalnih univerziteta širom Bosne i Hercegovine, da bi se tokom i nakon rata mogla proizvoditi nova nacionalna "pamet". Ratni model univerzitetskog djelovanja se nastavio i u postdejtonskom periodu i ostao nepromijenjen sve do današnjeg dana.

Opšte je poznata činjenica da je u postratnoj bosanskohercegovačkoj zbilji, djelovanjem raznih postraumatskih faktora, došlo do potpune degradacije i dekadencije svih oblika društvenog i kulturnog života, odnosno - do potpunog pomjeranja kako vrijednosti tako i vrijednosnih granica i stavova. Stoga u takvoj BiH, osakaćenoj ratnim strahotama i još uvijek u svakom pogledu duboko nesređenoj, postoji nekoliko presudnih uticaja koji onemogućavaju napredak u bilo kom, sem u kriminalnom i korupcijskom pravcu. U osnovi kulturnog i društvenog stanja jesu ostaci kolektivističke tradicije, koju nikako ne uspijevamo odbaciti, jer je u kulturi bila prisutna kroz čitavu istoriju (pa tako i u toku jugoslovenske komunističke ere), te predstavlja jedan od temeljnih načina upravljanja i razmišljanja kod velikog broja ljudi u ovoj zemlji. U skladu s tom, u određenoj mjeri modifikovanom kolektivističkom težnjom i njenim načinom rezonovanja stvarnosti, ukazali su se postapokaliptični nacionalistički torovi u formi dva bosanskohercegovačka entiteta iz kojih se neprestanom retorikom zatezanja situacije i potezanja nacionalnih interesa u cilju zaštite nekolicine nacionalnih ovnova-predvodnika, koji su do guše ogrezli u kriminalu, stvara atmosfera jednog sveprisutnog i neprekidnog rata. Rata, ovaj put bez masovnih ubijanja i proljevanja krvi, ali rata masovnog ubijanja moždanih ćelija

kod građana ove zemlje, rata u kojem se građani sistematski i potpuno zaglupljuju, u kojem se narod getoizira i stvara nova masa koja će na najmanji mig monstruoznih očeva nacije biti ponovo spremna na ubijanje.

Kada iznosim ove činjenice i kada pominjem masu kojom se manipuliše, mislim prije svega na one ljude koji su proživljavali djetinjstvo ili svoju ranu mladost dok je trajao apokaliptični bosanskohercegovački krvavi pir, dakle, na onu populaciju koja bi trebala i koja treba, ukoliko već u njoj nije ubijen smisao za takve stvari, povesti ovu zemlju van iz okova vođa (čije su ruke krvave do laktova!) i njihovih novih-starih ratnohuškačkih etnopolitika. Pri tome, naravno, misli se na novu akademsku populaciju koja stasava ili je nedavno stasala na mnogobrojnim bosanskohercegovačkim privatnim ili neprivatnim univerzitetima i fakultetima. I tu dolazimo do onoga što bi zapravo trebala biti suština ove priče, do onoga čime se trebamo baviti u okviru našeg tematskog zadatka, a to je dakle problem univerziteta ili univerziteta danas, u Bosni i Hercegovini i njenom bližem okruženju. Mada je ova zemlja još uvijek u daleko nezavidnijem položaju nego što su to susjedne zemlje kada je univerzitet u pitanju, tako da poređenje i govor o nivou bosanskohercegovačkih univerziteta naspram univerziteta iz susjednih zemalja i nije baš zahvalan posao. Stoga ću se ja u toku svoga izlaganja, a da ne bih suviše lutao i govorio ono što mi nije baš najpoznatije, ograničiti prije svega na ono što mi je najbliže, odnosno na univerzitet, a opet niže na fakultet koji je meni blizak. Dakle, na Univerzitet u Istočnom Sarajevu, a tačnije na Filozofski fakultet u okviru gore pomenutog univerziteta. Ali bez obzira na to što ću se ograničiti na tu jednu, meni blisku instituciju, ja neću govoriti samo o njoj, već ću na osnovu nje govoriti generalno o stanju na bosanskohercegovačkim univerzitetima i fakultetima. Jer, zaista su samo nijanse u pitanju kada je riječ o njihovom stanju.

Raspad Jugoslavije, i strašni rat koji se odigrao na prostoru Bosne i Hercegovine, doveo je i do potpunog urušavanja univerziteta kao krovne društvene institucije. To je uslovalo fragmentarizaciju jednog postojećeg univerziteta na nekoliko manjih univerziteta, odnosno došlo je do stvaranja nekoliko, skoro strogo nacionalnih univerziteta širom Bosne i Hercegovine, da bi se tokom i nakon rata mogla proizvoditi nova nacionalna "pamet". Ratni model univerzitetskog djelovanja se nastavio i u postdejtonskom periodu i ostao nepromijenjen sve do današnjeg dana. On je uslovio vraćanje na devetnaestovijekovni model kreiranja nacionalne svijesti, odnosno, na devetnaestovijekovni model izučavanja svih naučnih oblasti i njihovo dovodenje, na svakom mjestu gdje je to bilo moguće, u usku vezu sa nacionalnim identitetom jednog od bh. naroda.

FOTO: Amer Tikveša

Pritome, vidno je odbacivanje i satanizovanje svega onoga što remeti koncept nacionalne kulture, kao i uzdizanje i rehabilitovanje podobnih ličnosti i oblika nacionalne kulture koji su imali "nesreću" da im prošli sistem nije dopuštao da dođu do izraza. Pa je tako prisutno veličanje deklariranih fašista iz Drugog svjetskog rata kao najvećih sinova, što je naprimjer bio slučaj sa likom i djelom Nikolaja Velimirovića, tzv. Sv. Nikolaja, ili ukazivanje na pogubnost i ništavnost djela Branka Ćopića kojega su iste one snage koje su posvetile fašistu Nikolaja, potkazale kao "crvenog" i za nacionalnu kulturu nepodobnog pisca.

S druge strane, pored djelovanja nacionalističkih faktora na kreiranje novih bosanskohercegovačkih univerziteta, jednu od presudnijih uloga u njihovom formiranju odigrale su i vjerske institucije. Na svim univerzitetima, bez obzira koja konfesija je većinski zastupljena u tom dijelu zemlje gdje se univerzitet nalazi, vjerski faktor, nakon što se srušio vladajući komunistički sistem i nakon što se riječ bog počela pisati velikim slovom, odnosno, nakon što je religijsko ušlo na velika vrata u sve pore društva i postalo obilježje za vrednovanje kako pojedina tako i institucija, vjerski faktor, dakle, uz nacionalnu osviještenost počinje predstavljati jednu od glavnih vodilja u kreiranju i vođenju politike univerziteta i fakulteta. Tako, u svakom dešavanju vezanom za ove obrazovne institucije, učešće neizostavno uzimaju i vjerski službenici. Bilo da se radi o

otvaranju novih objekata ili pak o bilo kojoj vrsti proslava vezanih za neki praznik ili neki važan istorijski datum koje univerzitet ili fakultet obilježavaju, uvijek i u svim prilikama možete primijetiti članove vjerskih zajednica koji su tu da bi uz obavljanje vjerskih obreda dali svoj blagoslov i time pokazali svoju sveprisutnost i u svjetovnim poslovima. Pored toga, vjersko se neizostavno uvuklo i u naučne sfere, tako da se mnoge naučne oblasti danas proučavaju pod jakim uticajem vjerskog tumačenja - bilo da se radi o tumačenju književnih, filozofskih i drugih djela, skoro uvijek imate prisutan, pa u nekim slučajevima i presudan, uticaj vjerskog tumačenja. Stoga, često se može postaviti pitanje nisu li to bosanskohercegovački univerziteti postali džemati i crkvene opštine?

Kada je riječ o Univerzitetu u Istočnom Sarajevu, ili pak, o Filozofskom fakultetu u okviru tog Univerziteta, sve gore izneseno neizostavno važi i za njega, i sve izneseno jeste i sastavni njegov dio. Univerzitet u Istočnom Sarajevu nastao je početkom rata u Bosni i Hercegovini, tačnije 1992. godine, mada u zvaničnoj univerzitetskoj publikaciji stoji da je "univerzitet u Istočnom Sarajevu zakonski sukcesor Univerziteta u Sarajevu koji je osnovan 1949. godine", što je veoma diskutabilna stvar, tako da ovom prilikom ne bih ulazio u tumačenje toga. Fakulteti u okviru ovog univerziteta smješteni su na veoma širokom prostoru sarajevsko/romanijske regije, a i nešto šire, pošto se pojedini njegovi odjelci nalaze u

Foči, Trebinju, Zvorniku, Bijeljini i drugim mjestima. Ali onaj njegov glavni dio smješten je na teritoriji grada Istočno Sarajevo. Za neupućene, I. Sarajevo se prostire takođe na širokom području, pa zahvata teritoriju od prevoja Rogoj s jedne strane, pa sve skoro do Han Pijeska i Višegrada s druge strane. I kao što se iz navedenog može vidjeti, pojam univerziteta u Istočnom Sarajevu je isuviše širok u svakom smislu, pa je veoma teško biti upućen u dešavanja u svim njegovim dijelovima, tako da ću ja ovdje, kao što je već ranije napomenuto, iznijeti neke činjenice o Filozofskom fakultetu smještenom na Palama, ili kako to neki više vole reći - u Palama. Ali opet ću na-

Stoga ću se ja u toku svoga izlaganja, a da ne bih suviše lutao i govorio ono što mi nije baš najpoznatije, ograničiti prije svega na ono što mi je najbliže, odnosno na univerzitet, a opet niže na fakultet koji je meni blizak. Dakle, na Univerzitet u Istočnom Sarajevu, a tačnije na Filozofski fakultet u okviru gore pomenutog univerziteta. Ali bez obzira na to što ću se ograničiti na tu jednu, meni blisku instituciju, ja neću govoriti samo o njoj, već ću na osnovu nje govoriti generalno o stanju na bosanskohercegovačkim univerzitetima i fakultetima. Jer, zaista su samo nijanse u pitanju kada je riječ o njihovom stanju.

pomenuti da bez obzira na to što ću govoriti samo o njemu, ja ću na osnovu njega govoriti o svim fakultetima u okviru Univerziteta u Istočnom Sarajevu, jer držim da se stanje na njima znatno ne razlikuje od stanja na Filozofskom fakultetu na Palama.

Filozofski fakultet na (ili u) Palama se takođe smatra sukcesorom Filozofskog fakulteta u Sarajevu, tako da se kao njegova godina osnivanja uzima 1950., ali njegov stvarni početak se, takođe, sasvim opravdano može vezati za 1992. godinu. Kao i sam grad Istočno Sarajevo ovaj Filozofski fakultet danas u velikoj mjeri jeste marginalizovana institucija, i on se neprestano nalazi u sjenci kako banjalučkog, tako i sarajevskog Filozofskog fakulteta. Pa se u velikom broju slučajeva ovaj fakultet, kao u suštini i cjelokupan Univerzitet u I. Sarajevu, isključuje iz nekog ozbiljnijeg posmatranja i doživljavanja. Jer, otkako je administrativni i politički centar RS-a postala Banjaluka i otkako je djelovanjem centralnih sila u ovom bosanskohercegovačkom entitetu sva pažnja usmjerena na taj njegov dio, i otkad je istočni dio Republike Srpske pod uticajem raznih političkih trvenja u potpunosti zaboravljen, sam grad Istočno Sarajevo, pa tako i njegovi fakulteti su postali rubno

pitanje. Na koje se suštinski i ne obraća mnogo pažnje, jer trenutno nije od velike strateške važnosti za moćnike koji se trude napraviti ono što bi se moglo imenovati kao Banjalučka republika. Iz takvog odnosa od strane Banja Luke proizilaze i svi drugi odnosi prema Filozofskom fakultetu na Palama. Veliki broj profesora koji cirkulišu na ovom fakultetu dolazi iz Srbije, i jedan manji broj iz Crne Gore, dakle sa fakulteta u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, te Nikšiću i Podgorici. Te profesorske snage predstavljaju gro kadra na ovom fakultetu, dok onaj drugi, manji broj profesora jesu tzv. redovni profesori, odnosno profesori koje možete u bilo kojem trenutku naći na fakultetu. To naravno ne znači da profesori koji dolaze sa univerziteta iz susjednih zemalja nisu redovni profesori, naprotiv - većina njih se zaista i vodi tako, ali druga je stvar to što njih možete sresti svega dva do tri puta u toku jednog semestra. Što dalje upućuje na zaključak da Filozofski fakultet na Palama ima jako malo vlastitih i stalno prisutnih kadrova, što dalje upućuje da je politika stvaranja novih profesora, što bi trebala biti jedna od glavnih obaveza fakulteta, ide jako traljavo, pa je veoma rijedak slučaj, čast izuzecima, da imate profesora koji je "proizveden" na ovom fakultetu. I naizgled tu zaista nema nikakvih problema - ko ne bi poželio da sluša predavanja kod najpriznatijih naučnika u regionu? Ali, glavni problem koji se nameće i koji donose ti i takvi profesori jeste njihov odnos prije svega prema studentima, a u krajnjoj liniji i prema samom fakultetu.

Naime, veliki broj njih svoj dolazak na Filozofski fakultet na (ili u) Palama doživljava kao svojevrstan izlet i odmor od teških obaveza na matičnim fakultetima. To i ne čudi, kada se uzme da su Pale bile poznato prijeratno vikend izletišta (pa otuda i dolazi ono ići "na" a ne "u" Pale). Međutim, Pale više nisu vikend izletišta, već bi po onome kako se predstavljaju trebale biti značajan obrazovni centar. Izleti profesorima bi se opet mogli nekako i oprostiti, ali je neoprostiv njihov pristup nauci i studentima na tom fakultetu. Tako uopšte nije rijedak slučaj da vas oni posmatraju kao neke jadnike koji su proživjeli i preživjeli neki nesretni rat, pa odaju utisak da se prema vama kao tim jadnicima trebaju ponašati popustljivo da vas ne bi povrijedili, jer ste vi zapravo već suviše propatili. I tada dođete do nekih zaprepašćujućih saznanja. Profesor studentici ili studentu nakon što je ova ili ovaj odgovorila/o na pitanja postavljena na ispitu kaže: "Da si mi u Beogradu, za ovo ne bi dobila/o ni ocjenu 6, ali evo ti ocjena 8". I vi tu ostanete potpuno frapirani načinom na koji se taj profesor ophodi prema vašoj kolegici ili kolegi, okrenete se oko sebe da negodujete, da pitate pa zašto su oni u Beogradu vrijedniji od mene, i tu vas dočeka gomila nezainteresovanih faca koje su tu samo da bi upisale neku ponižavajuću ocjenu i nastavili svoju čamotinjsku meditaciju. I opet, i u ovom slučaju bi možda mogli oprostiti profesorima - jer ko ne bi volio da su profesori

S druge strane, pored djelovanja nacionalističkih faktora na kreiranje novih bosanskohercegovačkih univerziteta, jednu od presudnijih uloga u njihovom formiranju odigrale su i vjerske institucije. Na svim univerzitetima, bez obzira koja konfesija je većinski zastupljena u tom dijelu zemlje gdje se univerzitet nalazi, vjerski faktor, nakon što se srušio vladajući komunistički sistem i nakon što se riječ bog počela pisati velikim slovom, odnosno, nakon što je religijsko ušlo na velika vrata u sve pore društva i postalo obilježje za vrednovanje kako pojedinaca tako i institucija, vjerski faktor, dakle, uz nacionalnu osviještenost počinje predstavljati jednu od glavnih vodilja u kreiranju i vođenju politike univerziteta i fakulteta.

popustljivi prema nama i da kroz svoje školovanje prolazimo bez teškoća, ali je neoprostivo da su isti ti profesori, koji na takav način upisuju te bezvrijedne brojke na komad papira, kada se pojave na vašim predavanjima, a to je kao što rekoh dva do tri puta po semestru, u stanju da vas ništa ne nauče već da dođu i čitaju predgovore iz knjiga koje imate pred sobom, a vi kao vrijedni studenti treba tokom dva bloka predavanja da ispisujete u svoje sveske ono što možete pročitati iz knjige koju imate pred sobom (i tako trošite svoje dragocjeno vrijeme, papir i olovku). Ovo su samo neki od upečatljivijih detalja koji se odnose na profesorski pristup Filozofskom fakultetu i njegovim studentima. Mišljenja sam da ovi primjeri i ne zahtijevaju neko detaljnije objašnjavanje ili tumačenje, dovoljno je samo malo porazmisliti o njima i neizbježno je da će se doći do suštine onoga na šta se njima htjelo ukazati.

Posebnu pažnju zavrjeđuju i sami studenti ovog fakulteta. Među studentima Filozofskog fakulteta vlada jedna sveopšta i uvijek prisutna apatija i nezainteresovanost. Ona je u nekoj mjeri potpuno razumljiva kada se uzme u obzir birokratska mašinerija, pogotovu novija bolonjska, koja je studente stavila u okove birokratskog čudovišta te su oni postali robovi papirologije i studentskih službi, koje su uvijek, suprotno od toga što bi trebale biti susretljive i na raspolaganju studentima, nesusretljive i samo još jedan dodatni teret na studentskoj grbači. Ali ipak, takvo stanje na fakultetu ili uopšte na fakultetima nikako ne smije i ne može biti opravdanje za potpuno pasivan odnos studenata prema svemu što se dešava oko njih, a pogotovo odnos prema onome što se tiče direktno njih. Pa je tako bilo slučajeva da se studenti, kada se trebaju enormno povećati školarine ili se, pak, treba reagovati na negativan rad nekog profesora, plaše javno reći svoj stav i potpisati bilo kakve peticije kako bi se takvi

postupci sankcionisali ili barem izrazilo negodovanje prema tome. Običan izgovor većine studenata biva - kako oni ne smiju ništa potpisivati jer baš, upravo tada, u tom danu imaju ispit ili kod dekana fakulteta ili kod nekog od profesora čiji je rad diskutabilan. Tu opet možemo nazreti strah koji je nametnut od strane samog fakulteta koji se trudi kontrolisati i svojom politikom ubiti svaku želju za buntovnički izraz, te usmjeravati i na kraju proizvesti prototipne i podobne studente, a kasnije i profesore, koji će opet proizvoditi isto tako prototipne đake ili studente, i tako u nedogled u prototipnost. Toj studentskoj nesposobnosti i apatiji u velikoj mjeri doprinose i kojekakva "nezavisna" studentska udruženja ili unije koje su u direktnoj sprezi sa upravom fakulteta. članovi tih udruženja se skoro pa tajno biraju na glasanjima na kojem se pojavljuju samo oni odabrani, pa se tako može doći do saznanja da nekolicina tih tajno biranih studentskih "predstavnika" troši desetine hiljada konvertibilnih maraka na raznorazna svoja putovanja i druge njima poznate aktivnosti. Isti ti studentski "predstavnici" se pri tome skoro nikako ne bave onim čime bi se trebali baviti, dakle - studentima i njihovim pravima. I od svih aktivnosti koje bi trebali organizovati, te i takve studentske unije ili udruženja više od svega praktikuju borbu za nacionalne interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, što im naravno niko ne može osporiti, ali se oni bore i za nacionalne interese Srba u susjednoj zemlji. Pa smo svojevremeno imali, baš u organizaciji studentskih udruženja, velike protestne mitinge povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, i to je bio najveći domet do kojeg su mogli dobaciti ti i takvi studenti i unije. Ali, to i jeste prava slika bosanskohercegovačkog društva, jer sve funkcionise pod parolom: što je nacionalno podobno, to nam je srcu milo.

INŽINJERING

etničkih duša

O proizvodnji kolektivnog identiteta u obrazovanju

Kenan Efendić

Studij humanističkih i društvenih nauka u postpotopnoj Bosni i Hercegovini služi prije svega konstruiranju etničkog (kolektivnog) identiteta, a ukupna globalna metapriča o "društvu znanja" zaustavila se na "društvu etničkog identiteta".

Savremeno bosanskohercegovačko obrazovanje, a poglavito ono visoko, obilježeno je, i, štaviše, ograničeno ali i usmjereno, kao i ukupnost kulturne i znanstvene proizvodnje u etnički podijeljenoj tranzicijskoj Bosni i Hercegovini, konačnim konstruiranjem, odnosno dovršavanjem procesa konstruiranja etničkih identiteta. Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini podrazumijeva praksu, na ravni konstrukcije kolektivnog identiteta, pukog iracionalnog usađivanja osjećaja kolektivne (etničke) pripadnosti, koja se u prvom planu pokazuje kao - nužna i apsolutna različitost. Srednji nivo obrazovanja - praćen niskim pedagoškim i didaktičkim kvalitetom (čemu ćemo razlog otkriti u specifičnosti visokog obrazovanja) i utemeljen izvorima znanja i informacija čija je znanstvena i etička vrijednost upitna - u svojoj ukupnosti jeste proces očvršćavanja osjećaja kolektivne pripadnosti uz kvazinaučno, u prvom redu kvazihistoriografsko i kvaziknjiževno-teorijsko opravdavanje, odnosno cementiranje razloga i potreba, skoro neophodnosti izoštravanja kolektivnoidentitarnih noževa.

Zakonska etnička segregacija

Etnička obrazovna segregacija u srednjim i osnovnim školama u BiH, koja se provodi kako individualnim djelovanjem pripadnici jedne etnije - čemu svjedoči primjer roditelja koji ne žele upisati djecu u školu gdje je većina učenika pripadnika druge etnije - tako i sistematskim političkim, čemu je primjer institucionalizirana etnička obrazovna segregacija u sistemu "dvije škole pod jednim krovom". Oba vida provođenja etničke obrazovne segregacije uzajamno su povezana i uzajamno generirajuća, što će reći da koliko zakonski omogućena etnička segregacija roditelje, a u konačnici - učenike/djecu, tjera i obavezuje (jer, zakon obavezuje) na opisani izbor toliko je i legalna etnička obrazovna segregacija odraz volje upravo roditelja, odnosno građana, odnosno - glasača.

Međutim, nedavno uvođenje islamskog vjeronauka u sarajevskim ne privatnim nego javnim (sic!) vrtićima razgoltilo je i do etičkog krika dovelo metapriču o Bosni i Hercegovini kao multietničkom i multikulturalnom društvu dijaloga, mira i ljubavi. Bosanskohercegovačka metapriča, kao i svaki utopijoidni diskurs, utemeljena je u prošlosti (što je s historiografskog aspekta jako sporno) a trebala bi tobože biti ostvarena u budućnosti, pri čemu se postvarivanje stalno odgađa, da li ratovima da li političkim krizama, uz nadu u stalno rađajuće "nove generacije" Bosanaca i Hercegovaca. No, sarajevska predškolska teologija nije nanovo odgodila postvarenje utopijske Bosne i Hercegovine nego je sve utopiste, bez obzira na njihove ideološke pozicije i perspektivne inačice utopije, dotjerala do zidina tobože oslobođenog "Grada", gdje im je konačno pokazan put ka nekom drugom predjelu zemaljskom gdje njihova Utopija može uroditi stvarnim plodom.

Razvojem i jačanjem vjeronauka u predškolskom obrazovanju etnička obrazovna segregacija (što je, da budem po-etičan do kraja, uzgajanje odgovornijeg topovskog mesa) iz svoje političko-društvene dimenzije počinje ulaziti u životni prostor kojeg bismo mogli definirati kao antropološki, jer ne samo da kolektivni identitet postaje dominantnom identitetom petogodišnjeg djeteta nego konfliktno etničko razlikovanje, razdvajanje i klasificiranje postaju suštinom identitarnog procesa. Drugim riječima kazano, djeca sarajevskih Bošnjaka muslimana (jer, valjda postoje i Bošnjaci ateisti) ne samo da su već u petoj godini Bošnjaci nego u petoj godini znaju da djeca skoro endemskih sarajevskih Srba pravoslavača i Hrvata katolika jesu opasna Drugost. S druge strane, djeca sarajevskih ateista, odnosno sami sarajevski ateisti bez obzira na svoj etnički identitet stjerani su u identitarni ćorsokak u kojem etnički glavu razbija o zid vjerskog identiteta.

Djeca koja će iz sarajevskih vrtića, a sarajevski trend sigurno će se proširiti na cijelu zemlju, ulaziti u osnovne škole, već će biti pogodnija za etnički odgoj, što konstruiranje etničkog identiteta u biti i jeste. Ako je prije uvođenja predškolske teologije u Sarajevu osnovno obrazovanje, kako je ranije napisano, predstavljalo puko iracionalno usađivanje osjećaja kolektivne (etničke) pripadnosti, onda će bliskobuduće generacije Bosanaca i Hercegovaca već negdje sredinom osnovnog obrazovanja biti u fazi izoštravanja kolektivnoidentitarnih noževa. A to, u konačnici, znači da je bosanskohercegovačko društvo u fazi uspostavljanja etničkog sukoba kao svoje osnovne odrednice, odnosno kao svog modusa vivendi, ili, iskreno rečeno, modusa dividendi.

Inžinjeri etničkih duša

Etnička segregacija i uspostavljanje kolektivnog identiteta ne tek na razlici već na sukobu (često i

fizičkom) u procesu predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, mlade Bosance i Hercegovce u univerzitetske humanističke klupe dovodi spremne za konačno konstruiranje kolektivnog identiteta i za dosezanje statusa diplomiranih Bošnjaka, Hrvata i Srba. Insistiram na humanističkim klupama jer upravo humanističke i društvene nauke, odnosno studij humanističkih i društvenih nauka, služe u Bosni i Hercegovini, u prvom redu, kako za konstruiranje kolektivnog etničkog identiteta tako i za davanje diploma Bošnjacima, Srbima i Hrvatima koji će nakon nekoliko godina studiranja, odnosno etničkog odgajanja, i sami u vrtićima/obdaništima, osnovnim i srednjim školama odgajati nove generacije svojih sunarodnjaka spremnih na rat protiv prvih susjeda.

Studij humanističkih i društvenih nauka u tranzicijskoj kontramultietničkoj Bosni i Hercegovini služi, najkraće kazano, treniranju inženjera etničkih duša. Staljinistički inženjering duše nije ništa drugo do konstruiranje kolektivnog identiteta, pri čemu postaje bjelodano da savremeni etničkoidentitarni ratovi u Bosni i Hercegovini u svojoj suštini jesu totalitaristički, a razloge tome moguće je tražiti ne tek u totalitarizmu kao karakteristici kolektivnog identiteta nego i u totalitarizmu religija na kojima bosanskohercegovački etnički identiteti jesu izrasli. Staljinovi inženjeri duša, te hiljade pisaca, pjesnika, književnih kritičara, lingvisti (kakvim je i sam Staljin bio!), filozofa, povjesničara - tih prokletih humanista!, bili su podređeni, preko Partije i Staljina, ideji postvarenja komunističko-staljinističke utopije, a bosanskohercegovački konstruktore etničkih identiteta podređeni su, preko nacionalističkih kriminalnih političkih partija, ideji osvajanja etnički čistog i etnički ograničenog teritorija ili barem teritorija na kojem će jedna većinska etnija nad drugom/im manjinskom/im etnijom/ama trenirati krvavu strogoću svog čistog i čvrstog identiteta.

Tako sagledan, studij humanističkih i društvenih nauka u postpotopnoj, da parafraziram vrsnog mladog pjesnika Almira Kolara, Bosni i Hercegovini postaje jednim od najefikasnijih i najopasnijih vidova ideološke proizvodnje - čime proizvodnja pedagoških i humanističko-društvenih kadrova, umalo da kažem intelektualaca, i jeste.

Ukupan sistem kriterija kvaliteta i kvantiteta znanja potrebnog za dobivanje diplome je postavljen izrazito nisko i netransparentno, čime se, s jedne strane, želi doseći statističko blaženstvo i laž visokog procenta visokoobrazovanih pripadnika jedne etnije, a s druge strane, centri moći - a univerzitet je institucija moći par excellence - ne žele budućim inženjerima etničkih duša otežati ili ugroziti put do stasusa etničkih prosvjetitelja.

Ideologija rata preživljava rat

Takvom katastrofalnom, bolje kazati apokaliptičnom epistemološkom stanju pogoduju i haotični zakonski okviri kojima se regulira obrazovanje, gdje je nadležnost obrazovanja spuštana, dapače sroznana, na administrativno-teritorijalni nivo kantona/županije u Federaciji BiH. U Republici Srpskoj obrazovanje je, ipak, ostavljeno na nivou entiteta, što, opet, nije ni u kom slučaju hvalevrijedno, jer etnička monolitnost RS-a ne zahtijeva kako teritorijalnu i etničku tako i epistemološku, odnosno pedagošku sukobljenu disperziju. Poznato je, naime, da su federalni kantoni proizvod ratne i postratne bosanskohercegovačke etnogeopolitike, pri čemu je prvi i najveći kriterij raspodjele teritorije među etnonacionalističkim elitama koje, shodno demokratskom legitimitetu, predstavljaju interese etnija, bio upravo procenat pripadnika jedne etnije na određenom teritoriju.

Kantonizacijom bošnjačko-hrvatskog dijela Bosne i Hercegovine ostvaren je ipak ratni cilj podjele bosanskohercegovačkog društva - pri čemu država administrativno-politički ne mora nikada biti podijeljena na nove državne jedinice - jer je većina političkih (tutorsko-represivnih) nadležnosti nad duhom prepuštena upravo kantonima, dok Federacija BiH nominalno ima ulogu koordinatora i nadzornika, u čemu, bez obzira na političke (ne)promjene nikada nije uspijevala. S uglavnom etnički čistim kantonima (ili: pašalucima i županijama) etnonacionalističke elite sačinjene od političara, univerzitetskih profesora, akademskih djelatnika, pisaca, pjesnika, historičara, slikara, novinara - prokletih humanista!, veoma uspješno već skoro dvije decenije rade na zaglupljivanju i ne samo intelektualnom ugnjetavanju pripadnika svoje etnije. Ovo ne samo intelektualno, dakle, ekonomsko, životinjski kapitalističko ugnjetavanje i izrabljivanje puka i milleta zadugo neće postati temeljnim problemom bosanskohercegovačkih društava jer upravo puk/millet i njegove elite/moćnici poštuju prešutni međuklasni sporazum, po kojem siromaštvo jednih a bogatstvo drugih nije problem sve dok traje nadgradnja etnije, odnosno stvaranje nacije sa svojim vlastitim teritorijem.

U Republici Srpskoj situacija, iako formalno različita, suštinski je ipak ista: etnonacionalistička elita izrabljuje i ugnjetava narod kojem je ipak najveći cilj očuvanje i stabilnost etnički čiste teritorije. Tako je i ukupni sistem obrazovanja, a tako i kulturne i znanstvene proizvodnje sveden na odbranu ratom dobivene teritorije i opšte institucionalno jačanje političko-društvenog sistema u kojem sva moć odlučivanja i djelovanja pripada jednoj etniji, preko njenih demokratski izabranih etnonacionalističkih elita. Stoga je za očekivati da će "republičkosrpsko" društvo postati društvom etničkog znanja prije nego li "federacijsko" iziđe iz svoje faze konstruiranja etni-

čkog identiteta, pri čemu se čini da će Bosna i Hercegovina još dugo biti društvo konflikta i društvo neznanja, upravo u vremenu kada zemlji predstoji dublji silazak u provaliju neoliberalnog a potom i kognitivnog kapitalizma.

Takvo stanje svjedoči da su ideologije koje su van sistema i institucija, odnosno disidentski (jer je u SFR Jugoslaviji etnonacionalizam u svojoj kleroinačici bio skoro pa jedini vid disidentstva) pripremale i proizvele rat, dobile svoje institucije i političku moć, i kada shodno rezultatima rata i zbog političko-ustavnog sistema koji generira etnonacionalizam, imaju demokratsko pravo na dovršavanje rata u miru. Dovršavanje rata u kontekstima postpotopne kontramultietničke Bosne i Hercegovine ne znači ništa drugo do dovršavanje procesa konstruiranja kolektivnih etničkih identiteta, zbog čije je nedovršenosti rat upravo i mogao, ili morao, početi.

Imagološki diskursi i mitolojski obrasci

Gore izložena naizgled digresivna analiza pokazuje da bosanskohercegovačko visoko obrazovanje u humanističkim i društvenim naukama, kao proces proizvodnje inženjera etničkih duša, nije tek proizvod etničkoidentitarnog djelovanja određenih akademskih grupa ili nacionalističkih intelektualnih pregalaca i profesora, niti je tek slučaj od jednog do drugog grada, odnosno univerziteta. Bjelodano je da postojeći sistem kontramultietničkog političkog uređenja, a time i društva, odnosno institucije moći, preko ministarstava obrazovanja, rektorata, upravnih odbora, dekanata i rukovodećih profesora fakultet?, planski i sistemski organiziraju proces visokog obrazovanja kao proces dovršavanja odgoja etničkih duša i proces proizvodnje novih inženjera etničkih duša. Najveći problem ukupne bosanskohercegovačke (pred)apokalipse jeste u činjenici da ideologije koju su proizvele rat u miru postaju puno snažnije i organiziranije, a da će u budućnosti stalno postajati jačima i raditi na većem nivou organiziranosti, s većim ovlastima, iskorištavajući prednosti modernizacije i informatizacije obrazovanog rada koje donosi "bolognizacija" visokog obrazovanja.

Etnička segregacija i uspostavljanje kolektivnog identiteta ne tek na razlici već na sukobu (često i fizičkom) u procesu predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, mlade Bosance i Hercegovce u univerzitetske humanističke klupe dovodi spremne za konačno konstruiranje kolektivnog identiteta i za doseganje statusa diplomiranih Bošnjaka, Hrvata i Srba.

Humanističke i društvene discipline u svojoj obrazovno-univerzitetskoj nadgradnji jesu najspornije mjesto bosanskohercegovačkog ne samo visokog obrazovanja, a ujedno i najveća izdaja utopijske mogućnosti reintegracije bosanskohercegovačkog društva, zato što u procesu konstruiranja etničkog identiteta najvažniju ulogu igraju upravo one, a posebice povijest književnosti i historiografija, jer upravo potonje dvije ponajviše operiraju imagološkim diskursima i stalno graniče s mitom ili koriste mitološke i mitolojske obrasce predstavljanja prošlosti i organiziranja budućnosti.

Konstruiranje kolektivnog identiteta uvijek se temelji na mitski pozitivnom trenutku prošlosti jedne zajednice, pri čemu suština zajednice, u našem slučaju etnije, mora biti upravo taj trenutak, koji historiografski ne mora biti jedan, nego ih može biti i više, ali se u procesu konstruiranja kolektivnog identiteta uvijek prikazuju kao Jedan, u čemu i jeste njegova/njihova mitolojskost. Tako primjerice savremena bošnjačka historiografija i povijest književnosti insistiraju na dva trenutka povijesti Bosne i Hercegovine, koje u skladu sa svojim unitarističko-totalitarističkim i mimikričkim usmjerenjem, svode, ili možda uzdižu, na nivo povijesnog trenutka bošnjačkog naroda. Prvi trenutak jeste srednjovjekovno bosansko kraljevstvo, čija se upitna snaga i upitna samostalnost veličaju u tipičnom nacionalističko-monumentalističkom maniru prečitavanja i sublimiranja povijesti. Drugi trenutak jeste posljednji bosanskohercegovački rat koji se iz perspektive nacionalističko-monumentalističke historiografije i nacionalističke pozitivističko-impresionističke povijesti književnosti tumači kao trenutak potpunog oslobođenja naroda od svih neprijatelja i neprijateljstava, odnosno kao trenutak narodnog preporoda, što, na povijesno-poetičkoj ravni, odnosno na ravni smjene ideoloških dominantni i subordinata, nije ništa drugo do obnova nacional-romantizma.

Oba trenutka povijesti podrazumijevaju Drugog, ili preciznije kazano - više Drugih, a u suprotstavljenosti prema njima zasniva se kolektivni etnički identitet, pri čemu suprotstavljenost traje, stalno se obnavlja i jača, e da bi u budućnosti rezultirala institucionalnom suprotnošću i odvojenošću, to jest vlastitim teritorijem za etniju. Pokazuje se, dakle, da proces konstruiranja kolektivnog etničkog identiteta nije tek posao političkih stranaka ili proces koji se samostalno razvija neovisno o djelovanju centara moći, kako bi povjerovali esencijalisti, nego proces konstruiranja kolektivnog etničkog identiteta ima svoje kanale: 1. mitski trenutak povijesti, 2. suprotstavljenost, odnosno konfliktna različitost naspram najbližeg Drugog, 3. stalni rad na političkom osiguravanju procesa konstruiranja identiteta.

Sva tri kanala procesa konstruiranja etničkog identiteta nalaze svoje pregoce u univerzitetkom učenju i predavanju historiografije, odnosno povijesti Bosne i Hercegovine, i učenju i predavanju (povijesti) tzv. "književnosti naroda Bosne i Hercegovine", kako se i zove odsjek Filozofskog fakulteta u Sarajevu, na kojem autor ovog teksta izbjegava biti objektom etničkog odgajanja.

Nomen est omen ili podvala bošnjačkog multikulturalizma

(Svaka priča o identitetu je lična priča, pa čak i onda kada je riječ o kolektivnom identitetu, jer se subjekt pričanja, odnosno subjekt teoretiziranja, uvijek postavlja u odnos "Ja - Ostalo", pri čemu se "Ostalo" ponajviše tiče subjekta samog. Otuda i moja potreba da se fokusiram na kolektivno-identitarne aspekte studija "književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.)

Književnost u bosanskohercegovačkoj interliterarnoj zajednici, što je u manjoj ili većoj mjeri slučaj i sa ostalim književnostima unutar južnoslavenske interliterarne zajednice, još uvijek je u teorijskoj, kritičkoj ali i čitalačkoj i društvenoj percepciji polifunkcionalni diskurs, koji preuzima funkcije drugih društvenih i znanstvenih disciplina kakve su historiografija, pedagogija, publicistika, sociologija, antropologija, filozofija... Tako shvaćena i tako usmjerena (jer studij književnosti usmjerava književnost u jednom društvu) bosanskohercegovačka književnost ne poima se kao kulturno-društveni diskurs otvaranja novih perspektiva i deautomatizacije ukupne društvene intelektualne i duhovne proizvodnje nego, u kontekstima etničko-prosvjetiteljski postavljene znanstvene i kulturne proizvodnje, kao diskurs konstruiranja etničkog identiteta.

Problem pomenutog imena odsjeka jedan je od najpreciznijih indikatora etničke podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva, odnosno indikator da je etnički identitet granica i provalija između paralelnih bosanskohercegovačkih društava. Pored toga, "Književnost naroda BiH" svjedoči i o tome da u bosanskohercegovačkom društvu vlasništvo nad kulturom i kulturnom proizvodnjom ne uživaju autori, nego narodi kojima autori pripadaju, odnosno da kulturna proizvodnja nije prevashodno individualna nego kolektivna, što je etnički totalitarizam u svom najrigidnijem obliku. Najprostije rečeno, centri političke i akademske moći koji su Odsjek za južnoslavenske književnosti u ratu i poratnoj tranziciji prekrstili i preinačili u Odsjek za književnosti naroda BiH, književne tekstove ne vide i ne tretiraju kao umjetničke iskaze pojedinaca nego kao herderovsku emanaciju etničkog duha, pri čemu su svaki pojedinačni tekst i autor vrijedni onoliko koliko etničkog duha emaniraju. Ukoliko tekst odnosno autor ne emanira minimum etničkog duha dovoljan za obil-

ježavanje teksta etničkom odrednicom onda je posrijedi etničko prečitavanje teksta i etničko učitavanje u tekst, za što je potreban moral partijskog aparatčika, suštinsko nepoznavanje teorije i povijesti književnosti ili pak falsificiranje teorijskih postavki i njihovo prilagođavanje na etnički kontekst.

Situacija nije ništa bolja ni na Mostarskom sveučilištu, niti na Univerzitetu "Džemal Bijedić", niti na Univerzitetu Banja Luka, ili univerzitetima u Zenici i Bihaću. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru izučava se samo hrvatska književnost, odnosno hrvatski jezik, a na banjalučkom Filozofskom fakultetu povlašteni status imaju srpski jezik i književnost, što je slučaj i s Filozofskim fakultetom Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Na Fakultetu humanističkih nauka mostarskog Univerziteta "Džemal Bijedić" moguće je studirati "Bosanski jezik i književnost" ili pak "Bosanski/hrvatski/srpski jezik i književnost i bibliotekarstvo", dok je na bihaćkom Pedagoškom fakultetu studij "domaće" književnosti i maternjeg jezika označen kao "Bosanski jezik i književnost", a slična je situacija na zeničkom Pedagoškom fakultetu gdje postoji Odsjek za bosanski/hrvatski/srpski jezik i književnost. Također i Univerzitet u Tuzli, odnosno njegov Odsjek za bosanski jezik i književnost, spadaju u istu grupu, kako po kriteriji samog naziva, tako i po kriteriju ideološke i programske usmjerenosti studija, koja je, opet, htio neko to priznati ili ne, vidljiva preko naziva studija, koji je opet odraz ideološke i programske usmjerenosti. Banjalučki, istočnosarajevski i zapadnomostarski (kako nas stvarnost tjera na nove pridjeve!) slučaj svjedoče o tome da su bosanskohercegovačke i bosanskohercegovačke etnonacionalističke elite preko studija jezika i književnosti namjerile ostvariti potpuni identitocid nad svojom pastvom i sebi potlačenim pripadnicima etnije, svodeći bosanske Srbe i bosanske Hrvate na dijasporu Srbije i Hrvatske.

Problem mimikričnosti bošnjačkog nacionalizma u njegovoj građansko-multietnicističkoj i multikulturističkoj inačici, a u kontekstima bihaćkog, istočnomostarskog, tuzlanskog i zeničkog studija "domaće" književnosti i "domaćeg/ih" jezika/?, prividno otežava prokazivanje studija (a time i kanoniziranja) književnosti u Bosni i Hercegovini. No, prosta logika ipak će biti od velike koristi: ako je bosanski jezik - "jezik Bošnjaka i svih onih koji ga pod tim imenom osjećaju svojim", kako piše u Povelji o bosanskom jeziku, onda je i tzv. "bosanska književnost" u istom košu: ona je književnost Bošnjaka i svih onih koji je pod tim imenom osjećaju svojom". Pored toga, bosanski jezik je "Pravopisom bosanskog jezika" Senahida Halilovića i "Gramatikom bosanskog jezika" (Senahid Halilović, Dževad Jahić, Ismail Palić) standardiziran isključivo na književnim djelima bošnjačkih pisaca, odnosno južnoslavenskih pisaca s karakterističnim bosanskomuslimanskim imenima i prezi-

menima, što je standardizatorima bilo dovoljno da ih pod tim imenima i prezimenima osjete svojima.

(Ne)logičnost naziva jezika, naziva književnosti i na osnovu toga i naziva studijskih odsjeka nije tek jedini dokaz ili barem pokazatelj bošnjaštva bosanskog jezika i bosanske književnosti. Ako su univerziteti finansirani od institucija vlasti, što je u bosanskohercegovačkom slučaju administrativno-politički nivo kanton? i entiteta, a vlast je u Bosni i Hercegovini istovjetna političkoj partiji, odnosno partijama, onda je potpuno bjelodano da će političke partije univerzitetima postavljati određene uslove (o "autonomiji univerziteta" i sličnim sanjarijama, drugi put!). Političke partije koje godinama vladaju Unsko-sanskim, Zeničko-dobojskim, Tuzlanskim i Sarajevskim kantonom jesu bošnjačke partije, prividno desnog centra, ili čak građanske multietničke orijentacije, dok su u praksi i ideološkoj suštini, da se ne lažemo, obične etnonacionalističke partije čiji je osnovni cilj konstruirati milletu identitet pljačkajući prirodna i ina dobra, što milletu zadugo neće zasmetati jer je na snazi čvrst etnički međuklasni savez kojeg obje strane potpisnice dosljedno poštivaju.

Pored činjenice da studije književnosti i jezika - koji se prividno, po nazivu i programu, prikazuju kao multietnički i svebosanskohercegovački zasnovani - finansiraju etnonacionalističke partije, koje Bosnu i Hercegovini vide kao nacionalnu državu Bošnjaka s jakom bosanskosrpskom i bosanskohrvatskom etničkom manjinom, u prilog prokazivanju bošnjačkounitarističkog usmjerenja ovih studija svjedoče i sami živi akteri - predavači!

Sistemom, ipak, upravljaju ljudi

Na pobrojanim studijima književnosti i jezika, kao i na sarajevskom, onom najspornijem, književnost predaju i studij književnosti usmjeravaju i programiraju oni književnoteorijski i književnopovjesničarski pregaoci i službenici čiji je etnonacionalizam u ratu i poslije rata dosljedno sproveden te potpuno jasan, o čemu svjedoči njihov partijski i politički angažman tako i njihovi tekstovi. Tako, primjerice, "alefovski" kanonizator bošnjačke književnosti i šef Odsjeka za književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, Enes Duraković, bilježi sljedeće reference, koje same po sebi ne moraju značiti nacionalistički angažman, ali same po sebi dovode u pitanje mogućnost antinacionalističke dimenzije takvog angažmana: obnovitelj Kulturnog društva Muslimana "Preporod", član Izvršnog odbora Vijeća Kongresa bošnjačkih intelektualaca, predsjedavajući plenarne sjednice Prvog bošnjačkog sabora, zamjenik ministra a poslije i ministar nauke, kulture i sporta u ratnoj Vladi Republike Bosne i Hercegovine... Politički angažman i intelektualno djelovanje jednog pojedinca ne mogu se nikada i ni

pod kojim uslovima promatrati odvojeno, jer iako je političko u savremenom svijetu sve manje hegelijski intelektualno, ipak intelektualno, kako u globalnim tako još više u bosanskohercegovačkim, jeste sve više političko i politično. Ako intelektualce uvijek neko plaća, kako nas upozorava neponovljivi Terry Eagleton, i ako je jasno da nema bezuslovnog pokroviteljstva ili mecenaškog zaštitništva nad umjetnicima i intelektualcima, onda Durakovićev političko-društveni angažman samo potvrđuje ideologiju i književnopovijesne modele kako njegovih knjiga ("Bošnjačke i bosanske književne neminovnosti" /2003/, "Riječ i svijet" /1988/, "Govor i šutnja tajanstava" /1979/) tako i antologija koje potpisuje kao priređivač ("Antologija muslimanske poezije 20. vijeka" /1991/, "Antologija bošnjačke pripovijetke 20. vijeka" /1995/), a tako i Antologija bošnjačke drame, Antologija bošnjačkog eseja i Antologija bošnjačkog putopisa, koje je upravo Duraković projektovao kroz svoju izdavačku kuću "Alef".

Durakovićeva književnopovijesna ideologija, odnosno ideologija durakovićevske kanonizacije bošnjačke književnosti, jeste ideologija etnonacionalističkog insistiranja na suštinskoj razlici između bošnjačke književnosti, na jednoj, te srpske i hrvatske, na drugoj strani, pri čemu je upravo razlika konstitutivni, odnosno dezintegrativni element i faktor, a sličnost, bliskost i poetičko preklapanje jesu tek nemili incidenti, koji će se kanonizacijom u budućnosti izbjeći.

(Pored Durakovića, vrijedno je spomenuti: Zilhada Ključanina, redovnog profesora na Odsjeku za bosanski jezik i književnost Pedagoškog fakulteta u Zenici, autora knjige "Da, ja prezirem Srbe"; Vedada Spahića, docenta na Odsjeku za bosanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Tuzli, koji je tokom rata /1992 - 1995/ bio urednik radikalnog bošnjačkog nacionalističkog časopisa "Zmaj od Bosne", preko kojeg je upravo Spahić razrađivao fašističke teze Džemaludina Latića o djeci iz tzv. "miješanih brakova"...)

Neopravdano i neosnovano insistiranje na suštinskoj razlici, odnosno postavljanje razlike kao kriterija i učitavanje, pa i falsificiranje razlike u poduhvatu i projektu kanonizacije bošnjačke književnosti istovjetno je mjestu razlike u procesima konstruiranja bosanskohercegovačkih etničkih identiteta, gdje se razlika koristi isključivo kao mjesto sukoba, suprotstavljanja i udaljavanja. Beatifikacija negativne i destruktivne razlike u projektu kanonizacije bošnjačke književnosti dovela je do toga da su određeni autori i književni tekstovi etnički, konzervativistički i etnoklerikalistički i prečitavani i kastrirani (Skender Kulenović, Hamza Humo, Mak Dizdar...) dok je drugim autorima ustupljeno apsolutno nezasluženo mjesto etničkih bardova (Safvetbeg Bašagić, Enver Čolaković, Abdurezak Hivzi Bje-

Iako su moderni univerziteti, kao i njihovi odsjeci i discipline često odbijale dekonstrukcionu misao/filozofiju u različitim metodologijama i teorijama p(r)oučava Br.1. Razvojem i jačanjem vjeronauka u predškolskom obrazovanju etnička obrazovna segregacija (što je, da budem po-etičan do kraja, uzgajanje odgovornijeg topovskog mesa) iz svoje političko-društvene dimenzije počinje ulaziti u životni prostor kojeg bismo mogli definirati kao antropološki, jer ne samo da kolektivni identitet postaje dominantnom identitetom petogodišnjeg djeteta nego konfliktno etničko razlikovanje, razdvajanje i klasificiranje postaju suštinom identitarnog procesa. nja, nisu izbjegli tome da dekonstrukcija iako ne legitimirana kao posebna disciplina proučavanja, ipak obrazuje mnoge teoretičare, ali i samim svojim zadatkom zahvati ono što je univerzitet u dekonstrukciji, odnosno raz-otkrivanju, iz unutrašnjosti ili svoje spoljašnosti.

lavac, Riza-beg Kapetanović...). Etničko kastriranje i prečitavanje dovelo je do toga da se u kanonskim čitanjima pisaca poput Kulenovića, Hume, Dizdara, Selimovića, Kikića potpuno zanemario njihov južnoslavenski, panslavenski, europski, soc-realistički kako lični tako i poetički identitet, što je opet primjetno i na nivou konstruiranja kolektivnog identiteta. S druge strane, forsiranje marginalnih književnih i kulturnih figura kakve su Bašagić, Čolaković, Kapetanović ili Safet Sarajlić, odnosno insistiranje na alhamijado književnosti i na tzv. "književnosti na orijentalnim jezicima", dovelo je do toga da se bošnjačka književnost, prema njenom zvaničnom durakovićevskom kanonu, sve više svodi na proizvod komunikacije bosanskomuslimanskog društva sa islamskim Orijentom, što rezultira arhaizacijom, getoizacijom i klerikalizacijom kako književnosti i književne povijesti tako i etnije, odnosno njenog identiteta.

Onako kako je kanonizirana, bošnjačka književnost se tako i predaje ne samo na fakultetu, nego i u srednjim i osnovnim školama, pa je tako Selimovićev "Derviš i smrt" sveden na roman o islamskom mistiku, Kulenovićeva "Ponornica" i pripovijedački opus prikazuju se kao žal za bosanskomuslimanskom begovskom kulturom a pjesnički opus Maka Dizdara tretira se kao rodno mjesto bošnjačkog etničkog identiteta.

Je li sukob jedini model?

Etnički postamentiran studij književnosti, preciznije - studij književnosti (i jezika) postamentiran na etničkom sukobu, uvodi bosanskohercegovačko/a društvo/a u fazu dovršavanja konstruiranja etničkih identiteta na sukobljavajućoj razlici. Važnost književnosti u procesu konstruiranja etničkog identiteta u ratnoj i poratnoj Bosni i Hercegovini nije društvena pojava bez svoje tradicije i povijesti, niti je model kojeg su bosanskohercegovačke posttratne kapitalističke etnonacionalističke elite inaurirale. Ključno mjesto u procesu konstruiranja

kolektivnih identiteta književnost je u Bosni i Hercegovini imala i u vremenu austrougarske vladavine, kada se ukupna etničko-identitarna shizofrenija bosanskohercegovačkih i južnoslavenskih kolektivnih identiteta najjasnije oslikavala upravo u književnim tekstovima i književnim časopisima. Nakon toga, u vrijeme Socijalističke Jugoslavije, književnost je, kao i u ostalim komunističkim/socijalističkim zemljama Srednje i Istočne Evrope, bila središnjim diskursom u procesu konstruiranja ne samo kolektivnog nad-etničkog identiteta, odnosno borbe protiv etničkih suprotstavljenih identiteta, nego i kolektivnog partijskog-ideološkog identiteta. Bosanskohercegovačke a i južnoslavenske ratne i poratne etnonacionalističke elite tek su prepisale model svojih socijalističkih predaka, koristeći isti model i istu praksu za potpuno suprotne ciljeve.

Uopšte gledano, nije ništa sporno ni problematično u činjenici da bosanskohercegovački etnički identiteti nisu dovršeni, niti u tome da je etnonacionalističkim elitama i njihovim etničkim pripadnicima važno dovršavanje identiteta, no kravi problem ipak jeste u tome što se oni dovršavaju u sukobu zasnovanom na istinski minornoj razlici. Štaviše, čini se da je političkim, kulturnim i akademskim djelovanjem bosanskohercegovačko društvo dovedeno u bezizlaznu kolektivnoidentitarnu situaciju u kojoj je jedini mogući model dovršavanja procesa konstruiranja etničkih identiteta upravo sukob. Činjenično stanje, ta nimalo ohrabrujuća i deprimirajuća stvarnost, ne smije nas, ipak, natjerati da je priznamo kao jedinu moguću ili da je prihvatimo kao takvu i učestvujemo u njoj u za nas već predviđenim pozicijama i odnosima.

Upravo zbog toga, zbog mogućnosti borbe protiv modela sukoba kao modela konstruiranja etničkog identiteta, visoko obrazovanje, a posebice u humanističkim i društvenim naukama u savremenoj Bosni i Hercegovini, ne treba i ne može biti ostavljeno na milost i nemilost etnonacionalistima

FOTO: Amer Tikveša, Prirodno-matematički fakultet Sarajevo

koji će falsificirati povijest, književnost, kulturno naslijeđe i ukupnu kulturnu proizvodnju i na falsifikatima konstruirati etničke identitete usmjeravajući ih ne ka sličnosti, pozitivnoj i dijaloškoj/poliloškoj razlici i prožimanju nego kao sukobu, negaciji i - konačno - ratu.

Bosanskohercegovačkom visokom obrazovanju nije potrebna tek reforma koja će poboljšati njegove formalne i meritoričke aspekte, kakvi su finansiranje, tehnička i prostorna uslovnost, sistematizacija kriterija prijema novih mladih akademskih radnika, transparentnost, otvorenost, dijaloška usmjerenost, međunarodna saradnja... Bosanskohercegovačkom visokom obrazovanju potrebna je ideološka redefinicija ili još bolje - stalno insistiranje na ideološkoj neutralnosti, u smislu postavljanja univerziteta kao mjesta znanja, igre, komunikacije, informacije i duha, a ne kao mjesta konstruiranja kolektivnih identiteta i mjesta konstantnog uskrsavanja ideologija koje su izazvale rat i preživjele ga.

Univerzitet bi prije svega morao značiti i proizvoditi slobodu individue, odnosno potpuno slobodu individue u svakoj njenoj identiteti, pa i onoj

etničkoj/nacionalnoj, što je nemoguće ukoliko se univerzitet ne oslobodi tereta i prljave zadaće konstruiranja etničkih identiteta, jer konstruiranje kolektivnog identiteta nužno negira znanje, talenat i individualnost, što bi morale biti neke od osnovnih odrednica univerziteta uopšte.

Humanističke i društvene nauke, odnosno kulturna i umjetnička proizvodnja u savremenoj i Hercegovini mogu, uz mučnu i dugotrajnu reformu i redefiniciju, postati jednim od najjačih integrativnih i pomiriteljskih faktora u bosanskohercegovačkoj budućnosti.

U konačnici, etničkoidentitarni rat koji traje i kojim se nastoji ubiti svaki vid razuma, znanja, duha i igre, izazvan je jednim velikim dijelom i etnonacionalističkom usmjerenošću i djelatnošću književnosti, književne povijesti i historiografije, pa se jedno od najrealnijih i najproduktivnijih rješenja bosanskohercegovačkog identitarnog rata nalazi upravo u suštinski drukčijoj usmjerenosti i djelatnosti književne, književnopovijesne i historiografske proizvodnje, što nije ostvarivo kroz individualno djelovanje ali jeste kroz sistemsko djelovanje na bosanskohercegovačkom Univerzitetu.

Južna slavistika kao ZRCALO raspada SISTEMA

O nacionalističkom razaranju južne slavistike kao nauke

Krystyna Zukowska

Raspadom Jugoslavije raspala se i južna slavistika: izgrađeni su hermetični nacionalistički studiji hrvatskog i srpskog jezika, pri čemu mogućnosti bosnistike istovremeno daju nadu ali i otvaraju nove sumnje.

Na prvi pogled, slavistika kao nauka nikad nije bila naročito istaknuta, posebno među univerzitet-skim smjerovima, gdje je njezino mjesto ipak besprijekorno, jer je suština slavistike istraživanje jedne od najvećih indoeuropskih jezičkih i kulturnih skupina, tj. slavenskih jezika i kultura. U osnovi, slavistika se dijeli na tri grupe: zapadnu slavistiku (poljski, češki, slovački, donjoluzičkosrpski, gornjoluzičkosrpski, kašupski jezik), istočnu slavistiku (ruski, ukrajinski, bjeloruski, istočnorusinski i zapadnorusinski) i južnu slavistiku (bugarski, makedonski, slovenski, srpski, hrvatski, bosanski, crnogorski). Tako su otprilike podijeljeni i svi slavistički odsjeci na svijetu. No, ipak, kao što se može pretpostaviti, ova sređena slika podjele slavenskog svijeta ima jedno tamno i veoma mutno mjesto.

Južna slavistika raspala se zajedno s Jugoslavijom a njeno sadašnje stanje odražava, kao u ogledalu, geopolitičku i kulturnu situaciju u regiji. Južna slavistika je primjer toga kako aktivne politike novih nacionalnih identiteta u zemljama bivše Jugoslavije svjesno djeluju ne samo u okviru svoje takoreći avlije iliti komšiluka. Drugim riječima, politika ograničavanja i sužavanja kulturnih i mnogih drugih identiteta građana srednjojužnoslavenskog prostora - odnosno govornika ipak jednog, iako s više varijanti, srednjojužnoslavenskog jezika - do nacionalnih i religijskih okvira, provodi se, uz ulaganje ogromnog novca i političke energije, ne samo unutar srednjojužnoslavenskog prostora nego i van njega. Dokaz tome jeste i južna slavistika u svijetu, jer ona, na naučnom, jezičkom, historijskom i kulturnom nivou gradi novu, reinterpretiranu sliku zemalja bivše Jugoslavije. Ova nauka je kanal kojim se nacionalizam veoma uspješno, na jedan fin i ublažen način, eksportira vani, pri čemu je cilj zacementirati unutarnju situaciju i izgraditi (zacementirati?) novu vanjsku sliku. Na prvi pogled stvar se čini marginalnom, neki će reći

čak i izmišljenom, ali na osnovi vlastitog iskustva, kao magistar na Institutu za južnu i zapadnu slavistiku u Varšavi, pokušat ću dokazati ovu tezu, koncentrišući se na najcrnijoj tački ove odveć tamne slike, to jeste na slučaju Bosne i Hercegovine. Riječ će biti o hermetičnom studiju hrvatskog jezika i kulture koji uopšte nije povezan s isto tako hermetičnim studijem srpskog jezika i kulture te, konačno, o nepostojećoj bosnistici.

Da bi stvari bile jasnije, treba početi od toga kako je organizovan slavistički studij. Poslužit ću se, naravno, primjerom Poljske i svog Varšavskog univerziteta, koji je poprilično relevantan i za druge gradove i države, pri čemu sigurno postoje određene iznimke, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je pristup slavenskim jezicima dosta uopšten. Dakle, poljski student koji dolazi na varšavsku južnu slavistiku u većini slučajeva ima malo predznanje o jeziku i zemlji koji će biti glavni predmet njegovog studija. Nema tu ništa sporno jer to tako obično biva u slučaju "manjih" filologija na kojima se jezik počinje učiti takorekući od nule. U Varšavi, student koji se odlučio za slavistiku, ukoliko već položi prijemni ispit, može birati između srpskog, hrvatskog, slovenskog i bugarskog jezika. Od tog trenutka počinje njegov odgoj, kojeg tokom prve godine sigurno neće biti ni svjestan, što ne znači da će tako ostati tokom daljeg studija, ukoliko razmišlja vlastitom glavom, a to kako znamo u slučaju većine današnjih studenata, nije toliko očigledna osobina. Ovaj student, dakle, neće kao nekad biti specijalist za Balkan, za južnoslavensko govorno i kulturno područje, za južnoslavenske jezike... On neće razumjeti kompleksnost kulturne zajednice južnoslavenskog prostora, konačno neće do kraja moći razumjeti zemlju čiji je jezik studirao, jer će imati samo suženu, nacionalistički određenu sliku njezine historije i književnosti. Današnja južna slavistika proizvodi usko specijalizovane stručnjake samo za Hrvatsku i hrvatski jezik, odnosno samo za Srbiju i srpski jezik, da ne spominjem Sloveniju i Bugarsku, što možda na kraju krajeva i jeste donekle, uglavnom zbog većih jezičkih razlika, opravdano. Štaviše, ovi filolozi će biti prevoditelji primjerice iz hrvatskog jezika ali vjerovatno nikad neće prevoditi sa srpskog jezika, a posebice srpsku književnost. Ovi jadni filolozi, na prvom mjestu, neće se osjećati dovoljno obrazovani da prevode iz srpskog, a ukoliko nisu prije učili ruski, oni neće znati ni pročitati srpski, jer na svom studiju hrvatskog jezika nisu učili ćirilicu, a o karakterističnim gramatičkim ili leksičkim osobinama srpskog jezika da i ne govorim! Situacija je naravno istovjetna u slučaju studenata srpskog jezika. Od prve godine studija, uz pomoć nastavnika jezika koji dolaze iz Hrvatske ili Srbije, a koji su pažljivo selektirani od strane ministarstva obrazovanja svojih zemalja, ostvaruje se plan nacionalističkog obrazovanja stranih studenata. Na primjeru svoje nastave jezika mogu reći da su svi nastavnici koju su mi predavali tokom peto-

godišnjeg studija uporno naglašavali samostalnost, nezavisnost i odvojenost (od srpskog, naravno) hrvatskog jezika, kulture i historije. Vjerujem da su posljedice tog tipa politike takve da manje angažovani i radoznali strani studenti kroatistike ne znaju da su u stanju, primjerice, sa 99 % razumijevanja, čitati srpske novine.

Iako slabi, pokušaji poljskih profesora južne slavistike da prenesu studentima znanje o južnoslavenskoj kulturnoj zajednici ipak su vidljivi. No, ovi stariji profesori su svoju univerzitetsku karijeru gradili u vrijeme kad se smjer nazivao jednostavno "jugoslavistika", oni su možda i studirali jezik koji se zvao srpsko-hrvatski, iako je to u praksi značilo da studiraju jezik svog nastavnika, koji je, ako je bio Hrvat, manje-više predavao "zapadnu varijantu", ili je insistirao na "istočnoj", ukoliko je bio Srbin. Starije generacije mojih profesora imale su priliku da "uhvate" u naučnom i svako drugom smislu tu sintagmu jedinstvo razlika, pričali su uglavnom neku od varijanti srednjojužnoslavenskog jezika, ali i odlično poznavali osobine drugih varijanti. Bili su pravi stručnjaci za ovo područje i, ukoliko im to dozvoljava program studija, oni današnjim studentima pokušavaju ne sužavati horizonte. Što se tiče mladih predavača, asistenata i studenata doktorskog studija, odgojenih prema hermetičnom programu, oni će nastaviti na tom principu odgajati mlade generacije studenata.

Dakle, predavanja jezika posebno naglašavaju razlike između srpskog i hrvatskog, a studiranje jezika podrazumijeva učenje samo jedne varijante koja se smatra jedinom ispravnom. Na varšavskoj slavistici, naravno, postoje opšti predmeti poput tipologije slavenskih jezika ili slavenskih književnosti, ali to nisu stručni predmeti, pri čemu se pojavljuju samo u prve dvije godine studija i svedeni su na kratki pregled svih slavenskih jezika i književnosti. Posljedice izgledaju manje-više ovako: student češkog i student hrvatskog jezika su na jednakom nivou poznavanja srpske književnosti. To praktički znači da se student bohemistike i student kroatistike u srpskoj književnosti orijentišu tek površno i niko ne uzima u obzir činjenicu da student hrvatskog jezika može pročitati srpska djela u originalu a student češkog ne. Suština tog studija ipak je u specijalizaciji, što znači baš uski okvir svih obaveznih predavanja. Postoje, osim praktičnih vježbi jezika, i kursevi književnosti, počevši od srednjeg vijeka do danas, kursevi historije kao i lingvistički kursevi. Na tim kursevima predaju se isključivo nacionalni književni kanoni, analiziraju lingvističke osobine samo jedne varijante srednjojužnoslavenskog jezika, uči se povijest samo jedne države (i to u njenom savremenom obliku). Naravno, ne trebam naglašavati kakav je diskurs ovih kurseva i iz koje perspektive se predstavljaju sporne tačke. Primjerice, student hrvatskog jezika prije svega mora shvatiti i znati naučno dokazati pravo porijeklo Hrvata kao nacije i znati objasniti hrvatski kulturni kontinuitet od trenutka kad su Slaveni došli na Balkanski

poluotok. Historija, književni kanon i povijest jezika okupirani su martirološkim duhom, što je toliko opasno upravo zbog toga što se struka i znanost ideološki zloupotrebljavaju, a to ne bi trebalo da ima mjesta na univerzitetu. Prije svega trebamo imati na umu da je stranom studentu teško doći, posebno ako studira stranu filologiju s prostornom distancom, do drugih izvora znanja. Čak i onda kad s naučnom svrhom doputuje do zemlje čiji jezik studira, on odmah upada u već pripremljenu mašinu koja će isprati njegov mozak isto tako kako pere mozgove mladih generacija domaćina. Kao apsolventica Croaticuma, naprednog kursa hrvatskog jezika na Zagrebačkom sveučilištu, po svom primjeru znam da svako pitanje koje izlazi iz okvira kroatistike, a koje se tiče srednjojužnoslavenske kulturne zajednice, nije dobrodošlo, dok o korištenju jezičkih specifičnosti iz drugih srednjojužnoslavenskih jezika u toku kursa neću ni da govorim. Te jezičke specifičnosti tretirane su kao najteže greške i kažnjavane smanjenjem ocjena a ponekad i didaktičkim razgovorima (mogu spomenuti samo alergiju na "da + prezent" konstrukciju, elemente ekavskog izgovora ili najviše omrznutu zamjenicu "što" umjesto najomiljenije studentske varijante "šta").

Takva situacija odnosi se također i na književni kanon. On je sveden naravno na "klasike" jednog naroda, dok su iz njega izbačena sva djela i autori koji postoje na rubu nacionalnog identiteta.

Situacija opisana na primjeru hrvatskog jezika naravno je identična kad je u pitanju studij srpskog jezika. Teorije koje se mogu čuti na tom studiju (što ipak ne znači da su dominantne) i to iz usta nastavnika jezika ili profesora ne razlikuju se puno od teorija Vuka Karadžića, a ponekad nažalost čak i njegovog prezimenjaka Radovana. I ne čudi više da su neki studenti srbistike na retoričko pitanje: "Koji narodi žive u Bosni?", koje je u uvodu seminara o slavenskim muslimanima postavila profesorica varšavske slavistike, znali odgovoriti: "Srbi triju vjeroispovijesti - pravoslavlja, katolicizma i islama". Takav odgovor dala je jedna veoma angažovana studentica srpskog jezika, a nije to bila ni šala ni ironija. Naravno, vjerujem da je to bio samo loš primjer, iznimka, obična glupost i na kraju krajeva puko neznanje ili pogrešno znanje...

Ovaj primjer nas konačno dovodi do najvažnije tačke ovog teksta, odnosno mjesta bosanskog jezika, književnosti, historije i kulture u okviru južne slavistike. To što do sada, opisujući trenutno stanje nakon raspada sistema, nisam spomenula bosanski i bosnistiku nije bilo namjerno. To je jednostavno stvarnost. Bosna i Hercegovina zajedno sa svojom kulturnom baštinom u okviru južne slavistike naprosto ne postoji. Ni na jednom univerzitetu u Poljskoj, a mogu pretpostavljati i u svijetu, bosanski jezik, na primjer, u formi praktičnih vježbi ne postoji. Niko na svijetu ne studira bosnistiku jer se ona kao nauka još uvijek nije oblikovala. Jedine oznake, koje su ipak najvjerovatnije izraz političke korekt-

FOTO: Amer Tikveša, Veterinarski fakultet, Sarajevo

nosti, jesu zajednički kursevi pod nazivom "B/H/S" što možda i nije loše rješenje, ali njihov karakter je kao npr. na pariškoj Sorboni jednostavno sužen i sveden na tipični jezički kurs, koji vjerovatno zavisi od predavača koji možda naglašava razlike u varijantama jezika, ali sigurno koristi jednu, svoju maternju verziju.

Došli smo, dakle, do suštine problema: nakon raspada jugoslavistike formirali su se hermetični studiji kroatistike i srbistike, koji su naravno štetni upravo zbog svoje hermetičnosti čije primjere sam navela ranije a odnose se na ove dvije kulture. Ali možda najgora posljedica novog sistema jeste činjenica da su Bosna i Hercegovina i svi njezini kulturni aspekti ispali izvan ove naučne oblasti. Ili su, što je možda i gore, postali dio nacionalnog hrvatskog i nacionalnog srpskog diskursa koji u okviru današnje slavistike BiH svakako posvećuju malo mjesta. Takvo izostavljanje obuhvata svaki naučni nivo. Studenti slavistike čak na poredbenim predmetima, književnim ili lingvističkim, nemaju doticaja s osobinama bosanskog jezika ili kanonom bosanske, da ne kažem bošnjačke književnosti. Što se tiče Bosne i Hercegovine, tokom svojeg petogodišnjeg studija imala sam, u okviru programa, priliku da se upoznam jedino s djelatnošću bosanskih franjevac (i to uglavnom o njihovoj ulozi u standardizaciji hrvatskog jezika) i eventualno kroz djela savremenog hrvatskog (da li samo hrvatskog?) pisca - Miljenka Jergovića. I zvanično ništa više! Oni koji su se više zanimali za Bosnu

imali su priliku uhvatiti ponešto iz bosanske savremene književnosti zahvaljujući djelatnosti izdavačke kuće Czarne koja je posljednjih godina objavljivala autore poput Nenada Veličkovića, Emira Suljagića, Muharema Bazdulja ili Saše Stanišića (koji je svoj debitantski roman napisao ipak na njemačkom jeziku). Moglo bi se reći na toj osnovi da prosječan poljski čitalatelj, ako vjeruje u misiju širenja balkanske savremene književnosti preko izdavačke kuće Czarne, zna više o bosanskoj savremenoj književnosti nego previše nezainteresovan student kroatistike ili srbistike. Izlišno je reći da većini ovih studenata nisu poznata imena (a kamoli njihova djela) poput Meše Selimovića, Hamze Hume, Hasana Kikića, ćamila Sijarića, Muse Ćazima Ćatića, Skendera Kulenovića ili Maka Dizdara. To su za većinu studenata južne slavistike, ili bolje reći kroatistike i srbistike, prezimena egzotična koliko i klasici mađarske ili finske književnosti. Naravno, namjerno izoštravam ovu sliku da pokažem opšte stanje koje, na sreću, popravljaju izuzeci, koji naspram glavne struje svog studija a putem privatnog istraživanja, često iz inata ili neke vrste radoznalosti, proširuju svoje znanje i čak posvećuju Bosni i Hercegovini svoje diplomske, magistarske pa i doktorske radove. I u njima je cijela nada buduće nauke o bosanskohercegovačkoj kulturnoj zajednici. Nažalost, postoji svijest o tome da bosnistika u inostranstvu nema šanse da se razvije bez potpore države-majke, jer upravo je država, čega možda šira javnost nije svjesna, odgovorna za to kako izgle-

da studij njezinog jezika i kulture u inostranstvu. Ministarstvo obrazovanja je institucija koja šalje svoje nastavnike da predaju jezik, finansira stipendije ili organizira ljetne škole jezika za strance. Hrvatska je najbolji primjer takvog sistematskog pristupa, gdje prije svega postoji razvijen centar za strance Croaticum na Filozofskom fakultetu, koji godišnje prima stotine stranih studenata ne samo iz cijele Europe nego i iz cijelog svijeta s posebnim naglaskom na Kinu i Japan. Suvišno je spominjati elitnu Ljetnu zagrebačku slavističku školu koja se svake godine održava u Dubrovniku i na kojoj strani studenti ne samo da uče jezik i slušaju predavanja o hrvatskoj kulturi nego i na račun hrvatskog Ministarstva obrazovanja žive u hotelima sa četiri zvjezdice i posjećuju znamenitosti dubrovačko-neretvanske županije. Također, semestralne kurseve srpskog jezika organizuje Univerzitet u Beogradu, a po bogatom programu i dobroj atmosferi također je poznata Ljetna škola srpskog jezika u Novom Sadu. Čak je i Crna Gora takav primjer, koja je kao mlada država već organizirala mjesto za barem par stranih studenata godišnje na Univerzitetu u Podgorici. Isti slučaj imamo i s Makedonijom, koja šalje svoje lektore na razne europske slavistike i organizira Ljetnu školu makedonskog jezika u Ohridu, a spominjati Sloveniju, koja takve programe organizuje na pravo visokom, europskom nivou, nije ni potrebno. Sve navedeno svjedoči o tome da je dovoljna barem želja države da promovira svoju kulturu, a takve želje od strane Bosne i Hercegovine očigledno nema ili je nije bilo do sada. Prije svega, ono što je najvažnije, bez angažmana BiH kao države ne može se odgovoriti na suštinsko pitanje o bosanskome jeziku, koji do sada nije priznat od većine južnih slavista, a što je ipak izraz svojevrstne hipokrizije, jer ako neko priznaje da ne postoji srpsko-hrvatski i na toj osnovi prihvaća odvojenu nastavu hrvatskog i srpskog jezika, a istovremeno ne priznaje bosanski, onda takvom praksom sam sebe negira. A takvo je stanje trenutno u Poljskoj, a vjerujem i u drugim zemljama. Jedini realni utjecaj na takvu situaciju ima Bosna i Hercegovina, tačnije Odjek za jezik i književnost naroda BiH i Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, jer samo oni mogu slati stručnjake za jezik i književnost u inostranstvo. Nameće se najbitnije pitanje: kakvo je realno stanje? Iz vlastitog iskustva znam da, prije svega, interes ovih odsjeka za slavističku saradnju skoro pa i ne postoji. Par puta sam pokušavala uspostaviti neku vezu, ali nikad nisam imala pravog odgovora i odziva. Vidljivo je to i na primjeru slavistike Univerziteta u Sarajevu, gdje se osim ruskog i odnedavno češkog ne predaje nijedan drugi slavenski jezik!

Zanimljiva je činjenica da sam, istražujući ovu temu, na internetu našla sjajan projekt pod imenom "Slavistički komitet". Njegove aktivnosti, barem prema informacijama na stranici, ostavljaju dobar dojam, a jedan dio aktivnosti je čak posvećen predavanju jezika? BiH strancima. No, Komitet je osnovan prije godinu dana i izgleda da postoji samo na papiru i profesionalno uređenoj internetskoj stranici, ali o realizaciji aktivnosti nema nikakvih podataka. Posebice je zanimljiv tim koji je odgovoran za vođenje tog projekta, a koji se sastoji od najutjecajnijih profesora sa sarajevskih odsjeka za jezik i književnost. Bilo je ipak dovoljno vremena da se po pitanju razvoja bosnistike u inostranstvu pokrene barem nešto, a upravo ljudi sa dva spomenuta odsjeka, a ujedno i iz Slavističkog komiteta, nisu uradili ništa konkretno. Pored toga, to su oni isti ljudi koji, kada interes stranih studenata južnoslavenskih jezika ne prate ogromne pare, nisu uopšte zainteresirani za saradnju... Vrijeme će pokazati koliko vrijedi projekt Slavističkog komiteta i da li će se on ikad istinski realizovati. Ako hoće, onda se postavlja pitanje: po kojem principu? Jer, gledajući voditelje ovog projekta, politika proučavanja jezika? i književnosti BiH će biti svedena, isto kao i sada na odsjecima za jezik i književnosti u Sarajevu, na jezik Bošnjaka i na bošnjačku književnost, čak i ako će politička korektnost diktirati bosansko trojstvo jezika i kultura, koje je u suštini na Univerzitetu u Sarajevu svedeno na puki nivo naziva. Takva koncepcija bošnjačkog proučavanja će se, nažalost, odlično uklopiti u današnju hermetičku i nacionalističku politiku, koju od završetka rata provode Hrvatska i Srbija. Budući studenti bošnjačkog jezika i književnosti će odlično znati ko je bio Bašeskija, ali za Kiša ili Krležu oni na svojim predavanjima neće ni čuti. U tome je ogromna šteta zato što je zaista velika šansa skoro pa izgubljena, jer upravo "bosanski slučaj" u kojem se miješaju tri kulture i jezika, triju naravno samostalnih ali ipak vrlo povezanih naroda, mogao bi spasiti savremenu južnu slavistiku ili joj barem vratiti ono što je neophodno svakoj nauci: objektivnost, široki spektar, detaljnost, cjelokupnost...

Zbog takve situacije, koju uzrokuje političko stanje u zemljama bivše Jugoslavije, južna slavistika kao nauka postaje proizvod nacionalnih politika, a jedina nada ostaje u kritičkim umovima studenata i profesora koji naspram određenih nacionalističkih politika znaju doći do srži predmeta svog studija i koji će, ne plašeći se za svoje karijere, biti kritični u svom pristupu i na taj način očuvati nestajuću srednjojužnoslavensku kulturnu zajednicu. Svojevrsan historijski značaj krije se u takvoj mogućnosti, jer će smišljeno "dovršavanje rata u miru" ovu zajednicu gurnuti do dna ponora balkanske mutne historije.

Subverzivnost

DEkonstrukcije

univerziteta

O procesu institucionalizacije književnosti

Jasna Kovo

Književne studije sa dominantnom usmjerenošću svo- ga književnoga objekta saznavanja ka profiliranju nas- tavnoga kadra, još uvijek imaju jako uporište u pozi- tivističkoj metodologiji i esencijalističkoj kritici. Posta- vlja se pitanje sukladno postavljenoj relaciji centra- periferija-margina, ko i što normira centralnu pozici- ju pre/raspodjele književnih programa i kanona.

Univerzitet je uvijek u dekonstrukciji, to jest uni- verzitet je rad dekonstrukcije, teze su koje Branka Arsić u pogovoru knjizi Pegi Kamuf, naslovljenoj te- zom: Univerzitet u dekonstrukciji ili podela knji- ževnosti, elaborira, odnosno dekonstruira shodno dekonstruktivnoj metodi, te naslovom svoga teksta *Soba s pogledom*, aludira na postojanost i nužnost drugoga pogleda i moguće institucije znanja. Postojanost tzv. amsterdamske sobe, s vaninstitucional- nim pogledom na filozofiju i konstituciju znanja, ta Decartova vanuniverzitetska filozofija u samoj mo- gućnosti utemeljenja takvoga znanja je subverzivna i shodno dekonstrukciji jeste jednako u i izvan akademske institucije. Dakle, jedno univerzalno akademsko i time institucionalno znanje je podri- veno i dekonstruirano u ne/potpunosti kontrole nad univerzalnom istinom i znanjem. Mogućnošću koja se otvara ka priznanju ne/kontrole nad cjelokupnim znanjem i naukom univerzitet je u dekonstrukciji, "to znači da se celina njegovog znanja, 'totalitet', i 'univerzalnost' njegovog znanja, uvek uspostavlja kao necelovita, netotalna, nepotpuna, samo deli- mična; to znači da 'unutar' zidova univerziteta uvek nešto nedostaje, da nedostaje ono što je spolja, iz- van ovih zidova, i što prema tome, jer je izvan mesta znanja, nema status znanja" (399). Priznavanjem ovog drugog pola istine, znanje prihvata to tzv. neznanje kao znanje i istovremeno legitimira sebe kao neznanje, dekonstruirajući se iznutra. S pretenzijom na univerzalno znanje, otkriva se i uvijek škakljivo pitanje o odnosu centra-periferije-margine. Koje su granice pre/ras/podjele među njima, i mogu li se imenovati čvrsto povučenim granicama koje ih raz- likuju, odnosno u neprekidnoj igri raz-otkrivanja, zbližavanja/razdvajanja?

Iako su moderni univerziteti, kao i njihovi odsje- ci i discipline često odbijale dekonstruktivnu mi-

sao/filozofiju u različitim metodologijama i teorija- ma p(r)oučavanja, nisu izbjegli tome da dekonstruk- cija iako ne legitimirana kao posebna disciplina proučavanja, ipak obrazuje mnoge teoretičare, ali i samim svojim zadatkom zahvati ono što je uni- verzitet u dekonstrukciji, odnosno raz-otkrivanje, iz unutrašnjosti ili svoje spoljašnjosti. Koristeći se, a ne braneći, dekonstruktivnom deridijanskom mišlju autorica ove knjige raz-otkriva historijske i filozof- ske determinante konstruiranja pojma univerziteta kao institucije i u njemu tzv. preraspodele naučnih disciplina i odsjeka, kako onih klasičnih tako i ovih modernih koji su proistekli iz institucionalizacije znanja-obrazovanja-poučavanja.

Pitanje kako i zašto, ali i kome književna/e studija/e duguje svoju institucionalizaciju, samo je jedno od mnogih polazišta razobličavanja institucionalnog koje je baš u onome književnom kao mjestu svake podele i preraspodele - proces institucionalizacije?!

Autorično vraćanje Lokovim i Morelijevim ese- jiziranjima o korisnosti, odnosno beskorisnosti knji- ževnoga obrazovanja pretendira razumijevanju upravo predinstitucionaliziranog i pred/disciplinira- nog proučavanja poetskog, a oba polaze od tvrdnje o novčanoj i moralnoj beskorisnosti takvog obrazo- vanja, koje je usmjereno prevashodno na gospodu. No, iako je književno kao objekt p(r)oučavanja insti- tucionalizirano, ovakvo rezimiranje tzv. bes/koris- nosti bavljena književnošću i književnim znanjem i u doba modernog univerziteta u jednoj human-

Iako su moderni univerziteti, kao i njihovi odsjeci i discipline često odbijale dekonstruktivnu misao/filozofiju u različitim metodologijama i teorijama p(r)oučavanja, nisu izbjegli tome da dekonstrukcija iako ne legitimirana kao posebna disciplina proučavanja, ipak obrazuje mnoge teo- retičare, ali i samim svojim zadatkom zahvati ono što je univerzitet u dekonstrukciji, odnosno raz- otkrivanje, iz unutrašnjosti ili svoje spoljašnjosti.

ističkoj eri, kao i posthumanističkoj, često postavlja isto pitanje. Devetnaesto stoljeće i hegelijanski i francusko-historički institucionalni koncept uni- verziteta i književnih studija koje su utemeljene u tzv. historičnosti, pozitivističkoj, postulirali su metodologiju i priskrbili književnom naučni objekt saznanja, potisnuvši samu poetiku stvaranja i postavljajući tzv. književnu historiju i historičnost tekstova kao objekt p(r)oučavanja. Tako je književno postalo mestom podele u kojem su institucije utemeljene, ali i u kojem one utemeljuju.

Promišljati tzv. konstrukciju, a time i dekonstrukci- ju univerziteta na južnoslavenskim prostorima, a u suglasju sa prethodno dekonstruiranim univerzite- tom u zapadnocentričnome duhu i kanonu, znači po- novno profilirati ne toliko nužnu razlikovnost u od-

nosu na ovaj veliki model, koliko osvještavati ponovnu zakašnjelost i nakalemljeni model institucionalizacije znanja na univerzitetima. Promišljati pojam univerziteta, posebno u današnjim političkim okvirima koji na izvjestan način rukovode normativnim raspolaganjem pretenzija na 'univerzalno' znanje, znači poistovjetiti, odnosno svesti univerzitet na "metonimijsku oznaku za Državu, onu mračnjačku i violentnu (jedinu koju smo iskusili), i zato kad god se ovde pročita reč 'univerzitet', nije moguće a da se ne iščita i reč 'Država', i to upravo u funkciji zbirnog imena za organizovano tlačenje(...)", primjećuje Branko Romčević upravo uz prikaz Kamufine knjige. Poistovjećivanje univerziteta sa institucijom Države, neizbježno je mjesto u dekonstruiranju institucionalnih zadataka ovog mjesta u kojem se uključuju i međusobno isključuju diskurzivne prakse i preraspodjele

Promišljati tzv. konstrukciju, a time i dekonstrukciju univerziteta na južnoslavenskim prostorima, a u suglasju sa prethodno dekonstruiranim univerzitetom u zapadnocičnom duhu i kanonu, znači ponovno profilirati ne toliko nužnu razlikovnost u odnosu na ovaj veliki model, koliko osvještavati ponovnu zakašnjelost i nakalemljeni model institucionalizacije znanja u univerzitetima.

date Moći otjelotvorene u instituciji Države-prostora koji krije pozadinske elemente religijskoga, nacionalnoga, i prevashodno jednog političkoga programa univerzalizacije istina i znanja. Ponovno su književne studije, to mesto podele institucija, usljed posjedovanja izvjesne Moći da se bude "ideologijom" koja se po definiciji ne može krivotvoriti zato što ona ne tvrdi neko stanje stvari, nego izvodi i proizvodi ono što tvrdi."

Dekonstrukcija današnjih disciplina književnosti uistinu se mora smjestiti u određeni historijski kontekst iz kojeg su proizašli današnji nacionalni kanoni književnosti i programi koji su uključeni u univerzitetsko znanje, koje je shodno institucionalnom predznaku uvijek determinirano politikom date vlasti, ali i nužnim naglaskom na upisivanje institucija univerziteta u javni prostor. Ovoj dekonstrukciji književnih studija pristup se ponajbolje otvara u spekulativnom pre/ispitivanju kanonijskog znanja, plana i programa, kao i simboličkih i 'ekonomijskih' projekata investiranja nacionalnoga dobra. Različiti kriteriji i različiti interesi sudjeluju u procesu kanonizacije vrijednosti. Raz-otkrivanje upravo povijesnog konteksta procesa kanonizacije tekstova/samog pisma napose, razobličava jedan uvijek politički i ideologijski poduhvat uključivanja/isključivanja ne/podobnih vrijednosti. Začet u religijskome diskursu, kanon je prešao svoj povijesni put i ostao ono što u svome tekstu *Nevolje sa kanonom* definira Nirman Moranjak-

Bamburać: "kanonizacijom uobičajeno nazivamo društvenu instituciju koja pripisuje određenim tekstovima orijentacijsku funkciju i određuje njihov način čitanja. Ona se trajno održava u vremenu, tako što jedan literarni kanon određuje izbor tekstova koji se upisuju u kulturno pamćenje jer stabiliziraju i definiraju identitet neke grupe." Upravo u ovome tekstu pomenuta autorica sukladno tematu časopisa, koji nije univerzitetska publikacija, dekonstruira ono mjesto u kojem kanon potvrđuje početno povijesno mjesto elitiziranja vrijednosti propisanih "u suštini androcentrično i mizogino". Kanon nacionalnih vrijednosti sukladno Tradiciji koju konstruira, učitava i uključuje iz Centra moći-državnog aparata književnost/pismo koje je tradicionalno posredovano na relaciji Otac-sin, kćerka je isključena, ponovno po tradicijskome obzorju. No, ono na što upozorava autorica jeste upravo mišljenje koje je prisutno i u Kamufinoj knjizi: ma koliko se nešto institucionaliziralo, ono se uvijek deinstitucionalizira, tj. "ma kakav kanon oni predložili, on je osuđen na promjene i valja mu računati sa globalnom kulturnom industrijom"(63). Ono što je "divlje", žensko ili "Mi", kako Moranjak-Bamburać i uprizzoruje vlastitu poziciju, kada je i uvršteno u plan i program književnih studija, tih nacionalnih projekata, uvijek je paradoksalno, jer kada su i potisnuti iz kanona, "divlje", žensko ili "Mi" uvijek su prisutni efektinim označiteljem odsutnosti kao likovi, simboli, alegorije i slike. Kanonizacija pomenutih književnih vrijednosti, muškaraca, bilo bi ispravno reći, u današnjem bh. univerzitetskome rasulu jeste upravo ideologijska platforma distingviranja nacionalnih književnosti u projekte kulturalnoga pamćenja posebnosti i razlikovnosti, koje u još pluralnijoj diskurzivnoj praksi u suštini i postoje.

Dezintegraciju južnoslavenskih studija književnosti anticipirala je i činjenica da su funkcionirali u sasma drugačijoj političkoj i ideološkoj matrici sa bitno drugačijim metodologijama i teorijama upisivanja i prečitavanja univerzalnih književnih vrijednosti - od institucionalnog baštinjenja socijalističke revolucije do nepobitnog podriivanja istoga iz same institucije moći, kao i iz elemenata iza zidova revolucije. Raspadom političke platforme koja je vršila dominantnu institucionalizaciju, odnosno koncepta jugoslavenstva koji je kao državotvorni projekt integrirao zajedničke vrednote svih naroda i narodnosti Jugoslavije, naslijeđeni zajednički kanon vrijednosti revidira nepodobne, te nacionalnim projektom jakog simboličkog naboja kulturalnih i etno-religijskih vrednota Nacije koncipira kanon nacionalnog projekta, koji je u najmanju ruku problematičan - jer ideologija koristi književnost u univerzitetskom projektu izgradnje etno-nacionalnih identiteta. Granice koje su uspostavljene među trima nacionalnim književnostima, hrvatskom-srpskom-bošnjačkom, u ispraznoj ideologiziranoj retorici o tzv. sinkretizmima/prožimanjima i neminovnim razlikovnostima, zatvorene su pred otkrivanjem znanja. Stoga se u samom konceptu romantičarsko-historičkog di-

skursa uistinu dekonstruiraju na fonu pretendovanja na apsolutnu prevlast-moć-znanje-izvor kao dominantnu disciplinu između sve tri nacionalne književnosti. Mogućnost subverzivnoga djelovanja spram ideologiziranog razdvajajućeg diskursa moguća je u započetoj interkulturalnoj-interliterarnoj-interdisciplinarnoj metodi koja svoj diskurs vidi u mogućnosti dijalogiziranosti jednog južnoslavenskoga temelja (no, time proučavanje nije ograničeno samo na ove tri nacionalne književnosti, nego i na slovenačku, crnogorsku, makedonsku i bugarsku književnost). Međutim, i ovaj ključ čitanja nailazi na zidove otpora upravo što na iskustvu zapadnih univerziteta, o čemu piše i Nirman Moranjak-Bamburać, proizvodi barem dvije posljedice - rastače ono što je petrificirana disciplina i rađa nove epistemčke zajednice. Bez obzira kojom se teorijom pristupilo dekonstrukciji univerzitetske i književne institucije, hijerarhičnost dominantnog i potčinjenoga diskursa ne jenjava. Da li da se dekonstruira kanon, koji je u nasljedstvenome procesu rodno i spolno isključiv spram ženskog/ženstvenog, rasnog, kao i drugih spolno-rodnih identiteta, koji su u odnosu spram akademskog diskursa ono znanje koje narušava totalitet znanja i istine koju pokušava uspostaviti ovaj univerzalno-isključivi duh institucije, ili pak da se uradi nešto bitno drugačije. To je zapravo ono znanje koje s rubnih pozicija podriva ovaj kanon, i stoga je alternativno. Iako disciplinarno odvojene, studije filologije i književnosti djeluju u dosluhu s onim diskurzima koji poništavaju jezičku polifoniju na teritoriji jedne književne, naravno nacionalne zajednice. Ova usmjerenost ka jednonacionalnome govoru koje će se upisati u tzv. kulturalno/kolektivno pamćenje etnije-nacije, Pegi je dekonstruirala Gregoarovim projektom čistoga jezika-pisma-govora spomenika, koji je retorika ruine, no idealna je platforma ideološkog nacionalnoga projekta koji se upravo preko književnih heroja (samih pisaca) heterotopično učitava u instituciju imenovanja toposa, kojem je zadatak upravo pamćenje i potiranje razlika, tih sedimenata nepodobne prošlosti. Projekat buduće prošlosti! Ali baš u toj heterotopiji zbiva se rubna igra i performans dekonstrukcije ideološkog aparata institucija moći u cjelokupnoj hijerarhijskoj ljestvici. Novčanice, koje su zaposjeli književnici (naravno - bez književnica - što je direktna institucionalizacija muškoga diskursa) u tržišnome i političkome govoru jeste učitanje poetike i ideologije prethodnog institucionalnoga projekta univerziteta. Ponovno u dekonstrukciji kanona, ponovno sa Nirman Moranjak-Bamburać koja upravo razobličava ekonomsko-političko-književno ideologizirano kanoniziranje bh. književnoga projekta, obnavljajući pomenuti Gregoarov projekt kulturalnoga pamćenja, u slučaju najvrednijeg tržišno-ekonomskog institucionalnog projekta.

Centar-periferija-margina, u suodnosu s Moći na planu nehomogenosti univerziteta u bosanskohercegovačkom društvu sa svojim institucijama djelovanja u poslijeratnom projektu formiranja ne samo mnogostrukih univerziteta, nego i disciplina koje se proučavaju na njima, čak i površnom analizom svjedoči o pluralnosti odsjeka za književne discipline u svim većim centrima i njegovim periferijama. Književne studije sa dominantnom usmjerenošću svoga književnoga objekta saznavanja ka profiliranju nastavnoga kadra, još uvijek imaju jako uporište u pozitivističkoj metodologiji i esencijalističkoj kritici. Postavlja se pitanje sukladno postavljenoj relaciji centar-periferija-margina, ko i što normira centralnu poziciju pre/raspodele književnih programa i kanona. Je li to Univerzitet u Sarajevu koji pod krinkom tri nacionalne književnosti dubinski sprovodi veće zidove među njima i pretenduje na povlašteno mjesto bošnjačkog nacionalnog kanona u prećutnom suglasju sa dominantnom političkom i kulturalnom politikom. Je li on ideološiji od katedri koje su jednonacionalno obojene i je li moguće izvršiti ovakvu preraspodjelu? Nadalje, jesu li novoformirani univerziteti književnosti, i naravno jezika, uistinu subverzivniji i posjeduju li pogled iz amsterdamske sobe, spram, uvjetno rečeno, jednoga centra na koji referira ovaj tekst, mada se ista pozicija ne može oduzeti i drugim univerzitetima. Gdje je ona granica koja postavlja navedenu marginu koja bi trebala biti subverzivnom u svakom pojmu institucije? Postoji li 'opravdan' razlog za postojanje ovolikog broja odsjeka za književnosti, pa i samih univerziteta? Paradoksalno - no, u bosanskohercegovačkome slučaju ne bismo mogli reći da je univerzitet jednak pojmu Država, prije bi to bila metonimičnost Univerziteta spram entiteta, a potom i kantona! Kao da sve ove institucije u objedinjujućem pojmu Države kao vrhovne institucije gube svoj smisao u mnoštvenosti posjedovanja i pretendovanja na univerzalne istine i znanje. No, s njima ili bez njih univerziteti su uvijek u dekonstrukciji, sami u sebi, jedni spram drugih, u samom konstruktivističkome diskursu koji ukoliko se uzme vlastitim polazištem svoje kritičke refleksije (bilo u poststrukturalističkome, postkolonijalnome, postfeminističkome, kulturalnome, novohistorijskome ili nekom drugom ključu) teško više može vjerovati u metapriču o univerzalnoj vrijednosti i prosvjetiteljskoj ulozi književnosti (N.M.B.: 2005: 61)

I za sami, nedovršeni i nepotpuno iskazani kraj teksta, podsjećam se na uvodno polazište Pegi Kamuf koja iz čisto književnog ključa dekonstruira pojam poučavanja koje je u samoj književnosti često retorika didaktičnosti, jeres poučavanja moderne poezije za Bodlera i Poa. No, u našem kontekstu poučavanje je institucionalizirano, ne pita se što književnost poučava nego što se iz književnosti treba poučavati, odnosno što treba biti obuhvaćeno/isključeno institucijom književnosti.

Predrag Lucić / Iz *Betona*

MEĐUVERSKI VERONAUK

(iz pesmarice Vasilija Kačavende,
episkopa zvoničko-tuzlanskog
i predsedavajućeg
Međureligijskog vijeća
Bosne i Hercegovine)

Da svak svakog toleriše,
Svom pastiru svak da siše,
Da svakome lepo prija
Međuveraska religija.

Da se nađe prava mera,
Svak da svoje stado tera,
Da se širi jedna vera
U bezgrešnost sva tri klera.

Da se ceni kapa svaka:
Na budali kamilavka
Ko i mitre, ahmedije
Ispod kojih mozga nije.

Da u svakoj veri popa
Tuđeg štuje episkopa,
Da reisu nema frenda
Ko što mu je Kačavenda.

Da se sad u miru shvata
Svetost našeg prošlog rata:
Da to Božja volja bude
Kada đavo nosi ljude.

Da u slavu takve volje
Svuda niknu bogomolje:
Da Orlović Fati prija
Njena prokleta avlija.

GAZAMESTAN STRAJP

(iz pesmarice
Milorada Dodika)

Ima dete u gradu
Po imenu Gaza,
Detetu je nadimak
Materina maza.

Kad sva deca stanu,
On i onda spava,
Oće da ga upišu
U knjigu žrtava.

Pravi se da ne čuje
Avion dok leti,
čeka da ga geleri
Dozovu pameti.

Kad ga geler ogrebe,
Plače i zapeva:
"Joj, Alahu, pomagaj,

Iziće mi creva!"

Kad mu trošnu nastambu
S dve flambiraš zolje,
Maza vrišti, reko bi
Da ga neko kolje.

Kad ustane, ne ume
Da se sam obuče,
Traži sokne, košulju,
Po zgarištu kuće.

Po školi se sakriva
Umesto da uči,
Čeka bombu, da se krov
Po klupama sruči.

Kad sva deca izginu,
On po Gazi šeta,
Nariče i privlači
Pažnju celog sveta.

Kad mu zdimiš džamiju,
Kaže "Alal vera!",
Pa se spremno raskrivi
Ispred šest kamera.

Kad mu dadeš jabuku,
On hoće kobasu,
Kad mu kupiš Fataha,
On beži Hamasu.

Poštovani kolega
Šimone Peresu,
Od tog drskog deteta
Daću ti adresu.

Stanuje pod šatorom,
U Gazi, kraj puta.
Daj mu kakav čvršći dom,
Šalji mu tabuta!

EKSKLUZIVNE SAVESTI

(iz pesmarice
Milijane Smajlović-Komrakov)

U vihoru zadnjeg rata,
Profesijom nepomućen,
Novinar je od zanata
Piso ko naručen.

Za hordama palikuća
Išao ko strvinar:
Ponosan što laži truća
Jer je novinar.

Drugima je na sva zvona
Podvaljivo svoje žrtve,
Huško preko mikrofona
I žive i mrtve.

Da služi kod marodera
Vodio ga poso čist:
Zgoljna laž mu čvrsta vera
Jer je žurnalist.
Gledaoce napaljivo
Da osvetu krvnu traže,
Prepun sebe, nije skrivio
Da čim zine - laže.

Nema toga čeg se gnuša,
Na stratištu on je car,
Koji će mu kurac duša
Kad je novinar?!

Sad na mrtvoj stoji straži,
Na braniku profesije:
Gazde rata sud nek traži,
On svoj gazda nije.

Kažeš li mu: kriv si, kume,
Za desetak mrtvih bar,
Optužnicu ne razume
Jer je novinar

BILJANA, ZATVOR, BELEŠKE

iz pesmarice
Patricka Liptona Robinsona

Biljana Plavšić, beleže
Zapisi neki ubavi,
Počini grehe najteže
Zbog neprebolne ljubavi.

Biljana pamet izgubi,
Arkana nekog sakaše,
U želji da ga izljubi
Po leševima skakaše.

Biljana, babac veseli,
Arkanov baknež dobila,
Pa svud po svetu raseli
Ono što nije pobila.

Biljana zbog tog bakneža,
Za ljubav deli-momčine,
Počini zverstva najteža,
Sabrane ratne zločine.

Biljana, doktor nauka,
Venčano ruho biraše,
Orkestar ljudskih jauka,
Sneva, na svadbi sviraše.

Biljana pesme svadbarske
Poručuje iz Manjače,
Iz Trnopolja, Omarske...
Keraterm peva najjače...

Biljana sneva pusti san,
Noći sve vruće, vrelije...
Kad puče zora, svane dan,
Netragom nesta delije.

Biljani lepi varvarin
Ostavi misli snevaljke,
Pa odlete ko Gagarin
Da juri sojke pevaljke.

Biljana osta zbunjena,
Poglele broji svatove,
Telima zemlja punjena,
Humus za nove ratove.

Biljana traži pravni lek
Za bol što ljubav ne traje,
Sud neki traži, makar prek,
Da slatke grehe okaje.

Biljana greh ne pobija:
Volela jesam baksuza.
Nek mi je kazna robija,
Što kraća, s malo luksuza!

Biljana beše kažnjena
Komforom švedske ćelije,
Leči se duša ranjena
Neverstvom Arkan-delije.

Biljana u tom komforu
Skraćenu kaznu odleđa,
Šest godina u zatvoru
Zbog onog jednog bakneža.
Biljanu, momu duševnu,

Zbog primernoga vladanja,
Šalju u zemlju ruševnu
Ljubavnog njenog stradanja.

Biljana, da blagodara
Onome ko je zatvori,
ćeliju dok joj otvara,
Zauzvrat dušu otvori.
Biljana sebi pozvala
Ugledne švedske novine:
Kajanje beše podvala,
Reče im, zbog trgovine.

Biljana Plavšić, beleže
Stihovi ovi ubavi,
Poziva sve da odleže
U ime večne ljubavi.

Biljana duši našla lek:
Po Bosni bar sto hiljada
Leglo pa leži zauvek,
Da ne digne se nikada.

KOSKA KOSKA KOSKICA

(iz pesmarice
dežurnog forenzičara)

Kocka do kocke kockica...
Neću da igram jamba!
Koska do koske koskica:
Od Draže pravim Ramba.

Koska do koske koskica,
Kroz prostor i kroz vreme,
To je, reko bi Dobrica,
Novoga doba seme.

Kosku do koske koskicu
Srbija svećom traži,
Srbin živ nosi pljoskicu
Mrtvom da zdravi Draži.

Koska do koske Koskovo,
Svak živ da mrtav legne,
Dobrica sanduk zakovo,
Niko da ne pobegne.

Koska do koske skeleti,
Dobrica samo čeka
Da pterodaktil preleti
Srbiju novog veka.

Koska do koske, hum po hum,
Bog da mu dušu prosti,
Mozak mu ne pada na um -
U mozgu nema kosti.

Edin Salčinović Šetnja sa Emirom

(iz rukopisa još neobjavljenog, još neposvećenog
bošnjачkom dobročinitelju, Fahrudinu Radončiću)

Da krenemo onda u neku novu šetnju, brate
Nemanja. Mi nismo još prikazali sve - šestnaestmilimetarskom
vrpcom u kojoj stanuje božansko, i miriše
lova, talijanska sasvim, a pomalo naša -
mi nismo još prikazali sve, još nije prikazana
bila svaka stvar, eura vrijedna!

Da krenemo u nasušnu ovu šetnju, Nemanja
brate. Još jednom nam valja razmotriti scenarij, i
svesti, na koncu, račun: zašto se pisao sinopsis, na što se trošila
vrpca, i čemu snimao kadar? Nije zar: u ime filma, i scene,
i presvete kinematografije?

Da krenemo, brate, ponovo istim putem. Al
najprije: zaboraviti treba oholo ono dušmansko
kazivanje, oglušiti se na riječi, i pustiti
s lanca pse nek govore, nek laju i sikću, s utrobom
izvrnutom. Nipošto čuti: kao, jer neusporedive
su stvari, i ništa ničemu nije nalik.

Novim ćemo krenuti putem, a ponovo iste
gledati stvari, ali iz drugog sada ugla -
iz općeg ugla, i pod drugim svjetlom, pod
svjetlom apsolutnim. Opet ćemo zaraditi

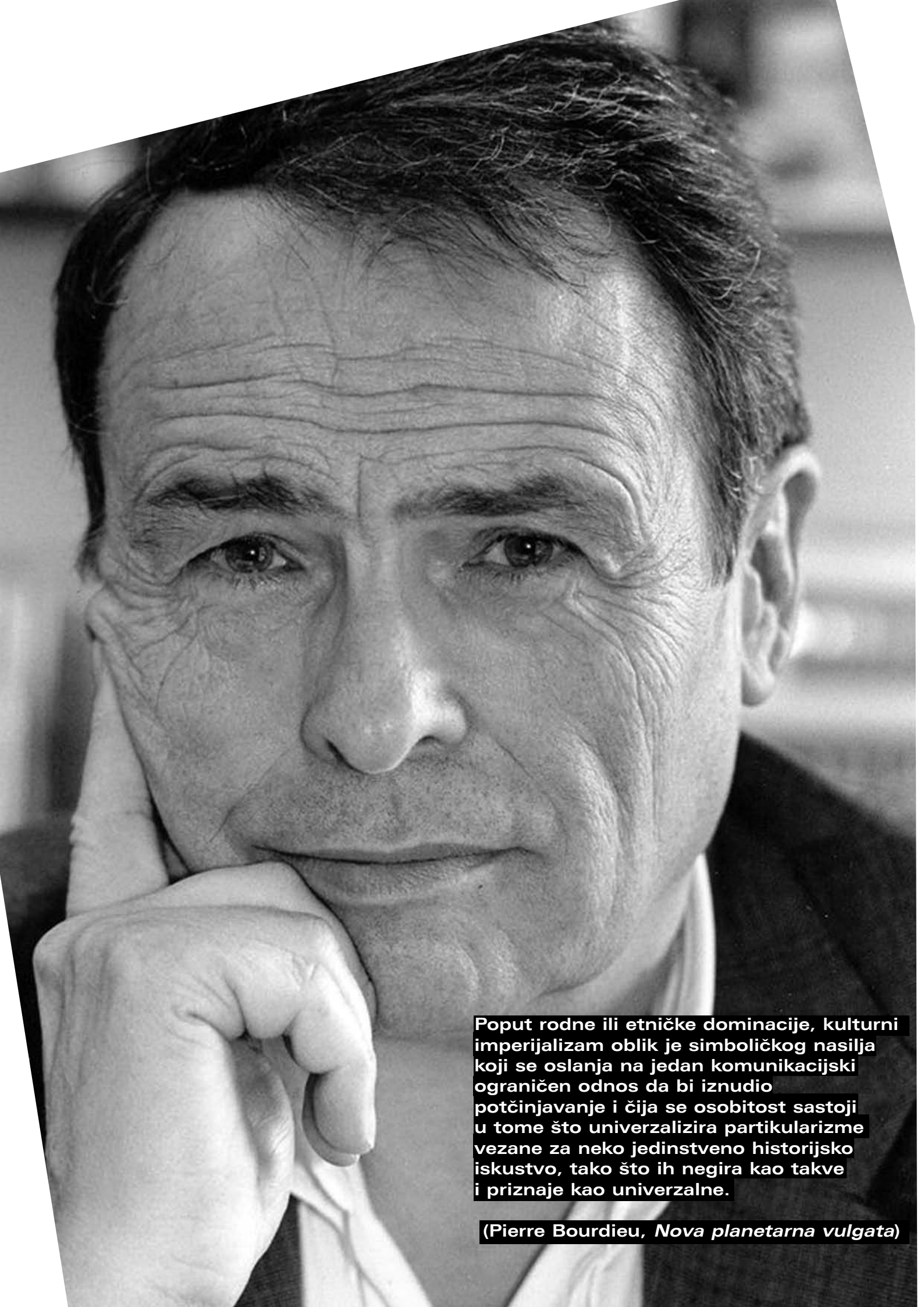
pare, koje daju talijanske budale, i nikad ne
znaju, nikad, šta gube, dok nam ih daju.
Nešto nam više ljubavi treba, u filmu lirike
- mani činjenice!

Jer hoću, anđele, da pokažem ti Moć. Mjesta
gdje cuga raja, neufilmjena još. (Dušmani, eno,
spremaju otrovne kaleme, u mastionicu umaču,
pišu beskrajne kletve komentara izlišnih!) Da
pokažem, hoću, taj život, stvarniji od ovog
uz stranke (koje mijenjam, iz dana u dan), harmoniju
izbora, općinska vijeća, vraćanje kredita,
svetkovine narodne.

Ja sada vidim samo stvarnost: granice moga
tijela su i granice moga duha! Je li to kazna
za dvostruki moj ateizam. Neka i jeste, ali ja
za sobom ostavljam scenarij, ja ključni za
sobom ostavljam scenarij, i po njemu biće
rekonstruisano biće ove nesreće.

Gledaoci budući naši tako će pronać ključnu onu
tačku, kad golubarnik se ruši, kad sve se ruši, u
oportunizam, u ketmansku suštinu. Emire, još nismo
snimili sve što trebalo je snimiti.

Duh Sidranov, eno, lebdi nad Mećavnikom.

Poput rodne ili etničke dominacije, kulturni imperijalizam oblik je simboličkog nasilja koji se oslanja na jedan komunikacijski ograničen odnos da bi iznudio potčinjavanje i čija se osobitost sastoji u tome što univerzalizira partikularizme vezane za neko jedinstveno historijsko iskustvo, tako što ih negira kao takve i priznaje kao univerzalne.

(Pierre Bourdieu, *Nova planetarna vulgata*)

**Hadžija Ročko ubiva
Gromkog Prdeža**

Kako je Hadžija

Ročko selo

KURTALISO

Marksove SABLASTI

Edin Salčinović

Prolog

Ima zlih vremena u kojima mračne sile ojačaju, tmina potisne sojjetlo, a luč istine nastavi da gori u njedrima odabranih, mitskih junaka na koje se spustila milost. Jedan od tih heroja čija djela nadilaze granice ljudskog razuma je i Hadžija Ročko, velikan vanjštinom slabašan i pitom, a duhom sila nebeska. Plemenitaš rodoslovlja o kojem i svete knjige govore malo, a i to skriveno u zagonetna pismena razumljiva tek rijetkim mudracima, promijenio je tok povijesti kada se razračunao sa zlom koje je slutilo kraj historije. Neosvjedočen historio-grafskim kalemom, sačuvaao je taj obračun nešto od metafizike kojom su obilježeni drevni mitovi, utkani u teksturu legende koja poziva na vjernost kultu predaka.

Prethodeća događanja

Religija je opijum za narod, rekao je Karl Marks u umro. Zanesena mišlju da je to kraj opscenostima i opačinama ovog čarobnika i praktikanta crne magije, Sveta alijansa diže ruke od ovog slučaja, ostavivši egzorcizam nedovršenim. Trebalo je još tada glogovim kocem probiti grob crnog maga i okitit ga vijencem češnjaka, sve kako bi se spriječilo vaskrsenje nemani na koje su upozoravali drevni zakonici. Sve što je poslije uslijedilo dostojno je povratka Gandalfa Sivog, naravski u negativnom kontekstu. Ono što su nepromućurni oci Svete alijanse uzeli za gotov čin iskoristili su učenici ozloglašenog vješca, koji su još za njegova života, pod krinkom Komunističke partije, svjedočili satanskoj prirodi postanka kanonskog spisa crne magije, takozvanog Manifesta (Marks-Engels), a udjel Belzebuba lično u ovoj bogumrskoj raboti osvjedočen je i nemali. Mistično značenje Manifesta (Sablast kruži Evropom - sablast komunizma.) tištalo je inteligenciju Stare Evrope, nesposobnu da vidi s onu stranu maske koja je svoga nosioca izdavala za šarlatana. Misterij značenja

rasvijetljen je tek nakon služenja crne mise Marksovih učenika (neki nepouzdana izvori navode da se radilo o danu XVIII brimera), kada se, prema konstatacijama najvećih umova duhovne i svjetovne orijentacije, Marks vratio za klasu jači. Objelodanilo se da je spis, Manifest, moćna vradžbina, s pomoću koje se u grobnici onog koji ju je spravio, u ovom slučaju Karl Marks, mogu otvori Vrata pakla. Kada su crni magovi, učenici dvojice najmoćnijih sluga Satanovih koje bilježi svjetovna i crkvena historiografija, otvorili portal koji povezuje svjetove, pakao je iznjedrio deset sablasti, naknadno okvalifikovanih u taksinomiji ezoterijskih znanosti kao Marksove sablasti.

U okultističkom spisu Marksove sablasti, opaki volšebnik žak Derida opisuje prirodu bića svih deset sablasti. U ovu storiju unijet ćemo, Bog neka nam prosti, djelić tog spisa, tek koliko da čitalac osjet ton i zao prizvuk vradžbine koja se proteže na preko sto devedeset stranica: Marks sebe smatra najboljim ekspertom (najboljim "naučnikom", najboljim "scholar" za fantome), podsjetimo se, on svetom Maksu ukratko kaže: ja sam u sablasti upućen bolje od tebe: fantom to me gleda, ako želiš da spaseš život i istjeraš smrt-život, ne smije se postupati neposredno, apstraktno, egološki, fantastično, putem riječi, kroz čin govora jednog phantasmagorien, treba proći kroz tegobno iskustvo zaokreta, treba proći i obdelaviti praktične strukture, realne, "empirijske" zbiljnosti, itd. U suprotnom, ti ćeš istjerati samo sablast tijela, a ne samo tijelo fantoma, naime realnost Države, Cara, Nacije, Otadžbine, itd. Ali očigledno, u vremenu tog zaokreta, biće potrebno da se uzme u obzir samostalno, relativno samostalno, tijelo fantomske realnosti. Eto smo tako iznijeli i dio ove izopačene i nečasne spisanije, a bogobožnog čitaoca, sablažnjenog riječima nečastivog, savjetujemo da se prikuči i skrušeno pomoli Bogu.

Sedmog maja 1945. Njemačka je kapitulirala, mir je ozvaničen osmog, a crvenoarmejci su pobjednički umarširali u Berlin koji se predao još drugog. Komunistizam je trijumfovao u Istočnoj Evropi nastavljujući da se širi kroz Aziju, Afriku, Latinsku Ameriku, a predstavljao je prijatnu SAD-u i Zapadnoj Evropi.

Dvadeset devetog novembra 1945. proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija. U teritorijalno tijelo FNRJ integrisan je i teritorij Bosne i Hercegovine, iako su politički uglednici ove Republike 1. XI 1942. sastavili "Memorandum" upućen fireru Adolfu Hitleru, od koga, nezadovoljni položajem u ustaškoj Endehaziji, traže njemački protektorat nad Bosnom i Hercegovinom, a autorstvo "Memoranduma" svojeručno su potpisali Uzeir Hadžihasanović, njegov zet gradonačelnik Sarajeva Mustafa Softić i inženjer Suljaga Salihagić iz Banje Luke. No, kako se dogodilo da su u kovitlacu povijesti nestale i Endehazija i hitlerovska Njemačka, Bosnom i Hercegovinom zavladao su neznabošci i đavolje sluge, oni koje je pravovjerni narod ispod glasa zvao Crvenim đavolima.

Obračun

U tom nevaktu zuluma i tlapnje, dabogda nikad više slično ne dočekali, jedno čudesno zbitije dogodilo se u selu božjegugodnika, čestitog Hadžije Ročka. Marksova sablast, takoreći šejtan, opsjela je selo uzevši za stan džamiju, pa su vjernici bili spriječeni obavljati molitvu u džematu, koja je dvadeset pet puta vrjednija no ona individualna ili kako narod kaže: po sebi. Da zlo bude veće, sablast se inkarnirala u tijelu Gromkog Prdeža, pa u selu više nije bilo moguće pomoliti se Bogu, jer nije red da se Božje ime spominje sred takve nečisti kakvu je prouzročio Gromki Prdež.

Neka čitaoca ne uvrijedi što će nekoliko narednih rečenica opisati Gromkog Prdeža, jer iako obuzeti sumnjom moramo uvažiti pretpostavku da će zapis doći u ruke nekoga ko znanjem nije upućen u socios trolova. Gromki Prdež je trol visok preko tri metra, a nerijetko teži i do dvije i pol tone, mjereno mjerama ljudskog kantara. Tijelo ovog trola prekriveno je čmarovima (zarad usporedbe zamisliti čovjeka oboljelog od Malih boginja), što je uzrokovalo da se u zajednici trolova ove vrste komunicira prdežima. Gromki Prdež mogao je otpriditi cijelu Hej Slaveni, bez da igdje prekine melodiju. U pravilnim razmacima svakih sat vremena moglo se čuti: Prd prd prrrd prd prrrrrrrrrrd prd prd prrrd prd prd prrrrrrrrd prd prd prrrd..., a još je prdio: Poziv na borbu, Tito i Prva proleterska, Ide Tito, Druže Tito ljubičice bijela, Druže Tito mi ti se kunemo, dok bi povremeno zaprdio i Internacionalu, razumije se jugoslovensku verziju. I sve bi to još bilo podnošljivo da u neka doba nije počeo prditi na talijanskom: Bella ciao i Bandiera rossa.

A kada je Hadžija Ročko razabrao riječi, evviva il comunismo e la libertà, srdžba je u njemu narasla koliko brdo Uhud. Već je zaustio da opsuje kad se, u tren kolik je lepet krila leptira, sjetio da je Dženet saburom prekriven. Ipak

,bio je vakat da se obračuna sa Gromkim Prdežom i da se selo aveti kurtališe. Laganim koracima, oslanjavajući se o svoju kevu, uputio se ovaj Božji ugodnik džamiji koju je zloduh zaposjeo. U kaznenu ekspediciju Hadžiji se priključio i seoski imam-hatib efendija Kurajlić, nad kojeg su se nadvili crni oblaci sluteći na nezaposlenost. Kad dođoše do džamije Hadžija koraknu unutra, a plahi efendija ostade vani da čuva odstupnicu. A imao je čestiti Hadžija šta i vidjet, mrcina se izvalila sred džamije i prdi li prdi. Tu Hadžija priđe grdosiji i zabi joj kevu u čmar posred čela, pa povika: Slušaj nečisti džehenemska, tako mi puta na Čabu i brzog hoda između Safe i Merve, neću se smirit dok ne spravim takvu čarnu čarku da će svi trolovi što hin ima bit manji od malog mrava. Počuj me Iblise, izlazi, išš, išš, iiiiiišššššššššš, nestani nesorto, odlazi akrepe, dabogda ti se krv prorijedi-

la. Čuješ li ti mene šejtane, ako isti čas ne nestaneš bacit ću na te dule gromovo, spržit ću te munjinom, omrsit ću se tvojom đigericom, bacit ću ti muda kerovima. Kad je sablast prepoznala silu pred sobom, obuze je takav strah i groznica da se u prvi mah nije mogla pomaknut. I prođe čitav tren prije nego se pribra, pa se dade u takav bijeg da se digla oluja kavu svijet ne pamti još od vremena Nuha a.s. Ostala je od tad, u amanet generacijama, hićaja kojoj je zadatak oblikovati kolektivno pamćenje i davati vječnu zagonetku: kakva li sila tada uščuva seoske usjeve i ljetinu. Pošto nemani nestade i oluja se smiri, tu ti se i Hadžija Ročko povrati na ulicu, a njemu ti odmah prileti efendija te ga stade hvalit: Halal ti vjera Hadžija, svijet taku govoranciju ne upamti još od generacije tabina, a ni svi jevropski učenjaci da se sastave ni zeru od ovog ne bi mogli. Valja mi priznat, govorio si filozofičeski i gromovito. Aferim. Tu se Hadžija Ročko ustavi, podiže kevu, pa odbrusi efendiji: Ne seri hodža, dina ti. Potom se zaputi niz sokak popit crnu kahvu, jer mu je od cijele ujdurme pritisak pao.

Što se tiče sela, ono je poslije ove bajkovite dogodovštine postalo utočište pravovjernih i bilo kadra primit svakog muhadžira u tom opskurnom vremenu neznaoštva i jednoumlja, a glas o čudoređu stanovnika pronio se od Mašrika do Magriba.

Mirnes Sokolović

**B(R)OJANKA CAJKA
NAŠOPO(L)JKA**

Otac nacije **ZAZIVA POSVETU**

tražeći SINOVE Skendera,

Mehmeda i Hasana

koje otuđiše U

FAŠISTIČKOJ

kanonizatorskoj OFANZIVI

Svatri ste mi anamo zbrisala - joj, izdajnička
muza našpoljska -
a svetrojici privijao stihove sam rumene
u bijele korice platnene,
svetrojici sam držao govore tople, grumene...
Joooj,
Skendere,
Mehmede,
Hasane,
joj, tri boda u mom vijeku,
tri krivine u mom tijeku,
tri saća teška,
sokovita,
što ih utroba moja iskrca,
joj, rosni trolisni struče ljiljana našpoljskog,
što procva ispod moga srca.
Joooj,
tri doba bliska u mom vijeku,
tri ptića skliska u svom mlijeku.
Joooj,
gdje ste.
Knjižara uzdigla tri tora pod oblak,
brojanka poziva tri sina pod barjak!
Joooj,
gdje ste,
Skendere,
Mehmede,
Hasane,
Joooj,
gdje ste,
tri našpoljske puške prve,
tri suze moje fajde:
hoće cajka mrtve da vas sljubi
u kanona sedam redi,
- jer Našpolje izrovaše troprsti nerasti svejedi -
pa babo

nit ije
tek poje
ter očima umornim,
Beogradom, Zagrebom,
po knjigama gleda lažljivim,
ne bi li kojeg od vas dozvala
njegova cajka brojanka,
što vas je ljetos pozvala u akciju,
posvunoć djelcem pirovala
i dugu trgala!
Joj, tri muka moja i tri znanja mećave,
hoće babo da vas preboji šarene:
Isuči stihove, Skendere,
lako bi tebe babo poznao:
u drugom stihu bradavica - srka malina!
Zavrni, sine Mehmede,
Zavrni mi romana temeljnicu:
tu ti je prvo islam pružio
nad listom pjesmaricu.
A ti se tekstom otkrij cajki, Hasane,
tebe bi babo ponajlakše poznao:
četiri ogranka ustašku granu prerasla,
ponad ogriska.
Joj, tri znamenke od broja,
joj, tri žute huje s prebroja,
što vas babo božanskim sokom nasisa,
što vas bluna dušmanskom šarom ispisa,
Joooj,
gdje ste?
Da l' vas tlaču
vođe mitrovačke,
ili kraljevačke,
ili karlovačke,
ili vas rastaču
pljuvci crnih prsti
po skotskim crnim domovima,
u skotskim hudim užericama
kraj užičke ceste?
Ustajte, ustajte,
Niz Našpolje pogledajte:
Je li ovo jučerahnje Našpolje?
Je li ovo, djeco, pred jesen?
Gdje je zlehuda bezdomna družina povijena?
Pod kojom kruškom zgranutom
čeka
pisce naše, uganule
i žetelice propjevale
prognali bezdomnik-ćita
iza kojeg stranjskog žita,
iza čijeg oštrog dlijeta?
A od Hvala, rano moja, pa do Nedžada,
lettrina natisla iz slobode,
ko iz vode,
knjikuruzi nanijeli ko vojske zelene,
glavinjaju rečenice bremene,
starostavke uplavile
od slačina,
pa se lijepo, od mudrina,
raglavile
ko kurčeve glave:

Svud jebno je i čedno je i sočno je,
preko glave,
srckaju stileme veznika mošnice,
čekaju, rano moja, da se podignu
stila nujnog mišice...
Al zalud, zalud čekaju!

Djeco moja,
vi ćete brojanki majci oprostiti
što će vas cajka mrtve ražalostiti:
Oca su vam u stijegu upeljali
i na festi dok su vam ga prijekali
da je prije snivo Rozu-družicu
i strica lulu-Engelsa
nosao uz guzicu,
otjerali smo ih u materinu
i svu im redom vamiliju!...

Pusto ležalo Našpolje,
Predratno, šturo, jalovo.
I ko krivnja ga pritišće
onaj što je molovo.
Sve je usrano, bezdomno.
Ni klice, ni štele.
Samo našom sobom
basa anamoni krele,
pa svojom slavom našeg brata muči
i huči,
ko u drobu...
Nije to, djeco, Našpolje,
to je polje nevolje!

Ko li će sutra budžet prositi?
Ko li će nagrade nositi?
Ko li će slavu steći?
Ko li će kahvu peći?
Aj, zar će se oni nerasti nesiti,
zar će se našom nagradom čuvenom
- čuvena kad nikne iz naših kostiju -
zar će se našom nagradom grumenom
nesiti nerasti slastiti?!
I zar će plotske anomonke profane
našom lovom halapljivo častiti?!
I zar će našom bakijom vječnom
vremenita svoja tijela učuvati?!
I zar će tuđe pape ćosave
što su našu lovu čupale
spisateljka što su za nas pupale
proljetna njedra satrti?!
Aj, ko će ove pizdodlake zatrti?
Knjižaro,
Knjižaro,
Knjižaro,
kazuj, Knjižaro, ko će ih zatrti,
ko će okajati
moga Skendera,
moga Mehmeda,
moga Hasana? ...
Knjižaro, zgrado zelena,

druga majko moga Mehmeda,
spremaš li mi
ko u dvoru čuvenom
presvijetlu zlatnu posvetu.
Posvetu, seko, posvetu!
Jebo ti sina Skendera,
jebo ti sina Mehmeda,
jebo ti sina Hasana,
slave je željno muškinje,
a Našpolje posvete presvete!
Posveti nas, zelena Knjižaro,
šminkaj nas smrtno, blistavo,
pamtiš li bruku njihovu
na onoj strani otkud sunce izlazi? ...
Nju mi je Mehmed često pominjo:
"Ako izdam, majko brojanko,
mene će vratiti pomajka Knjižara,
mene će mršnuti pracajka Srbija,
neću, majko, dugo izbivati,
čuće se strka velika!"
čuješ li, sele vesela,
čuješ tu strku veliku? ...
Gudi država, država vascijela:
Otiskuje se vojska golema do kanonskoga
Jerusalema,
nose tijela,
bardovska, cijela:
pustite te rojeve pčela
niz zemlju našu
na kanonsku pašu!
Znaj:
Kad bi ih urota tuđa otuđila,
još bih ti tri Skendera,
i tri bih ti Mehmeda,
i tri bih ti Hasana
povratio,
svojom bih ih brojankom dozvao,
i svatri tebi poklonio!
Posvetu, seko, posvetu!
Ovdje snagom okuplja brojanka,
slavom resi Knjižara pomajka,
vjerom brani Reisija pramajka,
tri se majke ovdje sastaju:
Ko god nam došo da budžete izaspe,
i torove trojne da nam razaspe,
i krcata da nam dovišta
raspe,
i da pogasne
ognjišta,
djeca će mu zalud ovud skičati
i za kosti pitati,
(mrak će ga progutati)
jer će ovdje, gdje je klika vršaj zavrgla,
i vršuci lovu zgrtala,
pa na koncu vašu dobit ovrhla:
ko riječ danas, sutra krv proliptati,
krv i suze djeci vašoj do grla -
zemlja će vam u lancima ciliktati!

X-File no. 2: Slučaj pravovjernog pisca N. L.

Edin Salčinović

Moj prijatelj iz Sarajeva mladi Hafiz liječio je jednu djevojčicu koja je bila, estagirullah, poludjela. Bila je u pubertetu. Mršava i ispaćena, osamnaestogodišnja djevojka, izgledala je kao da nema više od deset godina. Prema Hafizovim tvrdnjama napali su je anamooni, i on se borio sa njima. Kako je grozno bilo gledati je čupavu dok čačka zube žicom i pijucka vlastitu krv iza zuba. Pljuvala je na Kur'an, nije htjela jesti namaz na kriški hljeba sa Bismillom, morali smo je, njen brat i ja, povaliti na pod potrbuške i prekriti glavu, jer je odbijala prekriti mahramom kosu. Molila se samo u ćošku na način kako to čine kršćani, stavivši slijepljene dlanove pred usta, zapomagala bi: "Milost, milost...!". Hafiz je tvrdio da je pokrštena, što ni ona nije nijekala. Oh Bože strave! Dugo su me boljela koljena od straha koji sam preživio te noći, posmatrajući seansu Hafizovog liječenja. (...) Dok liječi muslimane od ovakvih bolesti, on se zapravo bori, i bije bitku sa anamonjima. Pomaže mu prijatelj muslimanskog svijeta džina kojeg je stekao uz pomoć učenja tajnih dova. Ime njegova prijatelja je Ebu Haris. On je Sultan Mjesečeve vojske. Pokušao mi ga je opisati, kao i oružje njegove vojske. Najviše upotrebljavaju sitne bodeže. Brzi su u baratanju oružjem i hrabri u borbi. Kako sam stekao dojam, Ebu Haris se voli pojaviti u liku goluba. Fasciniran ovakvom interpretacijom bio sam skicirao priču za roman o ratu. Glavni junak bi mi bio Ebu Haris, veliki ratnik, a nježan kao golub, Sultan Mjesečeve vojske, i protivnik, krvoločni lik poput šakala, četnik naravno, koji se bore za djevojčicu koja simbolizira Bosnu... Kome god da sam spomenuo namjeru pisanja ovakve priče, bio sam upozoren na opasnost. Oni, anamooni se znaju osvetiti ako im otkrivaš svjetove. Tako su nekoga vezali za mlinsko kolo na kojem se cijelu noć vrtio. I zaista će mi u kompjuteru nestati prva verzija fabule romana. (Nedžad Latić, Boje povijesti, s. 161-162-163-163).

Odlučio pravovjerni pisac N. L. da napiše roman. Prikupio građu, napravio koncept, razradio likove, napisao fabulu, pa datoteku pohranio u centralnu memoriju kućnog računara. Kada je slijedećeg dana odlučio započeti sa pisanjem prvog poglavlja, foldera u koji je sačuvao podatke nije bilo. To ga je malo začudilo, ali kako nije htio prejudicirati i možda iracionalno postupiti strpljivo je ponovio prethodni postupak pripreme. No, sutradan ponovo nije mogao naći folder na desktopu. Sada je bio uvjeren kako sa računarom nije sve u najboljem redu. Bilo je potrebno preduzeti mjere ispitivanja, prevencije i konačno reparacije. Pritiskom na gumb otvorio se kombo uređaj i pravovjerni pisac N. L. je u njega ubacio kompakt disk na kome se upadljivo uočavao zapis lingvističkim jedinicama arapskog grafijskog sustava. Zaslon monitora obojila je crvena boja signalizirajući stanje fatalne opasnosti. Sve sumnje pravovjernog pisca N. L. su se potvrdile. Računar su opsjeli ifriti. Pravovjerni pisac N. L. je otišao do fiksnog telefona i pozvao svog prijatelja masmedijskog interaktivnog šamana i informatičkog egzorcistu Haker-hafiza.

- Halo, začuo se glas obojen poslovnim tembrom sa druge strane slušalice.
 - Eselamualejkum. Mogu li razgovarati sa Haker-hafizom?
 - Alejkumuselam. Ovdje Haker-hafiz. Govorite.
 - Haker-hafize, kraj telefona je pravovjerni pisac N. L. Mogu li govoriti slobodno?
 - Ovo je zaštićena linija. Govorite slobodno.
 - U kompjuter mi je ušao anamonaj. Šta da radim, Haker-hafize?
 - Kakva je snaga dotičnog ifrita?
 - Radi se o ifritu najveće razine. Zaštita koju posjeduje postojeći softver apsolutno je nemoćna pred njegovim moćima.
 - Nisam ni sumnjao. Samo se najjači od ifrita smije usuditi napasti na tako jakog čovjeka. Dobro. Biti će potrebno da Hadžisinantek razvije novu verziju Dovaton antiifrit programa kojom ćemo apgrejtovati vaš postojeći softver i s Božjom pomoći istjerati ifrita. Morat ćete pričekati nekoliko dana.

- Razumijem. Hvala Haker-hafize. Alahimanet.
 - Alahimanet, pravovjerni piše N. L.

Pravovjerni pisac N. L. spusti slušalicu svjestan da će sa pisanjem romana morati pričekati, pa odluči od duga vremena da se uključi u novinsku polemiku, u kojoj će zabludjelima ukazati na svjetlost istine.

Edin Salčinović

Neprilagođen

(Hor "Reisov film" sa albuma "Kome ba da se mi prilagodavamo")

Danas sam bacio TV kroz prozor,
Razbio se u hiljadu komada,
U programu opet kleveću mene,
Islamofobi i komunistička propa-
ganda.

Inovjerci, za vas nije raj.
Nevjernici bye-bye.
Prilagodbo, proglašavam tvoj kraj.

Govorio sam,
Pokorno su me gledali ljudi
Spremni da umru za svoga vođu.
Ja sam neprilagođen.

Nemuslimani su daleki,
Naš narod treba živjeti u Meki.
Evopa je grješna i nije za nas.
Ja sam neprilagođen.

Ja sam ba
Neprilagođen
Ja sam lider, ja sam reis,
Osjeti moje neprilagođenosti bijes.

Patriotski marš

(navijačka himna hulja;
po Vladimiru Vladimiroviču
Majakovskom)

Profilirajte se kroz prizmu patrio-
tizma!
Dosta je spletkarskog konformiz-
ma.

Tiše, različiti.
Nećemo da
vas čujemo,
gospodine drugačiji.
Dosta je ideja ovih
što kažu jednakost svima.

Krv i čast nas vodi.
Patria!
Patria!
Patria!

Hej, patrioto,
tuci!
Za krv i čast!
Ili

za pradjedovski iskon
tradicijom se obuci.
I neka
blijedi i gori
drugih naroda historija.
Dom nam neće pokorit.
Patria!
Patria!
Patria!

Tamo
počiva zlo
i ljudi su drugačiji.
Za dom,
za otadžbinu
vojnika stupa milijon.
Nek najboljim puškama nas duže,
nek čelične topove se lijeva,
teritorij treba da se širi.
Patria!
Patria!
Patria!

Vidiš li predaka svjetlo?
čuješ li drevne himne?
Stisni
na grkljanu dušmana
patriotske prste!
Naprijed, i nek nebesno
prostranstvo oboji našeg barjaka
boja!
Pobijmo prvo apatride!
Patria!
Patria!
Patria!

Masakr je insceniran

(svjedočenje po Miloradu Dodiku)

Svijet sluša balističare kao ovce
pastire
Ja slušam pjesmu novca - evre,
marke, dinare
Ne priznajem genocide ni
masovne grobnice
Ni masakre, ni zločine - samo
funte, dolare

Zbog novca bih prevario narod
Sve isprane mozgove
Reći ću im da nema masakra nek'
glasaju za mene

Masakr je laž, inscenacija
(Novac je zakon jedini)
Masakr je laž najveća od svih
(Novac je zakon koji pobjeđuje)

Govori Radon/ Sic!

(Iz najnovije tajne pjesmarice Abdulaha Sidrana)

1. O zmajima

Na bajramskom ručku - a drugi je sandžak, drugi adeti - metnuše pred nas pečene zmaje.
To braćo - velim - neću jesti! Zmaji - pa to vam je, braćo - borački sindikat!
Malo je ratniku tako sličnih zvijeri. U Bosni ostaju oni kad dođe kriza, šansu bosansku dijele iz dana u dan. Veziri kad naiđu - prvi im se jave: lam-se, lam-se, lam-se!
Ja ih nikako ne mogu jesti.

2. O vukovima

Krenemo nekog dana u lov. Babanovačka šuma - vukova puna. Prašte puške, padaju zemlji vučja tijela - a meni stala ruka. I svi se čude Šutim, a mislim: zar nije bolje ostavit te zlice, nego li pucat? Taj bijes - ja partijom tovim. Meni treba to vučje sijelo. Jer hoću kulu. I klan.

Govori Broz/ Abdulah Sidran

2. O vrapcima

Na svečanom ručku - a druga je zemlja, drugi običaji - staviše pred nas pečene vrapce.
To drugovi - kažem - neću jesti! Vrapci - pa to vam je, brate - ptičji proletarijat!
Malo je čovjeku tako sličnih ptica. Sa nama ostaju oni kad dođe zima, sudbinu našu dijele iz dana u dan. Proljeće kad naiđe - prvi nam se jave: điv-điv, điv-điv, điv-điv!
Ja ih nikako ne mogu jesti.

3. O fazanima

Krenemo neke godine u lov. Dobanovačka šuma - fazana puna. Prašte puške, ruši se s neba šareno perje - a meni stala ruka. I svi se čude Šutim, a mislim: zar nije ljepše promatrat te ptice, nego li pucat? Taj sjaj - ja pogledom lovim. Ne treba meni njihovo tijelo. Ja hoću boju. I let.

Ekskluzivno: Blagodareći sjajnim aktivnostima prijateljske džinske kontraobavještajne službe, "Sic!" je došao u posjed odlomaka iz doktorske disertacije koja će biti odbranjene 20. 5. 2025. godine na Odsjeku za književnosti nacija BiH, koja svejednako, kako vidimo iz priloženog, i u dalekoj budućnosti dokazuje preimućstvo bošnjačke kulture nad susjednim kulturama, u najboljem maniru nastavljaajući baštiniti kontinuitete i tokove današnje književne nauke i kulture u Bošnjaka

Lahko je našim Sic!-om gloginje mlatiti

"Dakle, bošnjačka kultura ne trijumfuje nad srpskom i hrvatskom samo u pogledu preimućstva sev-dahlijsko-baladeskih struktura nad epskim postamentom (što smo prethodno dokazali); dapače i šta-više, rekli bismo da je satirički časopis Sic! zajedno sa prijateljskim hrvatskim Feralom izravno anticipirao srpski Beton, što je bjelodano iz sličnosti koncepta i rubrika koje je redakcija Betona samo preuzela od izvanrednih mladih bošnjačkih autora, koji su u kontekstu zatiranja njihove kulture početkom 21. vijeka imali hrabrosti pustiti svoj glas. Stoga se zaista čine smiješnim podmetanja nekih srpskih književ-nih historičara koji u recentnoj literaturi navode da je Beton nastao prije Sic!-a, te da su bošnjački autori betonovce smatrali svojim uzorima.

Da su, dakle, podmetanja i nijekanja samobitnos-ti bošnjačke kulture (u ovom slučaju i časopisa Sic!) praksa srpskog diskursa i u 21. vijeku, jasno je i iz faksimila članka iz Dnevnog avaza (A. Grabovac, Cilj nam je uzburkati baruštinu srpske kulture, Dnevni avaz, 19. 11. 2009., str. 31) u kojem se jasno navodi da bi se "Beton mogao opisati kao kombinacija neka-dašnjeg Ferala i studentskog lista Sic! koji odnedavno izlazi u Sarajevu."

Dakle, neka faksimil koji uvrštavamo bude dokaz protiv zlonamjernih stranih naučnika, neka konačno porazi sve njihove spletke, jer trijumfujuće navode preuzimamo iz najtiražnijeg i najrespektabilnijeg ta-dašnjeg (ali i današnjeg) bh. lista. Neka citirani član-ak posluži kao opomena i domaćim izdajnicima koji pišu da je program Sic!-a bio anti-nacionalistički i bezdomnički - a na te njihove laži odgovaramo samo protupitanjem: ako je Sic! antinacionalistički, kako je onda moguće da se o tom časopisu piše ovako afirmativno u Dnevnom avazu, koji je tih godina (kao uostalom i danas) itekako osjetljiv na ugrožavanje nacionalnih interesa, budući da budno prokazuje sv-aku anacionalnu rabotu."

(Ime doktoranta ostaje u tajnosti na njegov izričiti zahtjev: potrebno mu je obezbijediti duboku anonimnost i osamu budući da je već krenuo s pripremama doktorske disertacije, koju će uprkos zlonamjerništvu što vreba sa svih strana, samo uz pomoć Svevišnjeg, kako se vidi iz priloženog, odbraniti na Odsjeku za književnosti nacija BiH 2025. godine, privodeći kraju svoj višegodišnji ča-sni posao i dokazujući mrskom neprijatelju da se istina ne može sakriti.)

Dekonstrukcija poetsko- kritičkih vrhunaca u Bošnjaka

Moja mala esenciana
ili vrijes-tomatija bošnjačke
književne kritike No. 5

Pažljivo pročitati sljedeći odlomak. - "Pjesnici nacionalnog mita rijetko uspijevaju (sic!) da pronađu onaj spasonosan izlaz izvan skučenih obzora zavičajnog viđenja i patetike nacionalno-povijesne simbolike (sic!), dok se u poeziji kosmopolitski orijentiranih pjesnika nerijetko gubi sva ona iskonska snaga jezika (sic!) u kojem su pohranjeni povijest, duhovnost i sudbina jednog naroda (sic!), ali i iskušavane i obogaćivane mogućnosti i bogatstvo metaforičkog iskaza (sic!) pjesničkog jezika."

(Enes Duraković: Govor i šutnja tajanstva)¹

- Oprostite, možete li me osloboditi patetike nacionalno povijesne simbolike?
- Naravno, ponudiću Vam spasonosan izlaz izvan skučenih obzora zavičajnog viđenja.
- Kako da se onda oslobodim tog zavičajnog viđenja i nacionalnog mita?
- Sačuvajte u jeziku onu iskonsku snagu jezika u kojem su pohranjeni povijest, duhovnost i sudbina jednog naroda.
- Molim?
- U poeziji kosmopolitski orijentiranih pjesnika nerijetko se gube mogućnosti i bogatstvo metaforičkog iskaza pjesničkog jezika.
- Ah, shvatio sam. Nastavljam kako sam i dosad pisao. Hvala Vam na savjetu.
- Nema na čemu, i drugi put.

¹ "Duraković Enes, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu. ROD. 14. 8. 1947. u Polju, Derventa. ROD. Abid i Fatima. Udovac. DJECA: kći. OBR.: Filozofski fakultet u Sarajevu (1971.), magisterij (1975.), doktorat (1978.). KARIJ.: docent Filozofskog fakulteta u Sarajevu (1978.), vanr. profesor (1983), red. prof. (1988.). Zamjenik i ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi RBiH (1993.-1994.). Tokom 1995. direktor i urednik Izdavačke kuće "Preporod". Iste godine osnovao Izdavačku kuću "Alef". Predsjednik BZK "Preporod" (1993.), član Izvršnog odbora VKBI. DJELA: veliki broj naučnih i stručnih radova, među kojima i knjige: "Govor io šutnja tajanstva" (1979.), "Pjesništvo Skendera Kulenovića" (1983.), "Antologija bošnjačke poezije XX vijeka" (1996.), "Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka" (1995.). Priredio veliki broj značajnih izdanja, sudjelovao u radu znanstvenih simpozija. ODL./NAGR.: nagrada za esej "Braća Šimić"..." (Izvor: Ko je ko u Bošnjaka / glavni i odgovorni urednik Atif Purivatra, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000.)

Bosanski jezik

za početnike

Mirnes Sokolović

Druga lekcija: Jezički merhamet

Merhametli intervju sa prof. dr. Dževadom Jahićem

Gospodine Jahiću, povod za naš razgovor je unaprijed jasan i Vama. U pitanju je izvanredna teza o jezičkom merhametu. Kako ste uopšte došli do takve lingvističke datosti u bosanskome jeziku?

Mada "bošnjački merhamet" spada u jednu od tipičnijih karakternih crta bošnjačkog čovjeka, ta pojava do danas u nauci nije objašnjena...

Da li je to pitanju neka zavjera? Na koliko ste primjeraka bošnjačkog čovjeka Vi u svom naučnom poduhvatu potvrdili svoju tezu, ili postoji jedan univerzalni bošnjački čovjek na kojem vršili ispitivanja?

Ne tvrdimo da je "jezički merhamet" strogo lingvističkom metodom lahko dokazati, ali smatramo da se u jezičkoj starini Bosne i Bošnjaka kriju još neke neobjašnjene pojave.

Bilo bi sjajno ako bi se u to ukupno zamješateljstvo u Vašoj nauci umiješale kategorije kao što su čaršija, islam, orijent, starina? S nestrpljenjem čekamo odgovor.

Bosanskohercegovačke čaršije u tursko doba su bile centri bosansko-orijentalne kulture i u vezi s tim sačuvale su dosta jezičke starine. Islam i orijentalna kultura u Bosni su svoja uporišta imali u samim centrima, tj. čaršijama, odakle se postepeno šire na teren (bez nametanja, snagom same

kulture i njezinim obilježjem progresivnosti u to vrijeme). Bosanskohercegovačke čaršije tako postaju jezgra naprednije kulture.

Uprkos nazadnosti u odnosu na novu kulturu nemojte zaboraviti srednjovjekovlje i bogumilstvo kao mjesto bošnjačkog kontinuiteta!

Ali one su i oaze srednjovjekovnog, predislamskog naslijeđa u Bosni. Spoj između to dvoje daje tim čaršijama osobeno obilježje; tu se prelamaju dvije tradicije. Bošnjački narod u isto vrijeme biva nastavljačem starinačkog etničkog porijekla iz srednjeg vijeka i nosiocem nove civilizacije na Balkanu (islamske). Bosanske čaršije čuvaju predanja o slavenskom porijeklu i bogumilskoj prošlosti. Pomoću bosančice čuvaju tradiciju srednjovjekovne pismenosti, ali u isto vrijeme prihvataju orijentalne jezike, naročito arapsko pismo. Uporedo s takvom pisanom aktivnošću govorni jezik u Bosni vazda je bio bosanski, s tim što u njega ulazi veliki broj riječi iz turskog i arapskog jezika.

Budući da se od srednjeg vijeka u Bosni govori bosanskim jezikom po vašoj mjeri, pretpostavljamo da je sa turcizmima oduvijek išlo s nevjerojatnom širokogrudnošću. Koliki je tu udio merhametizma?

Turcizmi se uklapaju u bosanski jezik, kao da je tu za njih posto-

jala neka "podloga". Oni ne zvuče oporo ni strano; naprotiv; vrlo prirodno, organski sraslo, postaju u stvari autentične domaće riječi, bez kojih se ne da zamisliti čaršija ni njezin ambijent. I upravo u tom načinu na koji se turcizmi uklapaju u bosanski jezik začinje se i taj "jezički merhamet". Turcizmi zvuče novim tonom u bosanskom, dajući mu drukčije, "mekše" sadržaje. U takvoj jednoj simbiozi između slavenskog jezika i orijentalnih riječi nastaje originalan govorni kolorit, koji uslovno nazivamo "jezičkim merhametom".

Je li moguće da i očuvanje glasa h ima veze s tim merhametizmom? U tom slučaju bi taj merhametizam kao lingvistička kategorija bio više nego izvjestan i ničiji nego naš.

Skupa sa primanjem turcizama (velikim dijelom u stvari arabizama) ide i jedan drugi, čisto glasovni proces. Arapski jezik (koji inače ima tri vrste suglasnika h) podržava izgovor tog suglasnika u bosanskom jeziku, tako da se to h izgovara tamo gdje mu je po etimologiji mjesto, za razliku od pojave njegovoga gubljenja ili zamjene drugim glasovima u govoru neislamskog stanovništva Bosne. Očuvanje glasa h druga je realna lingvistička pojava u kojoj se začinje "jezički merhamet".

Sigurno da takva mekoća, mjahkoća rekli bismo, ima veze s dušom samog naroda. Čini se

da se merhametizam na naučnom planu dokazuje baš u nadmoći i osobitoj mekoći (pardon: mehkoći) duše čitavog jednog naroda spram duša drugih. Da li smo upravo da je to suština merhametizma kao lingvističke pojave i nacionalne potrebe?

Ona se vezuje i za samu upotrebu turcizama (u kojima je čest taj glas), tako da u bosanskom govornom jeziku turcizmi i izgovaranje suglasnika h zvuče "mehko", u odnosu npr. na govore pravoslavaca i katolika u Bosni (zamjena je npr. tvrdim suglasnicima k i g: rekok, ig i sl.). I baš ta "mehkoća" u izgovoru, to je zvukovni dojam koji bosanski jezik ostavlja, čime taj "merhamet" ne biva samo impresija već donekle i lingvistički realna pojava. Ima još jedna, uža dijalekatska osobina kod Bošnjaka (naročito kod Bošnjaka šćakavaca, tačnije "historijskih šćakavaca"), koja se u lingvistici opredjeljuje kao "umekšavanje". To je izgovor suglasnika č, ć, dž, đ, odnosno svođenje na jedan afrikatski par, na "mehko" ć i "mehko" đ: četiri, đamija, osobina karakteristična i za stari sarajevski govor. Te tri realne lingvističke crte daju osnova da se "jezički merhamet" do izvjesne mjere i lingvistički definira, da mu se utvrdi konkretna podloga na kojoj se temelji...

Sigurno je da govori drugih nacija emaniraju znatno nemerhametnije i grublje rafinirane, uspostavljajući se kao opozicija merhametli nama?

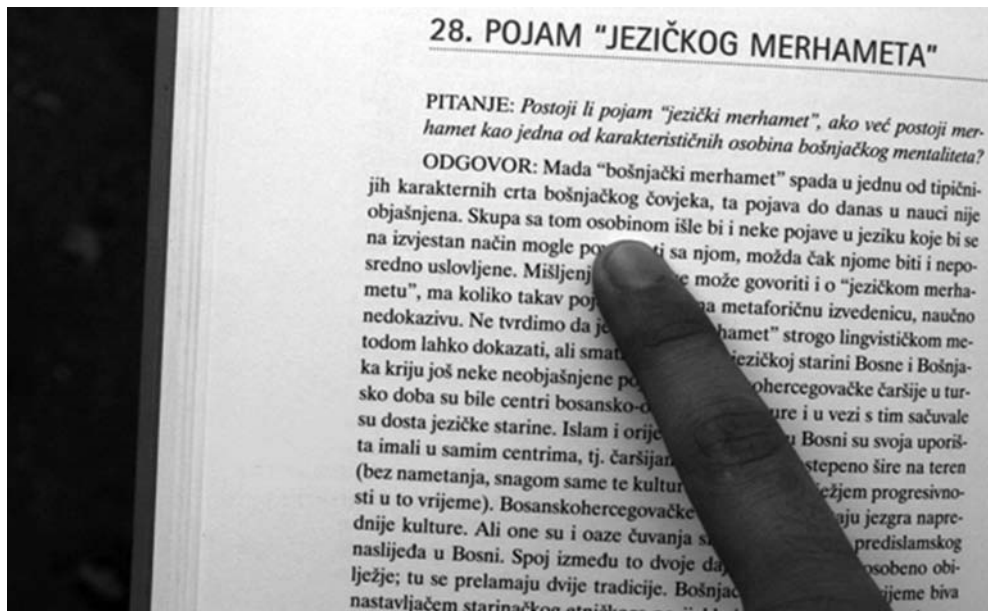
Taj "merhamet" je zvukovni utisak u govornom bosanskom jeziku, naročito u njegovom razlikovnom odnosu prema govorima bosanskih Srba i Hrvata. Koliko god bosanskočaršijski govorni mentalitet zvučao "merhametli", toliko npr. govori bosanskih Srba zvuče "tvrđe", "dinarski", "grublje", što se odnosi i na dio bošnjačkih "dinarskih govora". To također predstavlja jednu zvukovnu impresiju, koja bi se, istina, mogla potkrijepiti dijale-

katskim faktima. Na primjer, u govorima Bošnjaka (naročito onim čaršijskim) javit će se oblici sa neizvršenim jekavskim i novim jotovanjem: djevojka, pojde, najde, za razliku od "dinarskog" ("stočarskoga") đevojka, ili npr. četiri, đamija, prema "tvrdom" četiri, džamija, ili rekok, bruh prema rekok, bruk i sl, što sve stvara impresiju razlike na planu "mehkoća": "tvrdoća".

Vjerovatno iz razloga skromnosti nekoliko puta ste naučno relativizirali merhametizam, dvojjeći u pogledu zaključka da li je to realna lingvistička pojava ili ne. Po-

sehara i iz nje izlaze riječi takvom niti među sobom povezane (nevidljivom svilenom niti kao priče iz 1001 noći) da nas općinjavaju, svaki put zavaraju, obendijaju... "Jezički merhamet" je, dakle, koliko lingvistički dokaziva toliko i impresionistička (naučno nedokaziva) pojava.

Možda za kraj da posavjetujemo naše čitatelje kako da obendijaju masu kako bi prihvatila Vaš jezički merhametizam, unatoč rečenicama kao što je potonja u kojima istovremeno tvrdite da je merhametizam i naučno dokaziva i nedokaziva pojava.

stoji li neko mjesto gdje je on očit, gdje potpuno živi trjumbirajući nad svakom prijepornošću. Bilo bi sjajno ako bi to mjesto bilo u prostoru bošnjačke neponovljivosti.

Ipak, lingvistička objašnjenja za "jezički merhamet" su relativna, samo su djelimično lingvistička i valja ih u tom smislu primati sa velikim oprezom. Nešto drugo, međutim, u vezi sa tom pojavom predstavlja realnu njezinu podlogu...

Slušamo taj jezik, naročito u govoru bošnjačkih nena, odnosno nana (pa i kod "muških pripovjedača"); to je jedna jezička melodija, neponovljiva u svojoj cjelovitosti i skladnosti. Kao da se svaki put otvara neka čarobna lingvistička

Možda bi se ta njezina impresionističko-lingvistička utemeljenost mogla ilustrirati riječima i uopće jezičkom melodijom jedne od najpoznatijih sevdalinki: "Ima l' jada ko kad akšam pada?."

Pa onda ništa nam ne preostaje nego da zapjevamo u jedan glas. Dakle, zapjevajmo!

"Ima l' jada ko kad akšam pada,/ kad mahale fenjere zapale/ i sićani dršći šadrvani,/ a saz bije u pozne jacije/ dok iz tame šapću usne same:/ Milo gondže, da li misliš na me?"

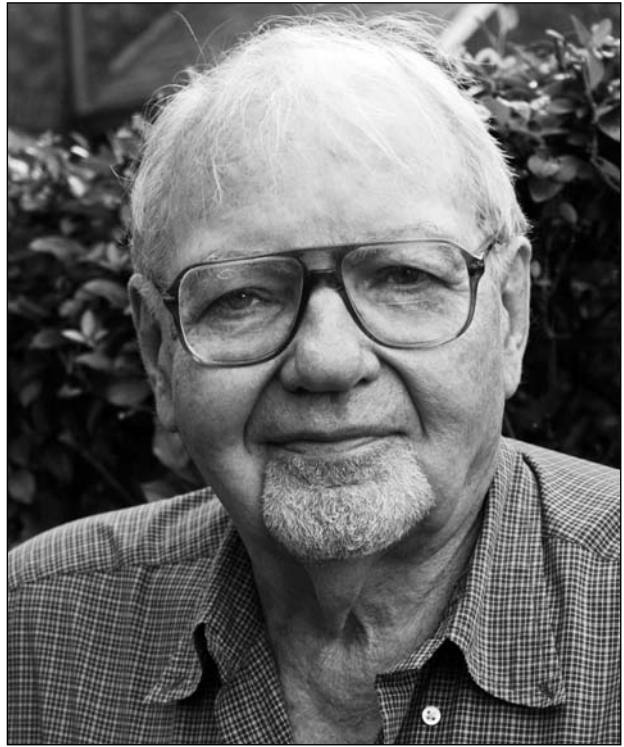
(Svi odgovori prof. dr. Dževada Jahića su iz knjige: Dževad Jahić, "Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora", Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 65.)

Simptomi teorije ili simptomi za teoriju?

Ideju o kraju teorije prate proglasi o kraju mnogih drugih stvari, što nije tačno u svakom pojedinačnom slučaju. Prije svega, moram predstaviti svoju koncepciju teorije.

Smatram da teorija počinje zamjenjivati i nadomještati filozofiju (ali i druge discipline) u trenutku kada se shvatilo da je misao jezička, odnosno materijalna kategorija i da teorijski pojmovi ne mogu postojati neovisno od svojih jezičkih iskaza. To je nešto poput filozofske "hereze parafraze", što isključuje i preduprjeđuje veliki "deal" filozofskog i sistematičnog pisanja organiziranog oko sistema namjera, značenja i kriterija istine i netačnosti. Danas kritika postaje kritikom jezika i njegovih formulacija, što je, takorekuć, istraživanje ideoloških konotacija raznih formulacija, ogromnih sjena koje stvaraju određene riječi i termini, upitnih svjetonazora generiranih najbezgrješnijim definicijama, ideologij? koje cure iz prividno hermetičnih sudova, svježih tragova grešaka ostavljenih za najobazrivijim pokretima i borcima pravednih nastojanja. Sve to govori da će teorija, kazano jezikom materijalističkog jezika, postati nekom vrstom jezičke policije, nekom neumoljivom potragom i misijom uništenja neizbježnih ideoloških implikacija jezičkih praksi, što u konačnici daje za pravo reći da su za teoriju sve upotrebe jezika, uključujući i njenu vlastitu, osjetljive na ovakva proklizavanja i mrlje jer više ne postoji ispravan način govorenja, a sve istine su trenutane, kontekstualne i obilježene poviješću u procesu promjena i transformacija. Već ste prepoznali dekonstrukciju u mom opisivanju, a neki su već krenuli povezati ovo opisivanje s althusserianizmom, također. Zaista možemo zasnovati neku estetiku ovakvog pisanja (a estetika je, razumije se, kanon tabua i konvencija): njen osnovni zakon odnosio bi se na isključivanje supstantivnih iskaza i pozitivnih filozofskih sudova. Svi pozitivni sudovi, drugim riječima kazano, pogrešni su i ideološki jer odražavaju lično i klasno (isto tako i rasno i rodno) stajalište.

Pogrešno bi bilo podvoditi ovakvo viđenje teorije pod relativizam ili skepticizam (koji opasno vodi u nihilizam i intelektualnu paralizu), jer, naprotiv, borba za prečišćavanje označavanja (jezičenja) gotovo je nezavršiv proces, koji neprestano stvara nove probleme. Kao i ukupna kontradiktornost teorije, kojom služi tome da se izrekne argument a da se, ustvari ništa ne kaže, i ovaj teorijski okvir pozna-

je mnogo rješenja koja ovdje ne mogu biti nabrojana. Jedan jedini primjer neologizma može biti dovoljan prokleti pokušaj prenebregavanja teške prtljage postojećeg jezika putem postnaturalne inovacije. Ali reifikacija, odnosno opredmećivanje, kao vječni neprijatelj teorije, brzo apsorbira i neutralizira svaki pokušaj.

Ono što sada treba napomenuti (a polako dolazim do pitanja i problema teorije danas) jeste način na koji ovakvo viđenje mišljenje i pisanja postepeno anektira područja tradicionalnih disciplina, odnosno tradicija po kojima zastarjela praksa predstavlja (a to je vjerovanje u razdvojenost riječi i pojma) još uvijek ima prednost. Ja ovdje opisujem proces širenja teorije terminima rata, dominacije i imperijalizma, jer teorija je, naravno, samo još jedan karakterističan nadstrukturni element razvoja kasnog kapitalizma. Šta se dešava tokom perioda u kojem se teorija širi - a stara priča dobro je poznata: prvo antropologija od lingvistike posuđuje njene osnovne principe, književna kritika razvija antropološke implikacije u okviru novih praksi, koje su prilagođene psihoanalizi i društvenim naukama, pravu i drugim kulturalnim disciplinama - to što se, dakle, dešava u ovom procesu transfera opisao bih kao prevođenje naveliko, zamjenjivanje jednog jezika drugim, ili, štaviše, zamjenjivanje jednog jezika cijelim spektrom različitih jezika?.

Ono što se naziva iscrpljenošću teorije ipak je nešto više od okončanja ovog prijevodnog upotrebljavanja jezika u ovom ili onom disciplinarnom području.

Jasno je da postoje i mnogi drugi načini pričanja ove priče, koji se mijenjaju shodno disciplinarnom stajalištu i perspektivi onog ko ju priča. Osjećam da

se tu javlja modernistička dinamika ili telos, posuđen iz onog modernizma u umjetnostima koji više ne postoji; drugim riječima kazano, dinamika teorije bila je potraga za novim i, ako ne vjera u napredak onda barem uvjerenje da će uvijek biti nešto novo da zamijeni različite starije opredmećene ili obilježene teorije koje su apsorbirane i pripitomljene teorijskim kanonom. Ustvari, postoji li nešto kao teorijski kanon? Zar teorijska proizvodnja nije postmoderna duhom? Možemo li utvrditi razlike između modernističke i postmodernističke teorijske proizvodnje? Zasad nećemo odgovarati na ova pitanja jer svaki odgovor nosi rizik utapanja u puko izricanje vlastitog mišljenja.

Ipak smatram da kratki pregled povijesti teorije jeste na mjestu, a ovo što slijedi bila bi moja verzija: prvi momenat je onaj u kojem je unutarnja struktura - unutarnja praznina ili pukotina - pojma kao takvog istražena. Često se strukturalizam definira kao ovaj momenat, u kojem je postalo jasno da pojmovi nisu autonomni već prije relativni - kako na unutarnjem tako i na vanjskom nivou - i u kojem je materijalnost pojmova postala neizbježna, drugim riječima, u kojem smo počeli shvatati da su pojmovi prije riječi nego li ideje, odnosno konstelacije riječi.

U drugom momentu, kojeg se ponekad naziva poststrukturalizmom, ovo otkriće mutira u filozofski problem, gdje se otkriva problem predstavljanja sa svim svojim dilemama, ukupnom dijalektikom, svim svojim greškama i nemogućnostima. Možda je ovo momenat u kojem problem prelazi s riječi na rečenice, s pojmova na sudove. U svakom slučaju, problem je to koji polagano počinje uokvirivati sva druga filozofska pitanja, pokazujući se kao enormna struktura koju niko nikada nije istražio iznutra, ali s čijih su tornjeva jedni kratkotrajno osmatrali i čije su podzemne bunkere drugi djelomično zavjerenički skicirali. Prema tome, predstavljanje uopšte nas još uvijek okružuje i organizira, takorekuć, normalnu nauku teorije i njenu svakodnevnu praksu i navodi pisanje nebrojivih izvještaja koje nazivamo člancima.

Sada dolazimo do trećeg momenta, za koji vjerujem da je nov i nedovoljno istražen, koji je mjestom u kojem originalna teorija još uvijek funkcioniše. Ovo je područje političkog, koje je uvijek bilo u vlasništvu najretrogradnijih akademskih disciplina i najdosadnijih staromodnih vrsta filozofiranja. Odjednom ovi stari tekstovi i akademski okviri u kojima su bili iščitavani bivaju transformirani i prepoznati pod svjetlom raznovrsnih filozofsko-teorijskih opreka, to jest, opreke između univerzalnog i partikularnog, opreke koja sama po sebi nije problem (možda jedino za neki stariji filozofski diskurs) ali koja se odmah komada u bezbroj novih i raznovrsnih opreka, pri čemu se "partikularno" nanovo pojavljuje u formi specifičnog, individualnog, singularnog, pa čak i virtualnog, dok se pokvareni univerzalizam nadvija nad svime kao oblak sudnj-

eg dana i biva identificiran sa svime lošim, od države do robe, od represivnih seksualnih normi do klasnog identiteta. Ovo nije cijeli problem koji bi mogao biti riješen; ne, dakle, opreka koja dijalektički može transcendirati, nego, prije će biti, problem je u cijelom novom teorijskom sistemu kodiranja u kojem sve što je prije prošlo mora biti nanovo oblikovano i strukturirano.

Pod božanskim tutorstvom Machiavellija i Hobbesa, a potom i Spinoze i Carla Schmitta, cijeli jedan diskurs, jedna baš teorijska politička teorija, izvire i pretapa se u agonističkoj strukturi Schmittovog "prijatelja i neprijatelja" pokazujući svoju konačnu bilancu u ratu. Ili bi se barem moglo reći da je rat konačni oblik u kojem se političko razotkriva, jer je i potonje konstrukcija, očuđenje i obrada, simplifikacija konkretnog života u obliku novog modela, što me dovodi u iskušenje da pribjegnem Deleuzeovoj ideji dijagramatizacije (koju razvija na osnovu Foucaulta). Da, misliti politički znači uključiti predstavljanje u dijagrame, učiniti vidljivim silnice koje se međusobno suprotstavljaju i ukrštaju, ispisujući stvarnost kao grafikon centara moći, pokreta i brzina. Takvi dijagrami su posljednji avatar onih vizuelnih nameta koji su očarali prve strukturaliste; oni su dakle posljednji put izlaska iz ideja i ulaska u novi oblik materijalizacije.

Lično sam na neki način daleko od ovog novog momenta, pošto sam marksizam uvijek razumijevao kao istiskivanje politike ekonomijom pa zbog toga želim naglasiti i četvrti momenat teorije, ovaj put s druge strane horizonta. Ovaj momenat povezan je s teoretiziranjem kolektivnih subjektiviteta, premda, jer teorijski još uvijek ne postoji, sve riječi koje pronalazim za njega ipak su staromodne i diskreditirane, kakva je, primjerice, projekt socijalne psihologije. Teško je razmišljati o formulacijama (i, doista, dijagramima) kolektiviteta koji su, u najmanju ruku, kompleksni i stimulativni koliko i Lacanove formulacije o individualnom podsvjesnom. Ove strukture nedvojbeno su ovlaš opažene u raznim istraživanjima socijalnog ili kolektivnog Imaginarnog u nekoliko proteklih godina. Nekome se možda čini kako je suvremeni filozofski prestiž Drugog i drugosti svojim najvećim dijelom etička simplifikacija ovih realija, što je, možda, odbrana nekih primjedbi iz Sartreove Critique. U međuvremenu, potčinjena istraživanja dolaze do ove postavke iz potpuno drugog pravca, a Deleuze (ili Deleuze i Guattari), nepokolebljiv(i) u svom postkartezijsanstvu, nudi pregršt novih načina mapiranja cijelog spektra kolektivnih fenomena. Ali, u prirodi zvijeri (ljudske životinje) jeste da se povlači pred ovakvim otkrićima; mi još uvijek ne želimo čuti ništa o društvenoj klasi, a nova teorijska pomodarstva poput Agambenove ideje golog života čitaju se kao metafizički ili egzistencijalni iskazi, ili se, što je još gore, koriste se da bi dokazali, pošto su neka vrsta nultog stepena, da kolektivi ne postoje (umjesto da budu shvaćeni kao identifikacije

cijelih novih kolektivnih planeta ili kvarkova). No, i nije neko naročito zadovoljstvo pričati o oblasti koja (još uvijek) ne postoji.

Dopustite mi onda da se vratim zaključku o teoriji književnosti i književnoj kritici, nečemu što je s vremena na vrijeme proglašavano mrtvim. Ako je tako, onda je možda tako zbog toga što sada, u jednu ruku, postoji toliko različitih metoda i tehnika koje bi jedan predmet analize mogao iziskivati, ili, u drugu ruku, zbog opšteg isparavanja staromodnog umjetničkog djela ili, ako vam je draže, zbog smrti književnosti same. Iako je historija književnosti akumulirala impresivnu količinu istraživanja, koja će biti dovoljna za dugo vremena, ipak historijska reevaluacija ove činjenice ostaje zanimljiv teorijski problem koliko i cijela postmoderna historiografija. U međuvremenu cvjeta neka vrsta unutarnje trgovine raznim naprednim tekstualnim senzacijama, poput hip-hopa, koji je jeste tekstualni objekt, pri čemu je pogubno tražiti razliku između književnosti i kulturalnih studija, koje smo u pejorativnom maniru poistovjetili. U cijeloj priči o tekstualnoj kritici citirao bih jednog savremenog autora, Cesarea Casarina, koji na sljedeći način komentira staro pitanje "Šta je književna kritika?": "Pitanje je moglo biti i drukčije postavljeno. Isto što i u slučaju voljene osobe, koja je dugo vremena bila bolesna i koja je dugo vremena bila odsutna iz nečijeg svakodnevnog života, ali ipak prisutna u svakodnevnim mislima, pitamo o njenom zdravlju, i ovdje je bolje upitati: 'A, kako je književna kritika?'" Njegov odgovor krije se u onome što on naziva filopoeisisom ("philopoesis"), koji predstavlja, kako kaže, "izvjesnu diskontinuiranu i refraktivnu interferenciju između filozofije i književnosti." Vjerujem da se ovo o čemu Casarino priča, također, zove i teorija.

Želio bih prići pitanju na malo drukčiji način i braniti poziciju književne kritike ili barem onu na kojoj bi trebala biti a to je teorijska vrsta simptomatologije. Književne forme (i kulturne forme uopšte) najkonkretniji su simptomi onoga što se dešava u toj odsutnoj stvari koja se zove društvo. Ali ideja simptoma je često pogrešno shvaćena kao ohrabrenje vulgarnom sociološkom pristupu umjetničkom djelu, ili podstrek tradicionalnom pristupu "sadržaju" umjetničkog djela. Mislim da u ovom trenutku sve Adornove estetičke spise možemo pročitati kao vrhunarnu ilustraciju namjere da se koordinira unutrašnje i vanjsko te obuhvati "zatvorena monada" autonomne forme kao društveni i historijski simptom. Vrijedno bi bilo dodati da forma, isto toliko koliko i sadržaj ako ne i više od njega, nosi ideološke poruke i egzistira kao društvena činjenica.

Da bude jasno, tehnička pitanja o tako osjetljivim i kompliciranim koordinacijama su u samom središtu same teorije književnosti. Dovoljno je reći da

umjetnička djela iz prošlosti mogu priuštiti sve vrste jedinstvenih estetskih pogleda na njihov vlastiti historijski trenutak, dok ova sadašnja uključuju sve vrste kodiranih podataka o našem sadašnjem trenutku - toj slijepoj mrlji sadašnjosti od koje smo na mnogo načina najudaljeniji upravo mi.

Ali ovaj spisak zadataka teorije i kritike je daleko iza sebe ostavio najizrazitije obilježje naših (postmodernih) vremena, barem što se estetskog aspekta tiče. Upravo tako isparavanje pojedinog djela ili teksta, što sam ranije spomenuo, predstavlja proces koji, ako se uzme ozbiljno, određuje znatan pomak u perspektivi i kritičkim praksama. Jer jasno je, problemi i pitanja književne metode nisu toliko hitni u trenutku kada prestaje proizvodnja značajne književnosti, odnosno, drukčije kazano, kada se centar gravitacije stanovitog "sistema lijepih umjetnosti" pomjera s prostora jezika i istiskuje ideal pjesničkog jezika koji je bio centrom u modernističkom razdoblju.

Zato mi se činilo da danas, u postmoderni, predmeti našeg istraživanja sadrže manje pojedinih tekstova nego što ih sadrže strukture i dinamika specifičnog kulturnog modela, koji, počinjući s bilo kakvim novim sistemom (ili nikakvim sistemom) umjetničke i kulturne proizvodnje zamjenjuje onaj stariji sistem.

Sada je proces kulturne proizvodnje (i njegov odnos prema našoj karakterističnoj društvenoj formaciji), a ne pojedina remek-djela, predmet istraživanja, što pomjera našu metodološku praksu (ili radnje - najzanimljivije teorijske probleme koje trebamo aktualizirati) s analize pojedinih tekstova ka onom što nazivam analizom načina proizvodnje, što je formula koju preferiram u odnosu na one koji nastavljaju koristiti riječ "kultura" u donekle antropološkom smislu.

Kultura je, u tom smislu, ideološko vlasništvo Samuela Huntingтона i ljudi koje je on nadahnuo. Zato, rat čiji je on inspirator jeste kontekst u kojem bih branio ovaj metodološki prijedlog, jer smatram da je jedini model, koji u analizi kasnog kapitalizma kao sistema i načina proizvodnje, pomoću kojeg možemo razumjeti stvari koje se danas oko nas zbivaju. Te stvari nisu tek djela fundamentalističke reakcionarne grupe oko neizabranog predsjednika - što bismo mogli pripisati najobičnijem slučaju ili lošoj nacionalnoj sreći; one su, ustvari, dio našeg sistema, a razumijevanje kulturne proizvodnje danas nije najgori pokušaj razumijevanja tog sistema i mogućnosti radikalne ili barem umjerene promjene u njegovim okvirima.

Prijevod: Kenan Efendić

autori u ovom broju

Krystyna Żukowska, rođena 1984. godine u Varšavi. Magistrirala je na Institutu za zapadnu i južnu slavistiku Varšavskog univerziteta. U svom magistarskom radu problematizirala je poziciju djeteta kao naratora u bosanskohercegovačkom ratnom pismu. Živi i radi u Sarajevu.

Almir Kolar Kijevski, rođen 21.03. 1981. godine u Kijevu, općina Trnovo. U Sarajevu završava osnovnu školu, gimnaziju te studira na Filozofskom fakultetu, odsjek filozofija. Objavio zbirku poezije Requiem za Kijevskog (Omnibus, 2008).

Dinko Kreho, (Sarajevo, 1986) apsolvent je književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Poeziju, književne prikaze i oglede objavljuje u časopisima iz regije. Autor je pjesničkih knjiga Ravno sa pokretne trake (2006) i Zapanjanja o anđelima (2009).

Jasmina Bajramović, rođena je 8. 02. 1987. u Sarajevu, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studentica je Odsjeka za književnosti naroda BiH i bosanskog jezika.

Osman Zukić, rođen je 12. 6. 1987. u Sarajevu, a odrastao u mjestu Bakići, općina Olovo. Osnovnu školu počeo je u Olovu, a završio u Sarajevu, gdje je upisao i završio i Gazi Husrev-begovu medresu. Student je Odsjeka za književnosti naroda BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Mirnes Sokolović, rođen 22. 10. 1986. u Sarajevu gdje je završio osnovnu i srednju školu. Student je master studija na Odsjeku za južnoslavenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio povijesnoepički ogleđ u Novom Izrazu.

Edin Salčinović, rođen 13. 4. 1988. u Sarajevu. Stanuje u Brezi. Završio osnovnu i srednju školu. Studira.

Kenan Efendić, rođen 1986. godine u Željeznom Polju (Žepče, SFR Jugoslavija). Studira južnoslavenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Radi kao novinar na portalu Radiosarajevo.ba. Živi u Sarajevu.

Jasna Kovo, rođena je 1. 05. 1988. u Visokom. Osnovnu školu završila je u Visokom, a Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Studentica je na Odsjeku za književnosti naroda BiH i bosanski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Linda Prugo, rođena 31.12. 1980. g. u Splitu gdje je završila osnovnu školu. Diplomirala ruski jezik i književnost te je apsolvent Romanistike na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je kao aktivni član Kružoka slavista "Svarog" sudjelovala u teatarskim predstavama. Polja interesa: teatar, poezija, ples, književno prevodjenje, ruska kultura, jezik, umjetnost. Školovala se, radila i živjela u Splitu, Dubrovniku, Novosibirsku, Moskvi. živi u Sarajevu i radi kao baletni pedagog u privatnoj muzičkoj i baletnoj školi "Amadeus" u Sarajevu i Zenici. Poeziju piše od 1999.g. Stihove objavljivala u Knjigomatu (virtualni časopis za književnost) i Književnom žurnalu (Omnibus). Priprema svoju prvu zbirku pjesama za štampu.

Damir Šabotić, rođen je 1978. godine u Beogradu. Filozofski fakultet završio je u Sarajevu. Postdiplomski studij Književnost u postmodernizmu završio na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Živi u Ilijašu.

Dorđe Krajišnik, rođen je 06.09.1988 godine u Sarajevu, danas živi negdje između Istočnog i bliskoistočnog Sarajeva. Studira, uči se pisati, kolumnista je na portalu depo.ba, ne priznaje nikakve granice i trudi se ostati normalan u skladu sa mogućnostima.

Elvedin Nezirović, rođen 1976. godine. 1999. diplomirao na Pedagoškoj akademiji, odsjek za Bosanski jezik i književnost na Univerzitetu "Džemal Bijedić" u Mostaru.

2002. godine objavio prvu zbirku poezije pod nazivom Bezdan. Svoje pjesme i književne tekstove objavljivao u najeminentnijim književnim časopisima na prostoru bivše države, od zagrebačkog Knjigomata do beogradskog Balkanskog književnog glasnika i zrenjaninske Ulaznice, mostarskog Mosta i Motrišta, pa sve do Sarajevskih sveski. Prošlogodišnji je dobitnik 3. nagrade na međunarodnom poetskom konkursu "Ulaznica" u Zrenjaninu i jedan je od tri laureata nagrade "Zija Dizdarević" za najbolju priču/pripovijetku u 2009. godini. Trenutno radi kao nastavnik bosanskog jezika u IV OŠ, zatim kao novinar mostarskog Radija X, te saradnik Radija Slobodna Evropa i magazina Gracija iz Sarajeva. Ovih dana u izdanju beogradskog Libera izašla je i njegova druga knjiga poezije pod nazivom Zvijer iz hotelske sobe.

Admir Jamaković, rođen 30. juna 1984. u Sarajevu, gdje živi, čita i ne radi. Diplomirao na Odsjeku za književnost naroda BiH i b/h/s jezik Filozofskoga fakulteta u Sarajevu 2009. godine.

Adnan Repeša, rođen u Mostaru 1978., završio je pedagošku akademiju na odsjeku za Bosanski jezik i književnost u Mostaru. Objavljivao u časopisima u Srbiji i BiH, kao što su Polja, Prozaonline, Kišobran, zastupljen u zborniku radova WHW. Ovih dana iz štampe treba da mu izađe prva zbirka priča "S obje strane srca".

Predrag Lucić, (Split, 12. veljače 1964.), hrvatski redatelj, novinar i književnik. Osnovnu i srednju školu (nešto nalik gimnaziji) završio u Splitu. Studirao kazališnu i radio režiju na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu. Režirao u Beogradu, Splitu i Tuzli. U ožujku 1993. napušta Slobodnu Dalmaciju i s grupom kolega pokreće samostalni i suvereni satiričko-politički dvotjednik Feral Tribune. Prve brojeve lista potpisuje kao glavni i odgovorni urednik. U prosincu 1993. Feral Tribune postaje tjednik, a od tada Lucić radi kao urednik lista, autor satiričnih i tzv. ozbiljnih tekstova, uređuje web-stranice, kreira fotomontaže, ispisiuje i uređuje razne rubrike (Greatest Shits, Na kraju krajeva, Šempjun, Tromblon, Inform-biro ...) te pokreće i uređuje Biblioteku Feral Tribune. Pjesničke, prozne i dramske tekstove objavljivao u časopisima "Fantom slobode", "Ars", "Sarajevske sveske" i "Naše pismo". član je HDPA i Hrvatskog centra P.E.N.-a.

Amer Tikveša, rođen je 1979. u Konjicu. Živi u Sarajevu, piše, lektoriše, fotografiše.

Delila Repuh, rođena 6. 11. 1986. u Sarajevu, osnovnu i srednju školu završila u Ilijašu. Studentica je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na desničarskom Odsjeku za književnosti naroda BiH. Živi u Ilijašu.

Frederic Jameson, rođen 14. aprila 1934., američki je književni kritičar i neomarksistički politički teoretičar. Poznat je po analizama aktualnih kulturnih trendova, naročito postmodernizma. Njegove najpoznatije knjige su: Postmodernizam - kulturna logika kasnog kapitalizma, Političko nesvjesno i Marksizam i forma. Profesor je književnosti na Univerzitetu Duke u SAD-u.

(sic!)

Časopis za po-etička
djelovanja i istraživanja
Sarajevo/09/broj 2

Urednik
Mirnes Sokolović

Redakcija
Jasmina Bajramović, Kenan Efendić,
Jasna Kovo, Dorđe Krajišnik, Marko
Raguž, Edin Salčinović, Mirnes
Sokolović, Osman Zukić

Urednik fotografije
Kenan Efendić

Korektura
Amer Tikveša

Fotografija na naslovnoj stranici
Kenan Efendić

Tiraž neograničen zbog
mogućnosti slobodnog
i poželjnog preštampavanja

DTP
Andrej Arkoš

Slobodno i poželjno kopiranje,
prepisivanje, skeniranje

Kontakt
redakcija.sic@gmail.com

ČASOPIS IZLAZI NEREDOVNO

"Sic!", časopis za po-etička istraživanja i djelovanja, rezultat je nastojanja nekolicine studenata književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu da iskažu svojevrstan generacijski stav o vremenu u kojem žive i u kojem centri akademsko-političko-religijsko-finarsijske moći hoće pojedinca zatvoriti u skućeni palanački prostor konzervativno-nacionalističke kulture i društva. Višegodišnje nac-pozitivističko i nac-esencijalističko, duboko ideologizirano i ispolitizirano čitanje bosanskohercegovačkih i južnoslavenskih književnosti u sistemu izučavanja, studiranja i predavanja neophodno je dekonstruirati i razobličiti u njegovoj nestručnosti, nepismenosti, stupidnosti i generacijskoj pogubnosti. Redakcija "Sic!a" poziva sve zainteresirane da doprinesu razvoju časopisa i unaprjeđenju opšteg po-etičkog djelovanja i istraživanja. Zahvaljujemo ovom prilikom profesor Williamu Huntu sa univerziteta St. Lawrence, uz čiju pomoć je štampan ovaj broj Sic!-a. Također se zahvaljujemo Buybooku koji je ustupio knjige koje su prikazane.

Redakcija

Multikulturalizam je zaniijekani, izokrenuti, samoreferencijalni oblik rasizma, "rasizam s distancom" - on "poštuje" identitet Drugoga, shvaćajući Drugo kao u sebe zatvorenu autentičnu zajednicu spram koje multikulturalist zadržava odmak onemogućen njegovom/njezinom povlaštenom univerzalnom pozicijom. Multikulturalizam je rasizam koji ispražnjuje svoju poziciju od svakog pozitivnog sadržaja (multikulturalist nije izravni rasist; on ili ona ne suprotstavlja Drugome partikularne vrijednosti vlastite kulture); unatoč tome, on ili ona zadržava tu poziciju kao povlaštenu praznu točku univerzalnosti s koje je moguće dolično procjenjivati (i podcjenjivati) druge partikularne kulture - multikulturalističko poštovanje za specifičnost Drugog upravo je oblik potvrđivanja vlastite nadmoći.

(Slavoj Žižek, *Škakljivi subjekt*)

